T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE GEÇEN İNSAN YAPIMI NESNE ADLARI

YÜKSEK LİSANS

Erol KARAYİĞİT

AĞUSTOS-2022
GÜMÜŞHANE

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE GEÇEN İNSAN YAPIMI NESNE ADLARI

THE NAMES OF THE MAN-MADE OBJECTS IN THE STORİES OF DEDE KORKUT

YÜKSEK LİSANS

Erol KARAYİĞİT

AĞUSTOS-2022
GÜMÜŞHANE

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE GEÇEN İNSAN YAPIMI NESNE ADLARI

THE NAMES OF THE MAN-MADE OBJECTS IN THE STORİES OF DEDE KORKUT

YÜKSEK LİSANS

Erol KARAYİĞİT

Danışman: Doç. Dr. Cihangir KIZILÖZEN

AĞUSTOS-2022
GÜMÜŞHANE

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum "**Dede Korkut Hikâyeleri'nde Geçen İnsan Yapımı Nesne Adları**" isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

18/08/2022

.....

Erol KARAYİĞİT

TEŞEKKÜR

Tez konumunun belirlenmesinde ve araştırma-inceleme sürecinin tüm aşamalarında çalışmamla yakından ilgilenen, birikimleri ve fikirleriyle bana yol gösteren, beni yüreklendiren kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Cihangir KIZILÖZEN'e, tez çalışmam süresince desteğini esirgemeyen değerli eşime teşekkür ediyorum.

Erol KARAYİĞİT

GÜMÜŞHANE - 2022

ÖZET

Bir ulusun yaşam biçimi, inancı, dünya görüşü, var olma ve yaşamını devam ettirme mücadelesi dilin kavramlarına yansımaktadır. İslamiyet öncesi ve İslamî kültürün bir arada yaşadığı, kültürel değişimin geniş zaman diliminde gerçekleştiği ortamda Türkçe de toplumun yaşayışına, kültürüne ait nesneleri üretmesi ve adlandırması için Türk insanına geniş bir olanak sağlamıştır. Bu çalışmada Türk dili, edebiyatı ve kültürünün başyapıtları arasında yer alan, birçok yönüyle araştırmacılara ilham kaynağı olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen insan yapımı Türkçe nesne adları söz varlığı incelenmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda geçen insan eliyle üretilen nesnelere verilen adlardan yola çıkarak bir taraftan kültürel gelişmeleri izlemek bir taraftan da Türkçenin anlatım olanaklarını göstermek hedeflenmiştir.

Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshasında geçen 153 Türkçe insan yapımı nesne adı incelenmiştir. Bu adlardan 72 tanesinin kökeni Eski Türkçe metinlerde tespit edilmiştir. Elde edilen nesne adlarından 139 tanesinin de tarihî Türk lehçelerine ait eser ve sözlüklerde geçtiği saptanmıştır. Ayrıca Dede Korkut Kitabı'nda tespit edilen 153 nesne adından 135'inin Türkiye Türkçesi ve ağızlarda kullanıldığı tespit edilirken 18'inin kullanımdan kalktığı görülmüştür. Türkiye Türkçesinde ve ağızlarda kullanımını sürdüren sözcüklerden 10'unun anlam değişikliğine uğradığı, 125'inin ise Dede Korkut Kitabı'ndaki anlamıyla yaşadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Kitabı, Kültür, Nesne adları, Söz varlığı.

SUMMARY

A nation's life-style, beliefs, worldview, and survival are reflected in the concepts of language. In an environment where cultural change took long time and pre-Islamic culture coexisted with Islamic culture, Turkish also provided various opportunities for Turkish people to name objects belonging to their life and culture. In this study, the vocabulary of man-made Turkish object names in the Dede Korkut Stories, which are a source of inspiration for researchers in many ways, among the masterpieces of Turkish language, literature and culture were examined. Based on the names given to the man-made objects in the Book of Dede Korkut it is aimed to point the cultural developments and to present the possibilities of expressions in Turkish.

In this study, 153 Turkish object names found on Dresden and Vatican copies were examined. The origin of 72 of these names has been determined in Old Turkish texts. It has been determined that 139 of the obtained object names are mentioned in works and dictionaries belonging to historical Turkish dialects. In addition, it was observed that 135 of the 153 object names identified in the Dede Korkut Book were used in Turkey Turkish and dialects, while 18 were obsolete. It is seen that 10 of the words that still used in Turkey Turkish and dialects have undergone a change in meaning, and 125 of them endures their original meaning as in the Book of Dede Korkut.

Keywords: Dede Korkut Book, Culture, Object names, Vocabulary.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY... III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI IV
TEŞEKKÜR V
ÖZET VI
SUMMARY VII
İÇİNDEKİLER VIII
TABLOLAR DİZİNİ XV
EKLER DİZİNİ XVI
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ XVII
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ XIX
1. GİRİŞ 1
1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı 1
1.2. Çalışmanın Yöntemi 1
1.3. Çalışmanın Kapsamı 2
2. BİRİNCİ BÖLÜM: DEDE KORKUT KİTABI HAKKINDA 3
2.1. Dede Korkut Kitabı ile İlgili Çalışmalar 5
2.2. Dede Korkut Kitabı'nın Nüshaları 6
3. İKİNCİ BÖLÜM: İNSAN YAPIMI NESNE ADLARI 8
3.1. Giysi ve Kumaşla İlgili Nesne Adları 8
3.1.1. Bėz 8
3.1.2. Börk 8
3.1.3. Çırġap 9
3.1.4. Çuval 10
3.1.5. Dizçük 11
3.1.6. Duvaḫ/Duvaḳ 11
3.1.7. Dügme 12
3.1.8. Edük 13
3.1.9. Etek 13
3.1.10. Gėcelük 14
3.1.11. Gėyesi 15

3.1.12. Gėyim كايم 15
3.1.13. Gömlek كوملك 16
3.1.14. İpek ابيك 17
3.1.15. Ḳaftan قفتان 18
3.1.16. Ḳaruçuḳ قاروجق 19
3.1.17. Kėçe كيجه 19
3.1.18. Kepenek كپنك 20
3.1.19. Ḳunç قونجنه 20
3.1.20. Ḳur (Ḳur Ḳurma) قور قورمه 21
3.1.21. Ḳuşaḳ قوشقلو 22
3.1.22. Kürk كرك 22
3.1.23. Ökçe اوكچه‌سى 23
3.1.24. Paşmaḳ پشمق 24
3.1.25. Şarıḳ صارق 24
3.1.26. Şoḳman صوقماني 25
3.1.27. Şayḳa شايقه‌لو 26
3.1.28. Ṭoḳuzlama طقوز لامه 26
3.1.29. Ṭolma طولمه 27
3.1.30. Ṭon طون 27
3.1.31. Yaḳa يقا 28
3.1.32. Yaşmaḳ يشمق 29
3.1.33. Yėŋ يكى 30
3.2. Savaş, Askerlik ve Silahla İlgili Nesne Adları 31
3.2.1. Bėlük بلكنه 31
3.2.2. Çatlaġuç چتلاغوجيدى 31
3.2.3. Çomaġ/Çomaḳ چوماق 32
3.2.4. Demren دمرجن 32
3.2.5. Gez كز 33
3.2.6. Işuḳ ايشق 34

3.2.7. Ḳalḳan قلقان 34
3.2.8. Ḳılıç قيليج 35
3.2.9. Ḳın قينن 36
3.2.10. Kiriş كريش 37
3.2.11. Oḳ/Oḫ اوق 38
3.2.12. Pıçaḳ پچاق 39
3.2.13. Ṣapan صپان 39
3.2.14. Süŋü سكو 40
3.2.15. Tomar تومار 41
3.2.16. Toz توز 42
3.2.17. Yalmaḳ يلماغي 43
3.2.18. Yaraḳ يراق 43
3.2.19. Yay ياي 45
3.2.20. Yelek يلكلي 46
3.3. Mekân ve Mimari İle İlgili Nesne Adları 46
3.3.1. Ban بان 46
3.3.2. Çadır/Çetir چادر 47
3.3.3. Direk ديرك 49
3.3.4. Dünlük دنلوكي 50
3.3.5. Ėşik إشكي 51
3.3.6. Ėv او 51
3.3.7. Günlük كونلك 52
3.3.8. Ḳapu ڢتو 53
3.3.9. Kerpiç كڢچ 54
3.3.10. Ḳoru قوري 55
3.3.11. Köpri كوڢري 55
3.3.12. Köşk كوشك 56
3.3.13. Ḳuyu ڢتو 57
3.3.14. Oba اوبا 57

3.3.15. Oda اودا 58
3.3.16. Ordu اوردو 59
3.3.17. Otaġ/Otaḫ/Otaḳ اوتاغ 60
3.3.18. Ṭam طامه 61
3.3.19. Yataḳ یتاغنه 61
3.4. Ev Eşyası ile İlgili Nesne Adları 62
3.4.1. Bėşik بشك 62
3.4.2. Çaḳmaḳ چقمق 63
3.4.3. Döşek دوشكنه 64
3.4.4. Elek الك 64
3.4.5. Ḫalıça خالیجه 65
3.4.6. Ḳalı قالی 66
3.4.7. Ḳazan قزانه 67
3.4.8. Kendürük كندركه 67
3.4.9. Külek كولك 68
3.4.10. Ocaḳ اوجق 68
3.4.11. Ṣaġraḳ صغرق 69
3.4.12. Ṣaḳaç صقاج 70
3.4.13. Süglük سوكلكي 71
3.4.14. Şiş شیشلر 71
3.4.15. Ṭaġarcuḳ طرجني 72
3.4.16. Urġan اورغان 72
3.4.17. Yadıḳ یادیني 73
3.4.18. Yaṣduḳ یصدقه 74
3.4.19. Yorġan یورغان 75
3.5. Hayvancılıkla İlgili Nesne Adları 75
3.5.1. Aġayıl اغایلك 75
3.5.2. Aġıl اغیل 76
3.5.3. Buḳaġu بوقاغو 77

3.5.4. Duşaḳ/Ṭuşaḳ دوشاق 78
3.5.5. Eyer ايـر 79
3.5.6. Ḳamçı قامچي 79
3.5.7. Ḳaytaban قيتبانه 80
3.5.8. Ḳolaŋ قولكي 81
3.5.9. Köstek كوستكي 82
3.5.10. Ḳuşḳun قوصتمزده 82
3.5.11. Terki تركيلرني 83
3.5.12. Uyan اويان 83
3.5.13. Üzengü اوزنكو 84
3.5.14. Yalaḳ يلاقه 85
3.5.15. Yapuḳ ياپوغي 86
3.5.16. Yular يولري 87
3.6. Yiyecek ve İçeçeklerle İlgili Nesne Adları 87
3.6.1. Aş آش 87
3.6.2. Ayran ايران 88
3.6.3. Azuḳ ازوغله 89
3.6.4. Bazlammaç بانج 90
3.6.5. Etmek اتمك 90
3.6.6. Gömeç كمج 91
3.6.7. Ḳavurma قاورمه 92
3.6.8. Un اون 92
3.6.9. Yaġ ياغ 93
3.6.10. Yėmek يمك 94
3.6.11. Yoġurt يوغرد 95
3.7. Süs, Takı ve Hediye İle İlgili Nesne Adları 96
3.7.1. Altun التون 96
3.7.2. Boġma بوغمه 97
3.7.3. Burma بورمه 98

3.7.4. Gümüş كومش 98
3.7.5. Ḫotaz حوتاز 99
3.7.6. Ḳalınlık قالكلغ 99
3.7.7. Küpe كوبك 100
3.7.8. Yüzük يوزك 101
3.8. Alet ve Araç Gereç Adları 102
3.8.1. Baġ باغ 102
3.8.2. Degenek دكنكجه 102
3.8.3. İp ايپ 103
3.8.4. Ḳayış قايش 103
3.8.5. Ṭayaḳ طاياق 104
3.8.6. Yėlim يلم 105
3.9. Müzik ve Oyunla İlgili Nesne Adları 106
3.9.1. Borı بوري 106
3.9.2. Düdük دودك 106
3.9.3. Ḳopuz قوبز 107
3.9.4. Ṭop طوپ 108
3.9.5. Yėlteme يلتمه 109
3.10. Ekonomi ve Madencilikle İlgili Nesne Adları 109
3.10.1. Akça اقچه 109
3.10.2. Baḳır بقر 110
3.10.3. Demür دمور 110
3.10.4. Tuç تنج 111
3.11. Ulaşım Araçları ile İlgili Nesne Adları 112
3.11.1. Gėmi كمي 112
3.11.2. Yėlken يلكن 113
3.12. Devlet Simgesi Olarak Kullanılan Nesne Adları 113
3.12.1. Sancaḳ سنجاق 113
3.12.2. Tuġ توغ 114
3.13. Tarımla İlgili Nesne Adları 115

3.13.1. Degirmen دكومن 115
3.13.2 Degirmen Ṭaşı دكومن طاش 116
3.14. Ad Aktarması ile Oluşan Nesne Adları 116
3.14.1. Ağız اغز 116
3.14.2. Aya ايا 117
3.14.3. Ayaḳ ياق 117
3.14.4. Ayaḳyolı ياق يولى 118
3.14.5. Baş باش 118
3.14.6. Ḳarġu قرغو 119
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 121
KAYNAKÇA 124
EKLER 127
ÖZGEÇMİŞ 130

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen insan yapımı nesne adlarının sayısı ve kullanım sıklıkları 121

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Dizin.....127

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Alt.	: Altay Türkçesi
bk.	: Bakınız
BM	: Kitābu Bulgatü'l-Müştāk Fî Lügati't-Türk Ve'l-Kıfçak
BV	: Baytaratu'l-Vāzıh
CC	: Codex Cumanicus
Çev.	: Çeviren
DKK	: Dede Korkut Hikâyeleri
DLT	: Dîvānü Lügāti't-Türk
DM	: Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
Drs.	: Dresden Nüshası
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
ET	: Eski Türkçe
EUES	: Eski Uygurcanın El Sözlüğü
EUTS	: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
Far.	: Farsça
GT	: Gülistan Tercümesi (Kitāb Gülistān Bi't-Türkî)
hlk.	: Halk ağzı
İH	: El-İdrāk Haşiyesi
İKPÖ	: İyi ve Kötü Prens Öyküsü
İM	: İrşādü'l-Mülūk Ve's-Selātîn
İN	: Kitāb Fî İlmi'n-Nüşşāb
KF	: Kitāb Fi'l-Fıkh
KFT	: Kitāb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisāni't-Türkî
Kıpç.	: Kıpçak Türkçesi
Kİ	: Kitābü'l-İdrāk li-lisān'il-Etrāk
KK	: El-Kavanînü'l-Külliyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye
krş.	: Karşılaştırınız
LÇ	: Luġāt-i Çaġatay ve Türkî ʿOsmanî
MA	: Mançuca
MG	: Münyetü'l-Guzāt
Mo.	: Moğolca
MS	: Kitāb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandî

OT	: Orta Türkçe
RH	: Kitāb Fî Rıyāzāti'l- Hayl
TA	: Kitāb-ı Mecmū-ı Tercümān-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
TZ	: Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
Vat.	: Vatikan Nüshası
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ا	ā, a, e, ı, i
ب	b
پ	p
ت	t
ث	s̲
ج	c
چ	ç
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	z̲, d̲
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ş
ص	ṣ
ض	ż, ḍ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	ʿ
غ	ġ
ف	f
ق	ḳ
ك	k, g, ŋ
ل	l
م	m
ن	n
و	v (o, ō, ö, u, ū, ü)
ه	h (e, a, i)
ى	y (ı, i, ī , ė)

1. GİRİŞ

Bir toplumun ihtiyaçları, gelenek ve görenekleri, yaşayış tarzı kısaca sahip olduğu maddi ve manevi değer yargıları, o toplumun söz varlığında kendini göstermektedir. Çevresinde yaşananları kendince algılayan ve kendi dilinde oluşturduğu kavramlarla ifade eden toplum, özetle yaşadığı evrene ana dilinin gözünden bakmaktadır (Aksan, 2018: 16). Türk insanın sürdürdüğü hareketli yaşam tarzı, buna bağlı olarak dünyayı algılayışı ve değer yargıları, kavram dünyalarına yansımış ve ana dili ile somut hale gelmiştir. Türkçenin zengin kavram dünyasının, güçlü ekleşme yönüyle birleşmesi Türk insanına kendi eliyle ürettiği nesneleri adlandırmasında büyük bir olanak sağlamıştır. Sonuç olarak anadilinin geniş olanaklarından yararlanan Türk insanı, günlük hayatının her alanında kullandığı nesneleri bu dille adlandırmıştır.

1.1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın konusunu, Türk dili ve edebiyatında birçok farklı alanda çalışmaya kaynak olmuş Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen insan yapımı Türkçe nesne adları oluşturmaktadır. Türklerin günlük hayatlarını kolaylaştırmak için yiyecek ve giyecek, barınma, savunma, ulaşım, eğlence ve süslenme vb. alanlarda ürettikleri nesnelere verdikleri adlardan yola çıkarak hayat tarzı, kültürü ve hayata bakışını tespit etmek amaçlanmıştır. Ayrıca Türkçenin ifade gücünü ortaya koymak hedeflenmiştir.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın ön hazırlık aşamasında öncelikle Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshalarında geçen insan yapımı bütün nesne adlarının dökümü çıkarılmıştır. İkinci aşamada, taranan kaynaklarda Türkçe olmadığı belirtilen nesne adları araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Üçüncü aşamada kökeni tartışmalı olan nesne adlarının tespiti yapılıp bunlardan Türkçe olduğu konusunda kanıtlayıcı bilgiler bulunmayanlar kapsama alınmamıştır (örneğin; araba, gönder, kilit). Son aşamada, elde edilen tartışmalı nesne adlarından Türkçe olduğuna dair inandırıcı bilgiler bulunan ve kaynakların Türkçe olarak kaydettiği nesne adları çalışma kapsamına alınmış ve incelenmiştir. Daha sonra tespit edilen nesne adları, 14 ayrı başlık altında toplanmıştır. Söz konusu incelemede nesne adlarının Dresden ve Vatikan nüshasında kaç defa geçtiği verilmiştir. Her iki nüshadan alınan örnek cümlelerde geçen nesne adlarının eserde bulunduğu sayfa ve satır numaraları, araya eğik çizgi (/) konularak nüsha adlarının kısaltması ile birlikte yay ayraç

içinde gösterilmiştir. Örnek cümlelerle tanıklanan nesne adları, ait olduğu hikâyenin bütünü dikkate alınarak semantik açıdan yorumlanmıştır. Belirlenen nesne adlarının tarihî Türk değişkelerinde kullanılıp kullanılmadığının tespiti yapılmıştır. Sözcüklerin Eski Türkçe ve Orta Türkçeden günümüze kadar yaşadığı fonetik, morfolojik ve semantik değişiklikler art zamanlı şekilde incelenmiştir. Adların köken ve anlam bilgisinin tespitinde Andreas Tietze'nin *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, Tuncer Gülensoy'un *Türkiye Türkçesinde Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*'nden yararlanılmıştır. Ayrıca bazı tartışmalı nesne adlarının köken bilgisi için *Gerhard Doerfer'in Türksche Und Mongolısche Elemente Im Neupersıschen* adlı eserine başvurulmuştur.

1.3. Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshasında geçen insan yapımı Türkçe nesne adları tespit edilip incelenmiştir. Nesne adları incelenirken sözcüklerin Eski Türkçe, Kıpçak ve Çağatay Türkçesinde geçen şekilleri dönemle ilgili eser ve sözlüklerden tespit edilmiştir. İncelemede Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshaları ile Muharrem Ergin'in Dede Korkut Kitabı I-II ve Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük adlı eserleri esas alınmıştır. Başka dillerden alıntı sözcükler ve kökeni tartışmalı olan nesne adlarından hakkında kanıtlayıcı bilgiler bulunmayan adlar çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir.

2. BİRİNCİ BÖLÜM: DEDE KORKUT KİTABI HAKKINDA

Türk kültürü ve tarihi açısından zengin bir kaynak olan Dede Korkut Kitabı; dili, konusu, kahramanları, barındırdığı değerler ve daha pek çok açıdan araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Dede Korkut Kitabı'nın pek çok alana kaynaklık etmesi, şüphesiz bu esere ayrı bir değer katmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nı eşsiz milli kültür varlıklarından biri haline getiren özellikler; Türk insanının hayatı algılayışını, nesneleri anlamlandırışını, inancını, özetle hayat görüşünü ve mantığını yansıtmasıdır (Akar, 2005: 279). Türkologların, halkbilimcilerin, dilbilimcilerin, tarihçilerin ve diğer alanlarda çalışma yapanların yıllarca incelediği ve incelemeye devam ettiği Dede Korkut Kitabı, araştırmacılara sınırsız bir kaynak sağlamaktadır. Ergin'in aktardığı, Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü'nün "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir kefesine, Dede Korkut'u diğer kefesine koysanız Dede Korkut ağır basar." (Ergin, 2021: 7) sözü eserin milli kültürümüz açısından önemini özetlemektedir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nin müellifi ve söyleyicisi, aynı zamanda kahramanı konumunda bulunan, eserin mukaddime bölümünde Peygamber Efendimiz zamanına yakın bir dönemde yaşadığı zikredilen, hikâyelerde Oğuzların türlü müşküllerini çözen, yol gösteren, kız isteyen, ad koyan, ozan kimliği ile kopuz eşliğinde destan söyleyen, her boyun sonunda dua eden Dede Korkut tüm Oğuzların saygı gösterdiği bilge bir kişiliktir. Bu bilge kişilik; kaynaklarda Dede Korkut, Dedem Korkut, Korkut Ata ve Korkut adlarıyla geçmektedir.

Tarihte Dede Korkut adının zikredildiği ilk kaynağın İlhanlı veziri Reşidüddin'in Cāmi'üt-tevārih adlı eseri olduğu belirtilmiştir. Eserde, keramet sahibi olduğu vurgulanan Dede Korkut'un Bayat boyundan olup dört Oğuz hükümdarına danışmanlık yaptığı ve 295 yıl yaşadığı rivayet edilmiştir (Ergin, 1989: 34-35). Ebulgazi Bahadır Han'ın kaleme aldığı Şecere-i Terākime adlı eserde Dede Korkut'un Kayı boyuna mensup olduğu ve Abbasiler döneminde yaşadığı kaydedilmiştir (Akar, 2005: 278). Dede Korkut'un varlığı ile ilgili bilgilere menkıbelerden, rivayetlerden ve tarihi belgelerden ulaşılmıştır. 14 ve 17. yüzyıllar arasında yazılan birçok önemli tarihî ve edebi eserde Dede Korkut'a ait notlar düşülmüştür.

Dede Korkut Kitabı'nın konusunu, konargöçer yaşam geleneğine sahip Oğuzların 9 ve 11. yüzyıllarda batıya doğru göç etmeden önceki vatanları Sirderya civarındaki yaşamları ile 12 ve 14. yüzyıllarda yurt edindikleri Doğu Anadolu ve Azerbaycan

coğrafyasında sürdürdükleri yaşamları oluşturur (Korkmaz, 2013: 33). Oğuz beylerinin başından geçen olayları ve beylerin kahramanlıklarının övgüsünü işleyen hikâyelerde Oğuzların, kendi iç çekişmeleri ile Gürcüler ve Rumlarla yaptığı mücadeleler anlatılmaktadır.

Olay örgüsü bakımından her biri bağımsız hikâyelerden oluşan Dede Korkut Kitabı, tüm Oğuz toplumunun hayatını ve dünya görüşünü yansıtması bakımından bütünlük arz etmektedir (Ergin, 1989: 24-25). Türk insanının geleneklerini, hayat tarzını, hüznünü, sevincini yansıtan bu yapıt, maddi kültür alanına ait başta yeme-içme, giyim, barınma ādetleri; manevi kültür alanına ait gelenek ve görenekler, kahramanlık, doğruluk, cömertlik, cesaret, ahlak gibi manevi kültür ögelerini bir arada toplayan önemli eserlerden biridir.

Aradan geçen zamanın sebep olduğu değişmelere rağmen Dede Korkut'u dil ve anlatımının kusursuzluğu yönüyle zirveye çıkaran, Türkçenin Oğuzların atlı göçebe hayat tarzına uyum sağlayan akıcı ve canlı yapısı ile ifade gücündeki yoğunluk ve estetik anlayışının bütünleşmesidir (Korkmaz, 2004: 112). Anlatım bölümlerinin düzyazı, soylamaların şiir şeklinde verildiği Dede Korkut Hikâyeleri'nde, tabiatla ilgili güçlü tasvirlere rastlanmaktadır. Sanatlı ancak bir o kadar da akıcı, anlaşılır bir dil ve üslubun ön planda olduğu eserde, doğadan yapılan benzetmelerle sözcüklerin yeni anlamlar kazanması, yarı göçebe hayat tarzının dile yansıması olarak eylem cümlelerinin sıkça kullanılması, atasözü ve deyimlere yer verilmesi Türkçenin o yüzyıllardaki ifade gücünü göstermektedir.

Ergin'e göre hikâyelerin yaşadığı coğrafyanın dili olan Doğu Oğuzca yani Azeri Türkçesinin dil özelliklerini Dresden nüshası yansıtırken Vatikan nüshası dil özelliği olarak Batı Oğuzca olarak adlandırılan Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Vatikan nüshası, eserin Batı Oğuz Türkçesine çevrilmiş şeklidir (Ergin, 1997: 361). Ergin'in aksine Tezcan, eserin diliyle ilgili "Dresden nüshasının dili Azerbaycan Türkçesi değil, Doğu Anadolu ağız özellikleri karışmış Eski Anadolu Türkçesidir" (Tezcan, 2001: 11) şeklinde bir görüş belirtir.

Oğuzların Gürcü, Abaza ve Trabzon Rumları ile giriştiği dış mücadeleleri ve yeni yurtlarındaki kendi iç çarpışmalarını anlatan, bunun yanında eski destanlarından kalan hatıralarla zenginleşen Dede Korkut Hikâyeleri, Türkler arasında varlığını sürdürmüş ve farklı coğrafyalara yayılmıştır (Banarlı, 2016: 399). Dede Korkut Hikâyeleri, göçebe yaşam tarzının etkisiyle sınırları net bir şekilde belirlenemeyen ve "Oğuz" veya "Oğuz illeri" şeklinde adlandırılan geniş bir coğrafyayı ihtiva etmektedir. Hikâyelerde sözü edilen bu coğrafya Kuzeydoğu Anadolu'dur (Ergin, 1989: 51).

Uzun süre sözlü kültürde yaşayan ve farklı coğrafyalara yayılan; Türklerin töresinin, uğraşının, yaşam tarzının ve geleneğinin tezahürü olan hikâyelerin 15. yüzyılda yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. Kim tarafından kaleme alındığı bilinmeyen hikâyelerin oluşumu ile varlığının tespiti arasındaki zamanın uzunluğuna dikkat çeken Ergin, hikâyelerin özünü Oğuzların Anadolu'ya göç etmeden önceki yaşamlarının oluşturduğunu ifade etmiştir (Ergin, 1989: 54).

2.1. Dede Korkut Kitabı ile İlgili Çalışmalar

Dede Korkut Kitabı ile ilgili birçok ilmi ve edebi çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda Dede Korkut Kitabı; başta kültür ögeleri, gramer, söz varlığı konuları olmak üzere farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Dede Korkut Kitabı, inceleme ve araştırma bağlamında üzerine son söz söylenmiş, tamamlanmış bir eser değil; aksine ihtiva ettiği dil, edebiyat, felsefe, sosyoloji, tarih, eğitim, değerler, siyaset ve başka birçok yönden araştırmacılara ilham kaynağı olan dinamik bir eserdir. Bu nedenle eser, her yıl olduğu gibi gelecek yıllarda da birçok farklı çalışmaya kaynak oluşturacaktır.

Türkiye'de Dede Korkut ile ilk çalışma, Diez'in istinsah ettiği Dresden nüshasını kaynak olarak alan Kilisli Muallim Rifat Bilge tarafından 1916'da yapılmıştır. Ardından Mehmet Fuat Köprülü, Abdülkadir İnan, Pertev Naili Boratav, Hüseyin Namık Orkun, Zeki Velidi Togan ve Zeki Ömer Defne Dede Korkut ile ilgili araştırma ve incelemeler yapmışlardır.

Dede Korkut'la ilgili ilk kapsamlı yayın 1938'de Orhan Şaik Gökyay tarafından yapılmıştır. Gökyay, 1973'te çalışmasını ikinci defa yayımlamıştır.

Muharrem Ergin'in 1958'de birinci cildi yayımlanan "Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile" ve 1963'te ikinci cildi yayımlanan "Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer" adlı çalışmaları, daha sonra Dresden nüshası ile ilgili yapılan birçok araştırma ve incelemede -bu tez çalışmasında olduğu gibi- esas alınmıştır.

Dede Korkut Kitabı ile ilgili birçok eser yayımlanmıştır. 2002'de Semih Tezcan ve Hendrik Boeschoten tarafından hazırlanan "Dede Korkut Oğuznameleri" adlı eser yayımlanmıştır. Tezcan, bu çalışmada Dresden ve Vatikan nüshasını ayrı ayrı Latin alfabesine aktarmıştır. Tezcan, aynı yıl yayımladığı "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar" adlı çalışmada bazı okuma şekilleri ile ilgili bilgiler vermiştir. Dede Korkut Kitabı ile ilgili detaylı bir başka çalışmayı Prof. Dr. Sadettin Özçelik gerçekleştirmiştir. Özçelik, 2005'te yayımlanan "Dede Korkut, Araştırmalar, Notlar/Dizin/Metin" adlı çalışmasında Dresden nüshasını Latin alfabesine aktarmış ve okunma sorunu olan sözcüklerle ilgili düzeltmelere yer vermiştir. 2016'da Mertol Tulum ile Mehmet Mahur

Tulum'un "Dede Korkut Oğuznameler Oğuz Beylerinin Hikâyeleri" adlı çalışması yayımlanmıştır. Dede Korkut Kitabı'nın başta söz varlığı, sorunlu sözcükler, hikâyelerdeki kültür ve hayat şekli, dil ve üslup ve anlam yapısı olmak üzere eserle ilgili birçok makale kaleme alınmıştır. Cihangir Kızılözen'in Dede Korkut Kitabı'nın semantik olarak yorumlanmasına farklı bir bakış açısı getiren ve metni yazıldığı gibi okuma çalışması öneren "Dedem Korkut Kitabı'nın Yazıldığı Gibi Okunması ve Sözlü Formül Kuramı", sorunlu sözcüklerle ilgili "Dedem Korkut Kitabı'nda Bir Yapı Çözümlemesi: Bağır" ve "Dedem Korkut Kitabı'nda Bir Yapı Çözümlemesi-II: Vire Kim"; Yeter Torun'un "Dede Korkut Hikâyelerinde Barınma ile İlgili Sözler ve Bu Sözlerin Birliktelik Kullanımları Üzerine"; Gülnaz Çetinkaya'nın "Dede Korkut Hikâyeleri'nde Kültürel Belleğin Söylem Haritası Olarak Giyim- Kuşam ve Yeme-İçme Sembolleri"; Sadettin Özçelik'in "Dede Korkut Metinleri Üzerinde Yeni Düzeltmeler (1)" ; Fevziye Alsaç'ın "Dede Korkut Hikâyeleri'nde Kültürel Bellek Bağlamında Gelenekler" ve Erdem Uçar'ın "Dede Korkut Anlatmalarındaki Ban Üzerine" adlı çalışmaları eserle ilgili yazılmış makalelerdendir.

Dede Korkut Kitabı ile ilgili yukarıda adı geçen çalışmaların dışında birçok kitap, makale, inceleme çalışması yapılmıştır. Türkistan/Türkmensahra nüshasının bulunmasıyla çalışmaların daha geniş bir alanda sürdürülmesi öngörülmektedir.

2.2. Dede Korkut Kitabı'nın Nüshaları

Biri Dresden'de, diğeri Vatikan'da olmak üzere iki nüshası bulunan Dede Korkut Kitabı'nın 2019'da Prof. Dr. Metin Ekici tarafından duyurulan ve Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası adı verilen yeni bir yazması bulunmuştur.

2.2.1. Dresden Nüshası

Kitab-ı Dedem Korkut ālā Lisan-ı Taife-i Oğuzan başlığını taşıyan Dresden nüshası, Almanya'nın Dresden Kral Kütüphanesi'nde Henricus Orthobius Fleischer tarafından bulunmuştur. Bu nüsha, bir mukaddime ve on iki hikâyeden oluşmaktadır (Ergin, 1989: 64-65). 1814'te Heinrich Friedrich von Diez tarafından kopya edilen bu nüsha, Kilisli Muallim Rifat Bilge'nin yayını için kaynak olmuştur (Sertkaya, 2020: 15).

2.2.2. Vatikan Nüshası

Hikāyet-i Oğuznāme-i Kazan Bey ve gayri başlığını taşıyan Vatikan nüshası, 1950'de Roma'da Vatikan Kütüphanesi'nde Ettori Rossi tarafından bulunmuştur (Sertkaya, 2020: 15). Bu nüsha bir giriş ve altı hikâyeden oluşmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nın iki nüshasının ortaya çıkmasıyla birlikte araştırmacılar eseri farklı yönlerden incelemeye başlamıştır. Araştırmalarda Dresden nüshası, Vatikan nüshasına göre daha çok incelemeye konu olmuştur.

2.2.3. Türkistan /Türkmensahra Nüshası

Dede Korkut Kitabı'nın üçüncü nüshası 2018'de İran'ın Türkmensahra bölgesinde Yahya Veli Muhammet Hoca tarafından bulunmuştur. Metin Ekici, "Türkistan/Türkmensahra" şeklinde adlandırdığı yazmayı, 2019'da bilim dünyasına sunmuştur. Ekici, 31 varaktan oluşan Dede Korkut Kitabı'nın on üçüncü boyuna "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adını vermiştir (Ekici, 2019: 8). Dede Korkut Kitabı'nın yeni nüshasının bulunması Türkoloji dünyasında büyük ilgi uyandırmış ve eser hakkında birçok çalışma kaleme alınmıştır. Metin Ekici, 25 Nisan 2019'da Bayburt'ta düzenlenen bir sempozyumda Dede Korkut'un bulunan yeni yazmasını bilim dünyasına ilan etmiştir. Ekici'nin çalışması "Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası-Soylamalar ve 13. Boy-Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" adıyla yayımlanmıştır. 2019 yılı, yeni bulunan yazma ile ilgili çalışmalar açısından oldukça verimli bir yıl olmuştur. Yusuf Azmun'un "Dede Korkut'un Üçüncü El Yazması Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası", Shahgoli ve arkadaşlarının "Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım" adlı çalışmalarının dışında nüsha ile ilgili birçok araştırma ve inceleme yapılmıştır (Arıkoğlu, 2019: 28).

3. İKİNCİ BÖLÜM: İNSAN YAPIMI NESNE ADLARI

3.1. Giysi ve Kumaşla İlgili Nesne Adları

3.1.1. Bėz

Ergin, DKK'de sözcüğü *biz* 'bez' (Ergin, 1964: 175) şeklinde vermiştir. *Bėz* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Eski panbūḳ ***bėz*** *olmaz, ḳarı düşmen dost olmaz* (Drs. 3b/9).

Mukaddime bölümünde Dede Korkut, karşıt durumları anlatan özlü sözlerinden birinde tecrübelerini aktarmıştır. İfadelerde, eski düşmanla dostluğun imkânsız olması eskiyen pamuğun artık bez olamamasıyla somutlanmıştır. Buna göre geri dönülmesi imkânsız olay ve durumlar için çabalamak gereksizdir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPÖ*'de *böz* 'pamuklu kumaş, bez' (Hamilton, 2011: 2/4); *DLT*'de *böz* 'bez' (Atalay, 1986: 108) olarak geçmektedir. Kıpçak sahası ürünlerinden *Kİ*'de *bez* 'kumaş parçası' (Caferoğlu, 1931: 30); *CC, İM* ve *TZ*'de *böz* 'bez, kumaş parçası' (Toparlı vd., 2007: 36) şeklinde aktarılarak *bez, biz* ve *büz* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *biz* 'bez' (Şeyh Süleyman, 2003: 74) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, *bez* 'dokuma parçası' olarak adlandırdığı sözcüğün Eski Türkçe döneminde *böz* biçiminde kullanıldığını aktarmış ve sözcüğün kökeni hakkında farklı görüşlerin olduğunu ifade etmiştir (Tietze, 2002: 329). Gülensoy, kökeni hakkında farklı değerlendirmelerin yapıldığı bu sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *bö: z* şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, Türkiye Türkçesinde kullanılan *bez*'in Arapçadan alıntı olabileceğini fakat Eski Türkçedeki *böz*'den geldiği belli olan *böz~büz~pös~pir* biçimlerini Arapçaya bağlamanın yanlış olduğunu belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 136).

3.1.2. Börk

Ergin, DKK'de sözcüğü *börk* 'börk, başlık' (Ergin, 1964: 175) biçiminde kaydetmiştir. *Börk* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

On altı biŋ ip üzengülü, kėçe ***börklü****, azġun dīnlü, ḳızġun dillü kāfir çıḳa geldi* (Drs. 65b/11).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda Kazan Bey'in, oğlu Uruz'u tecrübe kazanması için ava götürmesini fırsat bilen kâfirler baskın yapmıştır. İfadelerde kâfirin başlığının keçeden yapıldığı vurgulanarak giysi üzerinden düşman değersizleştirilmiştir.

Başuŋdaġı tuġılġanı ne ögersin itüm kāfir

Başumdaġı kèçe ***börkümce*** *gelmez baŋa* (Vat. 85b/1).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Karaçuk Çoban, kendisine beylik vaadinde bulunup baş eğmesini isteyen kâfirin bu isteğini reddetmiştir. İfadelerde çoban, keçe börkünün, kâfirin gösterişli başlığından daha değerli olduğunu söyleyerek kâfiri küçümsemiştir.

Sözcük, *Eski Uygurcanın El Sözlüğü*'nde *börk* 'başlık, takke, kamuflaj başlığı' (Wilkens, 2021: 193); *DLT*'de *börk* 'kavuk, başlık' (Atalay, 1985: 349) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *GT*, *İM* ve *TZ*'de *börk* 'börk, başlık, şapka' (Toparlı vd., 2007: 36); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *börk* 'külah, töpi, ḳalpaḳ ve külāh-kiş, ḳāḳum' (Şeyh Süleyman, 2003: 79) ve *Senglah*'ta *börk* 'külah' (Clauson, 1960: 132v-27) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *börk* 'bir nevi kalpak' (Tietze, 2002: 381) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *börk* 'genellikle hayvan postundan yapılan başlık' şeklinde verdiği sözcüğün Orta Türkçede de *börk* 'başlık, külah' (Gülensoy, 2007: 173) olarak kullanıldığını bildirmiştir.

3.1.3. Çırġap چرغاب

Ergin, DKK'de sözcüğü *çırġap* 'elbise, altın işlemeli süslü elbise, çargap' (Ergin, 1964: 178) olarak aktarmıştır. Dresden nüshasında 6 yerde geçen *çırġap* sözcüğü, Vatikan nüshasında 2 yerde *çırġap,* 1 yerde *çarġap* şeklinde geçmektedir.

Ḳuşuŋ ala ḳanını, ḳumaşuŋ arusını, ḳızuŋ gökçegini ṭoḳuzlama ***çırġap*** *çuḳa Bayındır Ḫāna pencik çıḳardılar* (Drs. 108a/9).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Düzmürd Kalesi'nde esir bulunan babası Kazılık Koca'yı kurtaran Yiğenek'in, kazandığı zafer neticesinde çeşitli ganimetler elde edişi anlatılmıştır. Ganimetler arasında Bayındır Han'a sunulmak üzere hazırlanan ve "işlemeli süslü elbise" anlamında kullanılan *tokuzlama çırġap* da bulunmaktadır.

Çırġap çırġap *çadırlar otaklar bağışlar idi* (Vat. 92a/2).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda, düzenlenen ziyafette Kazan Bey tarafından verilen armağanlar arasında değerli bir kumaş olan *çırġap* da

bulunmaktadır. Düzenlenen toylarda kıymetli hediyelerin verilmesi beylerin cömertliğini ve toplumsal dayanışmaya önem verdiklerini göstermektedir.

DLT'de *çupra* 'eski elbise' (Atalay, 1985: 421) şeklinde kaydedilen sözcük, Kıpçak sahası dil ürünlerinden *İH*'de *çöprek* 'paçavra' (İzbudak, 1936: 13); *BV* ile *İM*'de *çöprek* 'elbise, hırka'; *MG* ve *RH*'de *çöpreg* 'bez, paçavra' (Toparlı vd., 2007: 53) şeklinde aktarılmış ve *çiprek, çöprek, cüprek* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Sözcük, Çağatay Türkçesinde ise *çarḳab* 'baş örtüsü, ḳasabe-i ser-pūş, çāder, fercī' (Şeyh Süleyman, 2003: 146) şeklinde kaydedilmiştir.

Sözcüğü *çarkab* 'kıymetli bir cins kumaş' olarak değerlendiren Tietze, *çarbak* 'ipekten veya yünden dokunan kuşak' biçiminin de göçüşme yoluyla ortaya çıktığını savunmuştur (Tietze, 2002: 477). Doerfer, *çarḳab* 'sadece yüksek mevkide olan Türklerin giydiği bir giysi' (Doerfer, 1967: 22) olarak aktardığı sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu ifade etmiştir.

3.1.4. Çuval چوالې

Ergin, DKK'de sözcüğü *çuval* 'çuval, çul' (Ergin, 1964: 178) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *çuval* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Benüm başum beynüm alduŋuz dėyüp vardı, bir eski deve ***çuvalı*** *buldı, deldi boynına gėçürdi* (Drs. 55b/7).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen cümlelerde esir olduğu Bayburt Hisarı'ndan kurtulan Beyrek, kendi nişanlısı ile evlenmek üzere olan Yalancı oğlu Yaltacuk'un düğününe gitmeden önce yaptığı hazırlık aşamasında, tanınmamak için kendisine verilen kaftanı çıkarıp *çuval* giymiştir.

DLT'de sözcük *çoğ-* 'sarmak, sıkı bağlamak' (Atalay, 1986: 155) biçiminde geçer. Kıpçak sahası dil ürünlerinden *İH*'de *çokal* 'zırh altına giyilir hem ipekli hırka' (İzbudak, 1936: 12) olarak geçen sözcük, Çağatay Türkçesinde *çoḳal* 'örtü, at zırhı' (Clauson, 1960: 214r-4; Şeyh Süleyman, 2003: 156) şeklinde görülmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *çokal* 'zırh altına giyilen yünden veya kumaştan gömlek; bir çeşit zırh' (Tietze, 2002: 527) olarak vermiştir. Gülensoy, *çokal* 'eskiden savaşlarda giyilen demir gömlek' şeklinde aktardığı sözcüğün <? *çoğ- 'sarmak, sıkı bağlamak' eylem kökünden geldiğini ifade etmiştir (Gülensoy, 2007: 248). Doerfer de sözcüğün Türkçe olduğunu belirtmiştir (Doerfer, 1967: 73).

3.1.5. Dizçük

DKK'de *dizçük* biçiminde geçen sözcüğü Ergin, 'diz bağı, dizlik' (Ergin, 1964: 180) olarak anlamlandırmıştır. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *dizçük* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Tavladan bir şahbāz at çıḫardı, eyerledi. Gėyimin gėydi, ***dizçük****, ḳaruçuḳ baġlandı* (Drs. 132b/2).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda geçen ifadelerde ağabeyinin esir düştüğünü öğrenen Segrek'in, onu kurtarmak için yaptığı hazırlıktan söz edilmiştir. Bu ifadelerde geçen *dizçük* sözcüğü "dizi koruyan zırh" anlamında kullanılmıştır.

Dizçük sözcüğü, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *TZ*'de *tizlik* 'dizlik' (Toparlı vd., 2007: 278) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *dizlik* 'tuman, kısa ton, şalvar' (Şeyh Süleyman, 2003: 174) biçiminde görülen sözcük için *Senglah*'ta *dizlik* 'şalvar' (Clauson, 1960: 226r- 27) karşılığı verilmiştir.

Dede Korkut Kitabı Dresden nüshasında geçen ve *-çuk, -çük* isimden isim yapım ekini alan *dizçük* sözcüğünün karşılığında Tietze ve Gülensoy'un köken bilgisi sözlüklerinde *dizlik* sözcüğü kullanılmıştır. Tietze, *dizlik* şeklinde aktardığı bu sözcüğün 'önlük, peştamal' anlamına geldiğini ve < *diz+lik* (Tietze, 2002: 634) şeklinde oluştuğunu izah etmiştir. Gülensoy, *dizlik* 'dize, korumak amacıyla geçirilen şey' olarak adlandırdığı sözcüğün < *diz+lik* şeklinde oluştuğunu aktarmıştır (Gülensoy, 2007: 291).

3.1.6. Duvaḫ/Duvaḳ

Ergin, DKK'de sözcüğü *duvaḫ/duvaḳ* 'duvak, gelinin yüzünü kapayan tül' (Ergin, 1964: 181) biçiminde okumuştur. *Duvaḫ/duvaḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Aġça yüzlü oğlına aġça ḳoyun şölen vėrdi. Ala gözlü oğlına al ***duvaḫlu*** *gelin aldı* (Drs. 128b/1).

Begil Oğlu Emren boyunda geçen ifadelerde Emren'in kâfir tekfuru yenmesi üzerine babasının şölen vermesi, Emren'in al *duvaklı* bir kızla evlenişi anlatılmıştır.

Vāy al ***duvaġum*** *eyesi*
Alnum başum umudı
Vāy şāhum yigidüm
Şahbāz yigidüm
Göz açuban gördügüm
Gönül vėrüp sevdügüm Bayrek Ḫanum! (Vat. 74b/1).

Bamsı Beyrek boyunda Beyrek'in esir düştüğünü öğrenen Banu Çiçek'in yaşadığı üzüntünün dile getirildiği soylamada geçen *duvak* sözcüğü "gelinin yüz örtüsü" anlamında kullanılmıştır.

Kıpçak Türkçesi eserlerinden *İH*'de *duvak* 'kadınların yüz peçesi' (İzbudak, 1936: 17) olarak görülen sözcük, Çağatay sahasında *duvaġ* 'örtü' (Clauson, 1960: 226r-2) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *duvak* 'gelin alayında gelini bürüyen örtü' biçiminde vermiş ve sözcüğün Türk dillerinde yaygın olan *tubaḳ/tumaḳ* 'kürk kalpak' sözcüğünden geldiğini ifade etmiştir (Tietze, 2002: 666). Gülensoy, sözcüğü *duvak* 'yüz örtüsü' olarak verdikten sonra sözcüğün Eski Anadolu Türkçesinde *tuġaḳ* olarak görüldüğünü, Eski Türkçe ve Orta Türkçede *tuġ* '1. örtü, kapak; 2. tuğ, bayrak' *+(a)ḳ* şeklinde oluştuğunu ifade etmiştir. Gülensoy, Türkiye Türkçesinde sözcüğün *duvak+çı/lama/la-/lan-/lısız* (Gülensoy, 2007: 308-309) şekillerinde ekleştiğini açıklamıştır.

3.1.7. Dügme دوكمه

Ergin, DKK'de bu sözcüğü, *dügme* 'düğme' (Ergin, 1964: 181) şeklinde kaydetmiştir. *Dügme* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Ṭoḳuz ḳara gözlü, ḫūb yüzlü, ṣaçı ardına örilü, göksi ḳızıl ***dügmeli,*** *elleri bileginden ḳınalu, parmaḳları nigārlı, maḥbūb kāfir ḳızları ḳalın Oġuz beglerine ṣaġraḳ sürüp içerleridi* (Drs. 20a/6).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda, Salur Kazan'ın görkemli otağının tasvir edildiği yukarıdaki ifadelerde göğsü ḳızıl *düğmeli* kızların Oğuz beylerine kadeh sunduğu belirtilmiştir.

DLT'de *tügme* 'düğme; gömlek, hırka, kaftan gibi şeylerin düğmesi' (Atalay, 1985: 433) olarak kaydedilen sözcük, Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *dügme* 'düğme' (Caferoğlu, 1931: 49); *MG*'de *tügme* 'düğme' (Uğurlu, 1984: 26b/3) olarak aktarılmıştır. Sözcük, Çağatay Türkçesi eserlerinde de *tügme* 'düğme, bend' (Clauson, 1960: 183r-12; Şeyh Süleyman, 2003: 124) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *düğme* 'giyim malzemesi' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *tügme* olarak görüldüğüne değinmiştir (Tietze, 2002: 669). Gülensoy, sözcüğü *düğme* 'düğme' şeklinde aktardıktan sonra sözcüğün < *tüg-me* biçiminde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *düğme+ci/leme/le-/lenme/len-/li* olarak türetildiğini izah etmiştir (Gülensoy, 2007: 310).

3.1.8. Edük اردكچي

Ergin, DKK'de sözcüğü *edük* 'çizme, mest' (Ergin, 1964: 182) biçiminde vermiştir. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *edük* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Basaṭı öŋine ḳatdı, ṭutdı. Boġazdan ṣalındurdı, yatağına getürdi, ***edüginüŋ*** *ḳunçına ṣoḳdı, aydur: Mere ḳocalar ikindü vaḳtı munı maŋa çevüresiz, yėyem dėdi. Yine uyudı. Basaṭuŋ ḫançeri var-idi.* ***Edügini*** *yardı, içinden çıḳdı* (Drs. 115a/6-8).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda geçen ifadelerde Tepegöz'ün Basat'ı *edüginin* içine sokması, Basat'ın *edügi* bir hançerle yarıp çıkışı anlatılmaktadır. Bu cümlelerde *edük* sözcüğü "çizme" anlamında kullanılmıştır.

EUTS'de *etük* 'edik, terlik, ayakkabı, çizme' (Caferoğlu, 1968: 78); Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPÖ*'de *etük* 'ayakkabı, pabuç' (Hamilton, 2011: 76/1) biçiminde geçen *edük* sözcüğü için *DLT*'de *etük* 'edik, papuç' (Atalay, 1985: 68) karşılığı verilmiştir. Kıpçak sahasında Ebū Hayyān'ın *Kİ* adlı eserinde *etik* 'çizme, ayakkabı' (Caferoğlu, 1931: 8) şeklinde aktarılan sözcüğün Türkçe bir sözcük olduğuna değinilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *KF*'de *edük* 'mesh, ince ayakkabı' (Toparlı vd., 2007: 70) şeklinde aktarılmış, *etük* ve *itük* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Bu sözcük, Çağatay sahasında ise *edik* 'çizme' (Clauson, 1960: 33v-7; Şeyh Süleyman, 2003: 7) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *edük/edik* 'köylü çizmesi' olarak aktarmış ve Eski Türkçede sözcüğün *etük/edük* (Tietze, 2002: 689) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy da sözcüğü *edik (~hedik)* 'papuç' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *etük, edük* Orta Türkçede *etik, etük* biçiminde kullanıldığını aktarıp sözcüğün < *öt* 'delik, çukur' +*lüg* [> -l- düşmesi ile: *ötüg*] şeklinde oluştuğunu izah etmiştir. Sözcüğün kökenini Ermeniceye götüren araştırmacıların fikirlerini yanlış bulan Gülensoy, araştırmacıların Türk şivelerindeki *ötük, ödük, üdük, itik, idik* biçimleri üzerinde durmadığını ve Orta Türkçedeki *ötlüg* sözcüğünü görmediklerini belirtmiştir. *Edik* sözcüğünün hem etimolojik hem de anlamca *ötlüg* sözcüğünden geldiğini savunmuştur (Gülensoy, 2007: 318).

3.1.9. Etek اتكلرب

Ergin, DKK'de sözcüğü *etek* 'etek' (Ergin, 1964: 183) şeklinde kaydetmiştir. *Etek* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Bėlüginden bir ṭutam oḫ çıḳardı bėline şoḳdı, ḳılıcın ḥamāyil ḳuşandı, yayın ḳarusına bıraḳdı, ***eteklerin*** *ḳıvırdı. Babasınuŋ anasınuŋ elini öpdi, ḥalallaşdı, ḫoş ḳaluŋ dėdi* (Drs. 114b/6).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda Tepegöz'den kardeşlerinin intikamını almak isteyen Basat'ın eteklerini kıvırması, yaptığı hazırlıklardan biridir.

Aḳındılu görklü şuyuŋ geçmege gelmişem,

Geŋ ***etegüŋe*** *ṭar ḳoltuġuŋa şığınmaya gelmişem* (Vat. 72a/6).

Bamsı Beyrek boyunda Banu Çiçek'i Beyrek'e istemeye giden Dede Korkut, geleneklere uygun bir şekilde kızı istemiştir. Dede Korkut, *geniş eteğine, dar koltuğuna sığınmaya gelmişim* şeklindeki sözlerle seslendiği Deli Karçar'ın beyliğine, makamına duyduğu saygısını göstermiştir.

Çetinkaya'ya göre ifadelerde geçen *etek* sözcüğü beyliği yansıtan bir simge haline gelmiştir. Sözcük, aynı zamanda beylik nişanesi olarak verilen cübbe ve kaftan gibi giysilerin kenarı olarak anlamlandırılmıştır (Çetinkaya, 2015: 103).

Sözcük, *DLT*'de *etek* 'etek' (Atalay, 1985: 68) şeklinde tespit edilmiştir. Kıpçak sahası dil ürünlerinden *Kİ*'de *etek* 'etek' (Caferoğlu, 1931: 8); *MG*'de *itek* 'etek' (Uğurlu, 1984: 26b/5) ve *DM*'de *yetek* 'etek' (Toparlı vd., 2007: 319) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *ėtek* 'ẕīl; dāmen; ėtek' (Şeyh Süleyman, 2003: 46); *Senglah*'ta *ėtek* 'etek' (Clauson, 1960: 95v-7) şeklinde aktarılmıştır.

Tietze, sözcüğü *etek* 'giysinin belden aşağı sarkan kısmı' olarak vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *etek* (Tietze, 2002: 749) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, *etek* 'etek, alt kısım; elbise eteği' biçiminde aktardığı bu sözcüğün < *et* 'vücut' +*(e)k* 'vücudun alt kısmı' şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *etek+le-/li/lik* şeklinde sözcük yapımında kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, sözcüğe Anadolu ağızlarında *namus; utanma; günah sayılan işlerle ilgili* anlamlar verildiğini vurgulamıştır (Gülensoy, 2007: 346).

3.1.10. Gėcelük

Ergin, DKK'de sözcüğü *gicelik* 'gecelik, başa giyilen gecelik, takke?' (Ergin, 1964: 184) biçiminde aktarmıştır. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *gėcelük* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Aġam Beyrek gideli bize ozan geldügi yoḳ

Egnümüzden ḳaftanumuz aldugı yoḳ

Başumuzdan ***gėcelügümüz*** *aldugı yoḳ*

Boynuzı burma ḳoçlarumuz aldugı yoḳ (Drs. 55b/1).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Beyi'ne esir düşen Bamsı Beyrek, hisardan çıkıp ozan kılığında yurduna döndükten sonra kız kardeşleri ile karşılaşmıştır. Kız kardeşlerinin ozan sandıkları ağabeylerine seslendiği ifadelerde geçen *gėcelük* sözcüğü, "başörtüsü" anlamında kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *gecelik* 'gece yatarken giyilen uzun gömlek' (Tietze, 2009: 113) şeklinde vermiştir. Gülensoy, *gecelik* 'gecelik' olarak ifade ettiği sözcüğün < *gece+lik* (Gülensoy, 2007: 358) şeklinde oluştuğunu kaydetmiştir.

3.1.11. Gėyesi

Ergin, DKK'de sözcüğü *geyesi* 'giyecek, elbise' (Ergin, 1964: 184) olarak kaydetmiştir. *Gėyesi* sözcüğü Dresden nühasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Delü Ḳarçar segirderek vardı ṣuya düşdi. Büredür; ṣuya aḳdı gėtdi. Geldi ***gėyesisin*** *[gėydi, ėvine] gėtdi* (Drs. 46b/3-4).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Dede Korkut, Deli Karçar'ı içinde pirelerin olduğu bir ağıla kapatmıştır. Deli Karçar, aman dileyince onu serbest bırakmıştır. Suya atlayan Deli Karçar, pirelerden kurtulduktan sonra *gėyesisini* giymiştir.

Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *keyesi* 'giysi' (Caferoğlu, 1931: 86) biçiminde kaydedilen bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *geyesi* 'esvāb, libās, cāme, ton, kisve' (Şeyh Süleyman, 2003: 266); *Senglah*'ta *gėyisi* 'giyim' (Clauson, 1960: 317r-13) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *geyesi/geysi/giyesi* 'giyecek, esvap' olarak aktarmış ve sözcüğün < *gey-/giy-* eylemine gelecek zaman sıfat-eylem eki '-esi'nin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir (Tietze, 2009: 142). Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde bu sözcük, *geysi* 'elbise, çamaşır vb. giyilecek şeyler' olarak verilmiştir. Sözcüğün oluşumu ise < *gey-* [<**ked-*]+*-esi* şeklinde verilmiştir. Kökeni *gey-* eylemine bağlanan sözcüğün Anadolu ağızlarındaki farklı kullanımlarına değinilmiştir (Gülensoy, 2007: 368-369).

3.1.12. Gėyim

Ergin, DKK'de sözcüğü *geyim* 'giyim kuşam, giyecek, elbise, zırh, teçhizat' (Ergin, 1964: 184) şeklinde vermiştir. *Gėyim* sözcüğü Dresden nüshasında 9, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Kāfir leşkeri Ḳazanuŋ üzerine yıġıldı. Ḳazana ***gėyim*** *getürdiler. Ḳılıç ve süŋü ve çomaḳ ve sāyir cenk āletin gėydürüp ṭonatdılar* (Drs. 144b/10).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda Uruz'un babasını kurtarmak için kaleye geldiğini haber alan tekfur, düşmanla savaşması halinde Kazan'a kendisini serbest bırakacaklarını söylemiştir. İfadelerde Kazan'ın savaşmak için giyindiği belirtilmiştir.

Ol kāfirüŋ çignine bir ḳılıç urdı. ***Gėyimini*** *geçimini ṭoġradı. Altı barmaḳ derigi zaḫm ėrişdürdi* (Vat. 103a/1).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen yukarıdaki cümlelerde Yiğenek'in, Oğuz beylerini bir bir yenen kalenin tekfuru ile mücadele edip tekfurun *giyimini,* geçimini parçalaması anlatılmaktadır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerinde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *kedim* 'giyim, giyim kuşam'; *kedimlig* 'giyimli, giyimi kuşamı olan, zırhlı' (Ergin, 2011: 99-100); *EUES*'de *kedim* 'giysi, elbise, giyim' (Wilkens, 2021: 353) şeklinde geçmektedir. Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC*'de *keyit* 'giysi, elbise'; *DM*'de *keymek* 'elbise, kadın gömleği' (Toparlı vd., 2007: 142) olarak geçmektedir. Çağatay Türkçesinde ise *kėyim* 'giyim' (Clauson, 1960: 317r-14) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *geyim/giyim* 'elbise, urba; at süsü; at zırhı; belirli parçalara ayrılmış gön parçalarından her biri; bir çift öküz nalı' biçiminde vermiş ve sözcüğün oluşumunu '*gey- /gi-* + eylemden oluş ve kılış adı ve dolayısıyla somut ad yapan –im eki' (Tietze, 2009: 142) şeklinde açıklamıştır. Gülensoy, *giyim* 'giyim, giyecek' olarak kaydettiği sözcüğün kökeni ve ekleşme şekilleri için şu açıklamayı yapmıştır: =*kiyim* < ET., OT. *kédim* < *kéd-im*. ~MA. *keyim~keygü* 'giyecek' ~ DLT. *kedgü* (Gülensoy, 2007: 372).

3.1.13. Gömlek كوملك

Ergin, DKK'de sözcüğü *kömlek/köŋlek* 'gömlek' (Ergin, 1964: 195) biçiminde vermiştir. Bu sözcük Dresden nüshasında 5 yerde *gömlek,* 1 yerde *göŋlek* şeklinde geçmektedir. Vatikan nüshasında da 5 yerde *gömlek,* 1 yerde *göŋlek* şeklinde geçmektedir.

Meger Beyrek buŋa bir ***gömlek*** *bağışlamış idi, gėymez idi, ṣaḳlar-idi. Vardı* ***göŋlegi*** *ḳana ḳana baturdı, Bayındır Ḫānuŋ öŋine getürüp bıraḳdı* (Drs. 48b/8-9).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Beyrek'in Bayburt Hisarı Beyi'ne esir düşüp uzun süre dönmemesi üzerine harekete geçen Yalancı oğlu Yaltaçuk'un, Beyrek'in *gömleğini* kana bulayıp herkesi onun öldüğüne inandırması anlatılmaktadır.

Aġaçdan gemi yondum,

Aġ ***göŋlegüm*** *çıḳarup yėlken ėtdüm* (Vat. 101b/8).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Yiğenek, yiğitlerine rüyasında beyaz gömleğini yelken yapıp gemiye astığını söylemiştir.

Gömlek sözcüğü, Eski Uygur Türkçesinde *kölmek* 'gömlek' (Wilkens, 2021: 402); *DLT*'de *könğlek* 'gömlek' (Atalay, 1986: 361) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *köŋlek* 'gömlek' (Caferoğlu, 1931: 85); *GT, İM, KF, KFT, TA* ve *TZ*'de *köŋlek* 'gömlek'; *KFT*'de *köŋülek* 'gömlek' (Toparlı vd., 2007: 158) şeklinde kaydedilmiş ve *kömlek, kövlek* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay sahası sözlüklerinden *LÇ*'de *köŋlek* 'gömlek, ḳamīṣ, pīrāhen, körte, küylüg' (Şeyh Süleyman, 2003: 262); *küynek* 'gömlek, pīrāhen, ḳamiṣ, körte, küylüg' (Şeyh Süleyman, 2003: 263); *Senglah*'ta *köŋlek* 'pīrāhen' (Clauson, 1960: 310r-21) olarak aktarılmıştır.

Tietze, sözcüğü *göŋlek/gömlek/göynek* 'gövdenin üst kısmını örten bezden yapılmış giysi' (Tietze, 2009: 173) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *gömlek* 'gömlek' olarak aktardığı bu sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *köŋlek* biçiminde kullanıldığını belirtmiş, sözcüğün kökenine dair < **kö: ŋl'lek* < ET. **kö: ŋ* 'deri, ham deri; işlenmiş deri' +*lek* şeklinde bilgi vermiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *gömlek+çi/çilik/lik/liler/siz* (Gülensoy, 2007: 380) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir. Kızılözen, Ön Türkçe döneminde 'kumaş, bez' anlamında kullanılan *köŋlek* sözcüğünün, Eski Türkçede anlam daralmasına uğrayarak 'gömlek' anlamı kazandığını ifade etmiştir (Kızılözen, 2020: 167).

3.1.14. İpek ابيك

Ergin, DKK'de sözcüğü *ipek* 'ipek' (Ergin, 1964: 188) şeklinde vermiştir. *İpek* sözcüğü Dresden nüshasında 7, Vatikan nüshasında da 7 yerde geçmektedir.

*Ḳara yėrüŋ üzerine aġ ban ėvin dikmiş-idi. Ala ṣayvan gök yüzine aşanmış-idi. Biŋ yėrde **ipek** ḫalıçası döşenmiş-idi* (Drs. 103a/2).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda toy meclisinin betimlendiği ve Bayındır Han'ın statüsünün ön plana çıkarıldığı ifadelerde *ipek* sözcüğü ile Han'ın sahip olduğu otağın ihtişâmı vurgulanmıştır. Hikâyelerin genellikle başlangıç bölümlerinde Bayındır Han ve diğer Oğuz beyleri tarafından düzenlenen toy meclislerinin tasvir edildiği ifadelerde geçen *ipek* sözcüğü, Oğuzlardaki estetik anlayışı yansıtmasının yanında beylerin bulunduğu konumu ve saygınlığını gösteren sembollerdendir.

Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV, İM, Kİ, TA* ve *TZ*'de *yipek* 'ipek' (Toparlı vd., 2007: 324) şeklinde kaydedilmiş ve *ipek, yibek* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *ipek ve ifek* 'ibrişim, ḫarīr' (Şeyh Süleyman, 2003: 45); *Senglah*'ta *ipek* 'ibrişim' (Clauson, 1960: 93r-10) biçimlerinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *ipek* ‘ipek böceğinden hâsıl olan ince iplik’ şeklinde verdikten sonra sözcüğün *ip* ‘urgan’ sözcüğüne getirilen *-ek* küçültme ekiyle oluştuğunu bildirmiştir (Tietze, 2009: 403). Gülensoy da sözcüğü ‘ipek’ olarak ifade ettikten sonra sözcüğün kökeni ile ilgili < ? *yıp +Ak* ‘ince ip’ (Gülensoy, 2007: 438) açıklamasını yapmıştır.

3.1.15. Ḳaftan قفتان

Ergin, DKK’de sözcüğü *ḳaftan* ‘kaftan, cübbe, entari, uzun elbise’ (Ergin, 1964: 189) biçiminde vermiştir. *Ḳaftan* sözcüğü Dresden nüshasında 21, Vatikan nüshasında 16 yerde geçmektedir.

Beyregüŋ yavuḳlusına ḫaber oldı. Bānı Çiçek ḳaralar gėydi, aġ ***ḳaftanını*** *çıḳardı. Güz elması gibi al yaŋaġını ṭartdı, yırtdı* (Drs. 48a/2).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek’in düğün günü, Bayburt Hisarı Beyi saldırmış ve Beyrek ile otuz dokuz yiğidi esir düşmüştür. Bunu öğrenen Banu Çiçek, karalar giyip ak *kaftanını* çıkarmıştır. Ak çıkarıp kara giymek hikâyelerde yası simgeleyen eylemlerdendir. Kahramanların esir olması veya ölmesi üzerine aile fertleri, yakınları yaşadıkları üzüntüyü ak çıkarıp kara giyerek göstermişlerdir.

Adaḳlusı bir ḳırmızı ***ḳaftan*** *gönderdi. Beyrek* ***ḳaftanı*** *gėydi* (Vat. 73b/10).

Bamsı Beyrek boyunda düğün ādetlerinin vurgulandığı cümlelerde, gelenekler gereği Beyrek okunu atmış ve okun düştüğü yere gerdek çadırını kurmuştur. Banu Çiçek ise yine ādet üzerine düğün hediyesi olarak Beyrek’e kırmızı kaftan göndermiştir.

DKK’de evlenecek kız ve erkeğin giysilerinde görülen ve mutluluğun sembolü olan kırmızı renk, cinsiyet olarak kadınla özdeşleşmiştir (Küçük, 2010: 192).

Bu sözcük, *DLT*’de *kaftan* ‘kaftan’ (Atalay, 1985: 435) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*’de *ḳaptan* ‘kaftan’ (Caferoğlu, 1931: 67); *DM*’de *ḳaftan* ‘kaftan’ (Toparlı vd., 2007: 123) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay sahasında da kullanım alanı bulan sözcük, *LÇ*’de *ḳaptan* ‘ḫaftan, ḳaftan’ (Şeyh Süleyman, 2003: 212) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *kaftan* ‘çoğu ipek bir çeşit uzun, süslü üst giysisi’ şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün kökenini Farsça *ḫaftân* sözcüğüne bağlamıştır (Tietze, 2016: 50). Gülensoy, sözcüğü *kaftan* ‘çoğu ipek birçeşit uzun, süslü üst giysisi’ olarak kaydetmiş, sözcüğün Orta Türkçede *kaftan* biçiminde kullanıldığını ve *<*kap+tōn* ‘elbise’ (Gülensoy, 2007: 451) şeklinde türetildiğini aktarmıştır. Doerfer, kökenini Türkçe olarak kaydettiği sözcüğü *qap=ton > qaftan* ‘elbise’ (Doerfer, 1967: 185) şeklinde vermiştir.

3.1.16. Ḳaruçuḳ قاروجق

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳaruçuḳ* 'kolluk, kol bağı, pazubent' (Ergin, 1964: 191) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *ḳaruçuḳ* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Tavladan bir şahbāz at çıḫardı, eyerledi. Gėyimin gėydi, dizçük ***ḳaruçuḳ*** *baġlandı* (Drs. 132b/2).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda Segrek'in, esir düşen ağabeyi Egrek'i kurtarmak için yaptığı hazırlığın anlatıldığı ifadelerde geçen *karuçuk* sözcüğü, "kol bağı, kolu koruyan zırh" anlamında kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *karu* 'bazu, kol' (Tietze, 2016: 154) şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *ḳarı* şeklinde kullanıldığını bildirmiştir.

3.1.17. Kėçe کیجه

Ergin, DKK'de sözcüğü *kiçe* 'keçe' (Ergin, 1964: 195) olarak kaydetmiştir. *Kėçe* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 6 yerde geçmektedir.

Toz yarıldı; gün gibi şıladı, deŋiz gibi yayḳandı, meşe gibi ḳarardı, on altı biŋ ip üzengüli ***kėçe*** *börklü, azġun dinlü, ḳızġun dillü kāfir çıḳa geldi* (Drs. 65b/11).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda geçen ifadelerde Kazan Bey'in, on altı yaşına geldiği halde yiğitliğini kanıtlayamamış olan oğlu Uruz'u tecrübe kazanması için ava götürdüğü esnada, kâfirin saldırısı ile karşılaşmaları anlatılmaktadır. Bu ifadelerde kâfirin başlığı tasvir edilirken, keçeden yapıldığı belirtilmiştir.

Getürüp ḳara otaġa ḳondurdılar. Ḳara ***kėçe*** *altına döşediler. Ḳara ḳoyun yaḫnısından öŋine getürdiler* (Vat. 60b/10).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda çocuğu olmadığı için toplum içinde farklı bir muameleye maruz kalan Dirse Han, kara otağ içinde kara *kėçeye* oturtulmuştur. Burada Dirse Han, çocuğu olmadığı için aşağılanmıştır.

DLT'de *keçe* 'keçe' (Atalay, 1986: 290) şeklinde kaydedilen sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *keçe* 'Türkmence keçe, Kıpçakça kiyiz' (Caferoğlu, 1931: 79); *KF* ve *TA*'da *keçe* 'keçe, aba' (Toparlı vd., 2007: 136) olarak kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde de kullanım alanı bulan sözcük, *LÇ*'de *kėçe* 'nemed, kikiz, palās, yastıcıḳ, yapıncıḳ' (Şeyh Süleyman, 2003: 252); *Senglah*'ta *kėçe* 'nemed' (Clauson, 1960: 312v-7) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *keçe/keyçe* 'dokunmadan, dövülmekle elde edilen kaba kumaş' şeklinde verdikten sonra sözcüğün Eski Türkçede *keçe* şeklinde kullanıldığını ve kökeninin bilinmediğini kaydetmiştir (Tietze, 2016: 199). Gülensoy'un köken bilgisi

sözlüğünde bu sözcük *keçe* ‘yapağı veya keçi kılının dövülerek; ayakla, kolla ezilerek sıkıştırılmasıyla elde edilen kaba kumaş; kiyiz’ biçiminde verilmiş, sözcüğün Orta Türkçede *keçe* ‘karpuz ve hıyara benzer şeylerin taşındığı sele sepet’ olarak kullanıldığı belirtilmiş ve sözcüğün oluşumu < **keç-e* şeklinde verilmiştir. Sözcüğün Türkiye Türkçesinde *keçe+ci/cilik/leme/le-/lenme/len-/leşme/leş-/leştirme/leştir-* (Gülensoy, 2007: 491) biçimlerinde türetildiği aktarılmıştır.

3.1.18. Kepenek

Ergin, DKK’de sözcüğe *kepenek* ‘çoban keçesi’ (Ergin, 1964: 195) şeklinde yer vermiştir. *Kepenek* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Çoban şehīd olan ḳardaşların ḥaḳḳına ḳodı. Kāfirler leşinden bir böyük depe yıġdı, çaḳmaḳ çaḳup od yaḳdı. Daḫı ***kepeneginden*** *ḳurumsı ėdüp yarasına başdı* (Drs. 23a/6).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda *kepenek* ile ilgili ifadelerde kāfirle mücadele ederken yaralanan çobanın, yarasını tedavi etmek için kepeneğinden bir parça koparıp yaktığı belirtilmiştir.

Kāfir daḫı ḳapulu ḳara derbende ḳonmışidi. Oġlana ḳara ***kepenek*** *gėydürmişidi* (Vat. 96b/2).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu boyda kâfir tarafından esir alınan Uruz’a *kepenek* giydirilmiştir. Çetinkaya’ya göre kâfiri temsil eden kara renkli ve çoban kıyafeti olarak bilinen bu giysinin bir beye giydirilmesi, tutsaklık durumunun somut bir ifadesidir (Çetinkaya, 2015: 100).

Sözcük, Çağatay Türkçesinde *kepenek* ‘çoban ve ḳatırcı cübbesi, ʿaba, yaġmurluḳ’ (Şeyh Süleyman, 2003: 252) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *kepenek* ‘çobanların omuzlarına aldıkları keçeden giysi, aba’ (Tietze, 2016: 230) şeklinde vermiştir. Gülensoy da sözcüğü *kepenek* ‘çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük’ olarak aktardıktan sonra sözcüğün oluşumunu *<*kap+-n-(a)k* şeklinde açıklamıştır. Gülensoy, ayrıca sözcüğün kökenini Eski Türkçede kullanılan *kap (kāb)* ‘tulum, torba, dağarcık’ ve *kaba* ‘kabarık, şişkin, kalın’ *(<*kāb+a)* sözcükleriyle ilişkilendirmiştir (Gülensoy, 2007: 497-498).

3.1.19. Ḳunç

Ergin, DKK’de sözcüğü *ḳunç* ‘konç’ (Ergin, 1964: 194) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *ḳunç* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Basaṭı öŋine ḳatdı, ṭutdı. Boġazdan ṣalındurdı, yatağına getürdi, edüginüŋ ***ḳunçına*** *ṣoḳdı* (Drs. 115a/6).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda Basat'ın Tepegöz'le mücadelesinin anlatıldığı ifadelerde Tepegöz'ün, Basat'ı tutup *kunçına* soktuğu belirtilmiştir.

Kıpçak Türkçesi sözlüklerinden *CC*'de *ḳonç* 'konç, bacak, baldır' (Toparlı vd., 2007: 153); *Kİ*'de *ḳonç* 'feza, iki bacak arasındaki et üzerine giyilen şey' (Caferoğlu, 1931: 75) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, etimolojik sözlüğünde bu sözcüğü *konç/konç* 'ayağa giyilen şeylerin bilekten yukarı olan kısmı' (Tietze, 2016: 358) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy da sözcüğü *konç* 'ayağa giyilen şeylerde ayak bileğinden baldıra doğru bölüm' olarak kaydetmiş ve sözcüğün kökenini < **ko-nç* şeklinde aktardıktan sonra Türkiye Türkçesinde *konç+lu/suz* (Gülensoy, 2007: 538) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.1.20. Ḳur (Ḳur Ḳurma) قور قورمه

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳur (ḳur ḳurma)* 'kuşak, kemer; (belki) süslü, işlemeli, nakışlı; süslü, işlemeli, nakışlı kemer, kuşak' (Ergin, 1964: 194) şeklinde vermiştir. *Ḳur (ḳur ḳurma)* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Çaya [baḳsa] çalımlu, çal-ḳara ḳuş erdemlü, ***ḳur ḳurma*** *ḳuşaḳlu, ḳulaġı altun küpeli, ḳalın Oġuz beglerini bir bir atından yıḳıcı Ḳażılıḳ Ḳoca oġlı Beg Yegeŋek çapar yėtdi* (Drs. 32b/8).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan ile birlikte kâfir üstüne at süren Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek'in tasvir edildiği ifadelerde *kur kurma* kuşaklı olduğu belirtilmiştir. Nakışlı, işlemeli ve süslü kuşak ile Oğuz beylerinin kâfir karşısında temsil gücü ve üstünlüğü öne çıkarılmıştır.

Eski Türkçenin Grameri adlı eserde *kur* 'kuşak' (Gabain, 1988: 284); Eski Uygur Türkçesinde *ḳur* 'kemer, toka' (Caferoğlu, 1968: 187) şeklinde verilmiştir. Sözcük için *DLT*'de *kur* 'kuşak, kemer' (Atalay, 1985: 324) karşılığı verilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *CC, İM* ve *TA*'da *ḳur* 'kemer, kuşak, bel bağı' (Toparlı vd., 2007: 163); *Kİ*'de *ḳor* 'bel bağı' (Caferoğlu, 1931: 70) olarak verilmiştir. Çağatay Türkçesinde *ḳur* 'kemer-bend, kuşak' (Clauson, 1960: 285v-21; Şeyh Süleyman, 2003: 233) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *kur* 'kuşak' (Tietze, 2016: 436) olarak aktarmıştır. Tuncer Gülensoy da *kur* sözcüğünün halk ağzında *kuşak* olarak kullanıldığını aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede *ḳur*, Orta Türkçede *ḳur* 'kuşak' (Gülensoy, 2007: 569-570) şeklinde kullanıldığını kaydetmiştir.

3.1.21. Ḳuşaḳ قوشقلو

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳuşaḳ* 'kuşak' (Ergin, 1964: 194) biçiminde vermiştir. *Ḳuşaḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Çaya [baḳsa] çalımlu, çal-ḳara ḳuş erdemlü, ḳur ḳurma ***ḳuşaḳlu,*** *ḳulaġı altun küpeli, ḳalın Oġuz beglerini bir bir atından yıḳıcı Ḳażılıḳ Ḳoca oġlı Beg Yegeŋek çapar yėtdi* (Drs. 32b/8).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan ile birlikte kâfir üstüne at süren Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek'in tasvir edildiği ifadelerde ḳuşağının süslü, işlemeli olduğu belirtilerek beylerin kâfir karşısında temsil gücü ve etkinliği öne çıkarılmıştır.

Sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *kurşan-* 'kuşanmak' (Gabain, 1988: 284); Eski Uygur Türkçesinde *ḳurşamaḳ* 'sarmak, kuşatmak, çevirmek' (Caferoğlu, 1968: 187) şeklinde kullanılan eylemden üretilmiştir. *DLT*'de *kurşağ* 'kuşak kuşanma' (Atalay, 1985: 464) olarak verilmiştir. Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *ḳuşaḳ* 'kuşak' (Caferoğlu, 1931: 72); *MG*'de *ḳuşaḳ* 'kuşak, kemer' (Uğurlu, 1984: 23b/5); *TZ*'de *ḳuçaḳ* 'kuşak, bele sarılan sargı' (Toparlı vd., 2007: 161) şeklinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *ḳurşaḳ* 'ḳuşak, kemer-bend, bėl bağı' (Şeyh Süleyman, 2003: 234); *Senglah*'ta *ḳurşaḳ* 'kemer-bend' (Clauson, 1960: 286r-11) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *kuşak* 'bele sarılan enli ve uzun bez' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde *ḳurşaġ (ḳurşa-* 'kuşatmak' *+-ḳ eki)* (Tietze, 2016: 453) şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Gülensoy da *kuşak* 'bele sarılan uzun ve enli kumaş' olarak aktardığı sözcüğün kökeni ile ilgili ≺ *ḳur* 'kuşak' *+şa-*'kuşanmak' *+-ḳ* şeklinde bir açıklama yapmış ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *kuşak+lama/la-/lı/sız* (Gülensoy, 2007: 579-580) olarak türetildiğini bildirmiştir.

3.1.22. Kürk كرك

Ergin, DKK'de sözcüğü *kürk* 'kürk' (Ergin, 1964: 196) şeklinde kaydetmiştir. *Kürk* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Altmış ögec derisinden ***kürk*** *eylese ṭopuḳlarını örtmeyen, altı ögec derisinden külāh ėtse ḳulaḳlarını örtmeyen ḳolı budı ḫarança, uzun baldırları ince, Ḳazan Begüŋ ṭayısı at ağızlu Aruz Ḳoca Çapar yėtdi* (Drs. 32b/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan ile birlikte kâfir üstüne at süren Kazan'ın dayısı Aruz Koca'nın görünüşünün tasvir edildiği ifadelerde altmış koyun derisinden elde edilen kürkün topuklarını örtmeye yetmediği, külah olsa kulaklarını kapatamadığı belirtilmiştir.

Bu sözcük, *EUES*'de *kürk* 'kürk' (Wilkens, 2021: 444); *DLT*'de *kürk* 'kürk' (Atalay, 1985: 353) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *KFT, TA* ve *TZ*'de *kürk* 'kürk' (Toparlı vd., 2007: 169); *Kİ*'de *kürk* 'koyun derisi' (Caferoğlu, 1931: 80) olarak kullanılmıştır. Sözcük, Çağatay Türkçesinde ise *kürk* 'tiftik' (Clauson, 1960: 305r-26) şeklinde geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *kürk* 'tüyleri güzel ve yumuşak olan hayvanların işlenmiş derisi ve bundan yapılmış giyecek' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde de *kürk* (Tietze, 2016: 487) şeklinde görüldüğünü belirtmiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğü *kürk* 'bazı hayvanların giyecek yapmak için işlenmiş postu' olarak vermiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *kürk+çü/çülük/lü* (Gülensoy, 2007: 592) şeklinde ekleştiğini kaydetmiştir.

3.1.23. Ökçe اوكچه

Ergin, DKK'de sözcüğü *ökçe* 'ökçe' (Ergin, 1964: 200) biçiminde kaydetmiştir. *Ökçe* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Kāfirüŋ arḫasına eyer ṣaldı, aġzına uyan urdı, ḳolaŋını çekdi. Ṣıçradı arḳasına bindi. ***Ökçesin ökçesine*** *ḳaḳdı, ḳaburġasın ḳarnına ḳavşurdı. Uyanın çekdi, aġzın ayırdı. Kāfiri öldürdi* (Drs. 140a/9).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda geçen cümlelerde kâfirin sırtına binen Kazan Bey'in, kâfiri ökçesiyle vurarak öldürdüğü belirtilmiştir.

Ḫān ḳızı yėrümden durayın mı?

Yaḳan-ile boġazuŋdan dutayın mı?

Ḳaba ***ökçem*** *altına ṣalayın mı?*

Ḳara polat öz ḳılıcum elüme alayın mı?

Öz gevdenden başuŋı keseyin mi? (Vat. 61a/11).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han tarafından düzenlenen şölende çocuğu olmadığı için kara otağda kara keçe üstünde ağırlanıp yemek olarak kara koyun yahnisi ikram edilen Dirse Han, öfkelenerek çocuk sahibi olamamalarının nedenini eşine sormuştur. Dirse Han'ın eşine seslendiği soylamada *kaba ökçe altına salmak* şeklinde geçen *ökçe* sözcüğü kalıplaşarak deyim içinde kullanılmıştır.

Sözcük, Kıpçak sahası ürünlerden *MG*'de *ökçe* 'ökçe' (Uğurlu, 1984: 12a/2); *DM*'de *ökşe* 'ökçe, taban'; *KK*'de *ökşem* 'taban, ökçe' (Toparlı vd., 2007: 210) şeklinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde ise *ökçe* 'müstaḥkem, ṣaġlam, kem cüret, ḳorḳaḳ, ḫāʾif, ṭopuḳ, ʿaḳab, pāşne' (Şeyh Süleyman, 2003: 36) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğe *ökçe* ‘ayakkabının topuk altındaki kısmı’ (Tietze, 2018: 207) şeklinde yer vermiştir. Gülensoy da sözcüğü *ökçe* ‘ayakkabı altının topuğa rastlayan yüksek bölümü’ olarak kaydetmiş, sözcüğün kökeniyle ilgili < **ük-* ‘yığmak, kümelemek; yükseltmek’ *+-e +çe* şeklinde bir açıklamada bulunmuş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *ökçe+li/siz* (Gülensoy, 2007: 656) şeklinde türetildiğini belirtmiştir.

3.1.24. Paşmaḳ پشمق

Ergin, DKK’de sözcüğü *paşmaḳ* ‘ayakkabı, pabuç’ (Ergin, 1964: 201) şeklinde kaydetmiştir. *Paşmaḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Bu ėvi ḫarāb olası ere varaldan berü daḫı ḳarnum ṭoymadı, yüzüm gülmedi, ayaġum ***paşmaḳ****, yüzüm yaşmaḳ görmedi, dėr* (Drs. 6a/2).

Mukaddime bölümünde solduran sop olarak adlandırılan kadın tipinin özelliklerinin verildiği ifadelerde *paşmak* sözcüğü üzerinden memnuniyetsizliğin yanında yaşanan ekonomik zorluklar ve yoksulluk da ifade edilmektedir.

Bu sözcüğe, *DLT*’de *başak* ‘pabuç, çiğilce. Oğuzlarla Kıpçaklar bir *m* getirerek *başmak* derler’ (Atalay, 1985: 378) şeklinde yer verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*’de *başmaḳ* ‘ayakkabı’ (Caferoğlu, 1931: 31); *CC, GT, KFT, KK, TA* ve *TZ*’de *başmaḳ* ‘ayakkabı, çizme’ (Toparlı vd., 2007: 25) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *başmaḳ* ‘ayakkabı, çepik, kefş ve kösele’ (Şeyh Süleyman, 2003: 69); *Senglah*’ta *başmaḳ* ‘bir yaşındaki buzağı; ayakkabı’ (Clauson, 1960: 124r-16) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *başmak* ‘ayakkabı’ olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede *başmaḳ* şeklinde kullanıldığını belirtmiştir (Tietze, 2002: 292). Gülensoy, *başmak* ‘pabuç’ şeklinde aktardığı bu sözcüğün Orta Türkçede *başmak~başak* biçiminde kullanıldığını belirttikten sonra < **baş-(m)ak* şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *başmak+çı/çılık/lık* (Gülensoy, 2007: 120) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.1.25. Şarıḳ صارق

Ergin, DKK’de sözcüğü *ṣaruḳ* ‘sarık’ (Ergin, 1964: 203) şeklinde vermiştir. *Ṣaruḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Ḳırḳ elli yigit ḳara gėyüp gök ṣarındılar. Ḳazan Bege geldiler. ***Ṣarıḳların*** *yėre urdılar, Beyrek dėyü çoḳ aġladılar* (Drs. 151b/12).

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boyda Kazan Bey'e asi olan Aruz ve Dış Oğuz beyleri, Beyrek'e Kazan Bey'e asi olması için baskı yapmışlardır. Kazan Bey'e isyan etmediği için Aruz tarafından öldürülen Beyrek'in ailesine acı haberin ulaşmasıyla ortaya çıkan olayların betimlendiği ifadelerde geçen *sarıklarını yere vurmak* eylemi, hüzün ve yasın sembolü olarak kullanılmıştır.

Gördiler uçarda ḳuzġun ḳalmış, ban evi paralanmış, yėre düşmiş nāyib şehid olmış. Ḳaba ***şarıḳ*** *götürüp babası yėre çaldı, oġul oġul dėyüp bögürdi, zārılıḳ ḳıldı* (Vat. 74a/8).

Bamsı Beyrek boyunda geçen cümlelerde Beyrek ve otuz dokuz yiğidinin esir düştüğünü öğrenen Beyrek'in ailesinin yaşadığı acı durum betimlenmiştir. İfadelerde geçen *sarığı yere çalmak* eylemi yaşanan hüznün ifadesi olarak kullanılmıştır.

Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *sarıḳ* sözcüğü yerine Farsça *ṣarban* 'başa sarılan sarık' (Caferoğlu, 1931: 57) kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *saruḳ* 'ṣarıḳ, destar, sele, sarılmış' (Şeyh Süleyman, 2003: 179) olarak geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *sarug* 'sarık' olarak kaydetmiş ve sözcüğün *sar-* 'etrafına sarmak' (Tietze, 2019: 205) eyleminden türetildiğini belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğe *sarık* 'kavuk, fes gibi bazı başlıkların üzerine sarılan tülbent, abanî veya şala verilen ad' şeklinde yer vermiştir. Gülensoy'un açıklamasına göre sözcük, < *sar-ık* şeklinde oluşmuş ve Türkiye Türkçesinde *sarık*+ [>ğ]*ı burma/çı/lı* (Gülensoy, 2007: 736) olarak türetilmiştir.

3.1.26. Şoḳman صوقاني

Ergin, DKK'de sözcüğü *ṣoḳman* 'çizme, konçlu ayakkabı, edik' (Ergin, 1964: 205) biçiminde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *ṣoḳman* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Kāfirüŋ çignine bir ḳılıç urdı, gėyimini, geçimini ṭoġradı, altı parmaḳ deriŋligi zaḫm ėrişdürdi. Ḳara ḳanı şorladı, ḳara ṣaġrı ***şoḳmanı*** *ṭolu ḳan oldı* (Drs. 107b/1).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Düzmürd Kalesi'nde esir bulunan babasını kurtarmak için Oğuz beyleri ile kaleye giden Yiğenek'in, kalenin tekfuru ile mücadelesi anlatılmaktadır. Kahramanlığın ön plana çıkarıldığı ifadelerde Yiğenek, bir kılıç darbesi ile kâfirde derin bir yara açmış, kâfirin kanının fışkırması ile çizmesi dolmuştur. İfadelerde *sokman* sözcüğü, "çizme" anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, Çağatay Türkçesinde *soḳman* 'büyük yol çizmesi' (Şeyh Süleyman, 2003: 191) şeklinde kaydedilmiştir.

Gülensoy, sözcüğü *sokman* 'bir tür uzun konçlu çizme' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün < **sok-man* (Gülensoy, 2007: 793) şeklinde oluştuğunu izah etmiştir. Doerfer,

sözcüğü *soḳman* ‘deri çizme’ şeklinde aktarmış ve sözcüğün Türkçeden Arapçaya geçtiğini ifade etmiştir (Doerfer, 1967: 298-299).

3.1.27. Şayḳa شايقلو

Ergin, DKK’de sözcüğü *şayḳa* ‘şayka, bir cins kumaş, o kumaştan elbise’ (Ergin, 1964: 206) şeklinde okumuştur. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *şayḳa* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Ḳan Ṭuralı geldi, ḳara ***şayḳalu*** *Teküre selām vėrdi. Tekür ʿaleyk aldı. Ala ḳalı döşediler, oturdı* (Drs. 91b/1).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda geçen cümlelerde Kan Turalı’nın Selcen Hatun’u istemeye gidişi anlatılmaktadır. İfadelerde tekfur *kara şaykalı* şeklinde tasvir edilmiştir. İfadelerde *şayka* sözcüğü “elbise” anlamında nesne adı olarak kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *şayak* ‘kalın ve kaba dokunuşlu, koyu renklere boyalı dayanılık, giysilik yünlü kumaş, bu kumaştan yapılmış olan’ (Tietze, 2019: 570) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy da sözcüğü *şayak* ‘kaba dokunmuş, dayanıklı bir çeşit yün kumaş’ şeklinde aktardıktan sonra sözcüğün Orta Türkçede <? *şaw* ‘Uç’ta biten ve elbise temizlenen çöven gibi bir ot’ *+(a)k* (Gülensoy, 2007: 841) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir.

3.1.28. Ṭoḳuzlama طقوزلامه

Ergin, DKK’de sözcüğü *ṭoḳuzlama* ‘dokuzlama; dokuz kat, dokuz katlı, dokuz katlı işlenmiş, katmerli işlenmiş; bir cins elbise, çuha, kaftan’ (Ergin, 1964: 209) olarak kaydetmiştir. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *ṭoḳuzlama* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Kāfirüŋ kilisesin yıḳdılar, yėrine mescid yapdılar. Keşīşlerin öldürdiler. Baŋ baŋlatdılar, ʿAzīz Taŋrı adına ḳudbe oḳıtdılar. Ḳuşuŋ ala ḳanını, ḳumaşuŋ arusını, ḳızuŋ gökçegini, ***ṭoḳuzlama*** *çırġap çuḫa ḫānlar ḫānı Bayındıra pençik çıḳardılar* (Drs. 62b/4).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Bayburt Hisarı’na yürüyen Beyrek ve Oğuz beylerinin kazanılan zaferin ardından elde ettiği ganimetlerden söz edilmiştir. Bunlar arasında Bayındır Han’a hediye edilmek üzere hazırlanan ve “süslü, işlemeli giysi” anlamına gelen *tokuzlama çırgap* da yer almaktadır.

Gülensoy, sözcüğü *tokuz* ‘sık ve kalınca, tok (kumaş)’ şeklinde adlandırmış ve sözcüğün kökenine dair < *tokı(u)*- ‘*dokumak’ +*z* (Gülensoy, 2007: 907) açıklamasını yapmıştır.

3.1.29. Ṭolma طولمه

Ergin, DKK'de *ṭolma (veya ṭolama)* sözcüğünü 'dolma (veya dolama, çevre, beşik dolaması)' (Ergin, 1964: 209) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *ṭolma* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Anası aydur:

Oġul oġul ay oġul

Ṭoḳuz ay ṭar ḳarnumda götürdügüm oġul

***Ṭolma** bėşiklerde beledügüm oġul* (Drs. 84b/1).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda oğlu Deli Dumrul için canını vermeyi kabul etmeyen annesi, yaptığı fedakârlıkları anlattığı soylamada oğlunu *tolma* beşiklerde büyüttüğünü belirtmiştir.

Tietze *dolma* 'dolmuş, doldurulmuş' şeklinde aktardığı sözcüğün < *dol-* eylemine *–ma* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir (Tietze, 2002: 641). Gülensoy, *dolma* 'dolma' olarak aktardığı bu sözcüğün < *dol-* [< *tol-*] + *-ma* şeklinde oluştuğunu belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 296).

3.1.30. Ṭon طون

Ergin, DKK'de sözcüğü *ṭon* 'elbise, giyim' (Ergin, 1964: 209) şeklinde vermiştir. *Ṭon* sözcüğü Dresden nüshasında 41, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir. Bu sözcük; DKK'de "savaş giysisi ve zırh" anlamında *demür ṭon,* kişilerin tanıtılmasında birer sembol ilgisiyle *ḳara ṭon, aġ ton, muraṣṣaʿ ṭon, ṣaru ṭonlu, yeşil ṭon* ve *tacir ṭonu* şeklinde kullanılmıştır.

*Ḳızı, gelini ḳaş ḳaş gülmez oldı, ḳızıl ḳına aġ eline yaḳmaz oldı. Yėdi ḳız ḳardaşı aġ çıḳardılar, ḳara **ṭonlar** gėydiler* (Drs. 47b/12).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek'in düğün günü Bayburt Hisarı Beyi'nin saldırısı sonucu Beyrek ile otuz dokuz yiğidi esir düşmüştür. Bu olay üzerine yasa giren Beyrek'in kız kardeşleri, ak giysilerini çıkarıp *kara tonlar* giymişlerdir.

*Ḳaravaşa **ṭon** geyürsen ḳaṭun olmaz* (Vat. 59a/1).

Mukaddime bölümünde, yerleşmiş kalıpların daha sonra değiştirilemeyeceği *hizmetçiye kaftan giydirsen hanım olmaz* şeklindeki özlü sözlerle örneklenmiştir. Dede Korkut, dile getirdiği özlü sözlerle gerçekleşmesi imkânsız olay ve durumlar için çabalamanın bir sonuç vermeyeceğini ifade etmiştir. Burada *ṭon* sözcüğü elbise değil, "kaftan" anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *ton* 'elbise' ; *tonluġ* 'elbiseli, giyimi çıplak olmayan' (Ergin, 2011: 116) şeklinde geçmektedir. *EUTS*'de *ton* 'giyecek, elbise, don' (Caferoğlu, 1968: 246); *İKPÖ*'de *ton* 'elbise, giyecek' (Hamilton, 2011: 76/1) şeklinde verilmiştir. Sözcük için *DLT*'de *ton* 'elbise' (Atalay, 1986: 638) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *ton* 'elbise' (Caferoğlu, 1931: 38); *MG*'de *ton* 'elbise' (Uğurlu, 1984: 72a/1); *KK* ve *TA*'da *ṭon* 'kıyafet, elbise' (Toparlı vd., 2007: 280) şeklinde aktarılmış ve *don* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka*'da *ton* 'kiyecek demekdir...' (Atalay, 1970: 218); *LÇ*'de *ton* 'don, libas, uruba, cāme' (Şeyh Süleyman, 2003: 127) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcük hakkında *don* 'elbise, üst baş, kılık kıyafet' şeklinde bir açıklama yapmıştır (Tietze, 2002: 644). Gülensoy da sözcüğü *don* 'iç çamaşırı; elbise, üst baş' şeklinde aktarmış, sözcüğün Eski Türkçede *ton* 'giysi, elbise; kürk' olarak kullanıldığını ve < **tōn* şeklinde oluştuğunu belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde *don+an-/ama/a-/an-/ım/anma/an-/atı/atıl-/ma/atıl-/atım/atımcı/atış/atma/at-/attır* (Gülensoy, 2007: 298) şeklinde türetilebileceğini belirtmiştir.

3.1.31. Yaḳa

Ergin, DKK'de sözcüğü *yaḳa* 'yaka (elbise ve arazi yakası)' (Ergin, 1964: 213) şeklinde vermiştir. *Yaḳa* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 11, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Egni bek demür ṭonuŋ maŋa vėrgil
Yėn ***yaḳa*** *dikdüreyim senüŋiçün*
Ḳara polad öz ḳılıcuŋ maŋa vėrgil
Ġāfillüçe başlar keseyim senüŋiçün (Drs. 124b/12).

Begil Oğlu Emren boyunda Emren'in, babasının atını ve zırhını alarak kâfir üstüne gitmeye hazırlanışı anlatılmaktadır. Emren'in babasına seslendiği soylamada geçen *yaka* sözcüğü "elbise" anlamında kullanılmıştır.

Vardılar bu gömleği Banı Çiçege iletdiler. Gördi tanıdı, oldur dėdi ve çeküp ***yaḳasını*** *yırtdı, aġ yüzine ṭırnaḳ çaldı* (Vat. 75a/3).

Bamsı Beyrek boyunda Beyrek'in kanlı gömleğini gören Banu Çiçek'in içinde bulunduğu durumun betimlendiği ifadelerde geçen *yaka yırtmak* eylemi yasın göstergelerinden biri olarak kullanılmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde sözcük *yaḳa* 'taraf, yan, civar' (Caferoğlu, 1968: 280) olarak kullanılmıştır. Bu sözcük için *DLT*'de *yaka* 'yaka, elbise yakası' (Atalay, 1986:

731) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *yaḳa* 'yaka' (Caferoğlu, 1931: 95); *CC*'de *yaġa* 'yaka, elbise yakası' (Toparlı vd., 2007: 306) şeklinde geçer. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *yaḳa/yeḳa* 'giribān, ṭaraf' (Şeyh Süleyman, 2003: 296); *Senglah*'ta *yaḳa* 'kenār, giysi yakası' (Clauson, 1960: 334v-18) biçiminde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *yaka* 'boyun, gerdan, giysilerin boyunu çeviren veya boyna gelen bölümü; döş üstü; taraf, yan, yön, kenar; yeleklerin kenarları ve köşeleri; semt; sahil, kıyı' (Tietze, 2019: 133) olarak kaydetmiştir. Gülensoy, *yaka* 'giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü; giyeceklerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası; kıyı, kenar, taraf....' olarak adlandırdığı sözcüğün Eski Türkçede *yaka* 'taraf, yan, civar' , Orta Türkçede *yaka* 'elbise yakası' olarak kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün kökeni hakkında < **ya-k- 'yaklaşmak' +-a* açıklamasında bulunmuş ve Türkiye Türkçesinde sözcüğün *yaka+la/lama/lan-/lanış/lat-/latma/lık/lıklı/lıksız/sız* şekillerinde türetilebileceğini bildirmiştir (Gülensoy, 2007: 1034).

3.1.32. Yaşmaḳ يشمق

Ergin, DKK'de sözcüğü *yaşmaḳ* 'yaşmak' (Ergin, 1964: 214) şeklinde aktarmıştır. *Yaşmaḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Bu ėvi ḫarāb olası ere varaldan berü daḫı ḳarnum ṭoymadı, yüzüm gülmedi, ayaġum paşmaḳ, yüzüm ***yaşmaḳ*** *görmedi, dėr* (Drs. 6a/3).

Mukaddime bölümünde *solduran sop* olarak adlandırılan kadınların özelliklerinin aktarıldığı cümlelerde *yüzü yaşmak görmemek* şeklinde deyimleşen ifadelerde *yaşmak* sözcüğü üzerinden yaşanan zorluklara dikkat çekilmiştir.

Ḳışırça Yenge aydur: Boy boy zevāl gelecek delü beni görmiş gibi zevāl başuŋa dėyüp vardı, yėrine oturdı. Ulu ḫānlar ḫātūnları ḳaş ḳaş ***yaşmaḳları*** *altından gülişdiler* (Vat. 80b/13).

Bamsı Beyrek boyunda Kısırça Yenge'nin kendini Banu Çiçek olarak tanıtıp oynaması ve bunun Beyrek tarafından fark edilmesi üzerine bey hatunları *yaşmakları* altından gülmüştür. İfadelerde *yaşmak* sözcüğü "başı kapatan örtü" anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçenin Grameri adlı eserde *yaş-* 'gizlenmek, sürünmek' ve *yaşur-* 'gizlemek' (Gabain, 1988: 309) şeklinde geçmektedir. Eski Uygur Türkçesinde *yaşmaklıg* 'gizlemeli, saklamalı' (Wilkens, 2021: 875) biçimindedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *yaşmaḳ* 'nikāb, yüz örtüsü' (Caferoğlu, 1931: 94); Çağatay Türkçesi

sözlüklerinden *Senglah*'ta *yaşmaḳ* 'kadın peçesi' (Clauson, 1960: 332v-24); *LÇ*'de *yaşımaḳ* 'yaşmak, örtünmek' (Şeyh Süleyman, 2003: 294) şeklinde kullanılmıştır.

Gülensoy, bu sözcüğün halk ağzında *yaşmaḳ* 'başla birlikte yüzü, ağı kapatan örtü' şeklinde kullanıldığını belirtmiş ve sözcüğün Eski ve Orta Türkçede *yaş-* 'örtmek, kapatmak, gizlemek' +*-mak*; Türkiye Türkçesinde *yaşmak+la-/lama/lan-/lanma/lı/sız* (Gülensoy, 2007: 1086) biçimlerinde türetildiğini aktarmıştır. Doerfer, sözcüğün *yaş-* 'gizlenmek, saklanmak" kökünden geldiğini, Türkçeden Arapçaya da geçtiğini belirtmiştir (Doerfer, 1975: 172-173). *Yaş-* 'kapatmak' sözcüğünün Ön Türkçe **yaĺ* sözcüğünden geldiğini ifade eden Kızılözen, Eski Türkçeden daha önceki devirlerde Türkçeden Farsçaya geçen *yalmak* sözcüğünün, *yaşmak* ile aynı kaynaktan türediğini ve Türkçede -l- > -ş- değişimine uğradığını belirtmiştir (Kızılözen, 2020: 151-152).

3.1.33. Yėŋ

Ergin, DKK'de sözcüğü, *yiŋ* 'yen, elbise kolunun ağız tarafı' (Ergin, 1964: 216) biçiminde vermiştir. *Yėŋ* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Ṣadaġuŋda seksen oḳuŋ vėrgil maŋa
Aġ tozluca ḳatı yayuŋ vėrgil maŋa
Kāfire men varayın
Yeniden ṭoġanın öldüreyin
***Yėnümile** alnum ḳanın ben sileyin* (Drs. 26b/3).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda çobanın, Salur Kazan'a bağlılığını bildirdiği soylamada *yėn* sözcüğü "giysi kolu" anlamında kullanılmıştır.

*Ḳalḳdı Banı Çiçek ḳaftanın gėydi, ellerin **yėnine** çekdi* (Vat. 81a/13).

Bamsı Beyrek boyunda deli ozan kılığında kadınların düğün otağına giden Beyrek'in zorlamasıyla oynayan Banu Çiçek, Beyrek'in taktığı yüzüğün gözükmemesi için ellerini *yenine* çekmiştir.

DLT'de *yeŋğ* 'yen, elbise yeni' (Atalay, 1986: 773) olarak geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *yin* 'elbise yeni' (Caferoğlu, 1931: 98); *MG*'de *yiŋ* 'yen, elbise yeni' (Uğurlu, 1984: 19b/5); *CC, DM, GT, İM, TA* ve *TZ*'de *yeŋ* 'yen, elbise kolu' (Toparlı vd., 2007: 318) şeklinde kaydedilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *yėn* 'elbise kolu' (Clauson, 1960: 352v-15) olarak verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *yeŋ/yiŋ* 'giysi kolu' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *yėŋ* (Tietze, 2019: 318) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy da sözcüğü *yen* 'giysi kolu' olarak aktarmış, sözcüğün kökenini < **yé: n* [<**ya- ŋ* (krş. *yaka* < **ya- k* +*a*)]

biçiminde açıkladıktan sonra Türkiye Türkçesinde *yen+li* (Gülensoy, 2007: 1119) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.2. Savaş, Askerlik ve Silahla İlgili Nesne Adları

3.2.1. Bėlük بلكنه

Ergin, DKK'de sözcüğe *bilük* 'okluk, okların konduğu mahfaza, sadak' (Ergin, 1964: 174) şeklinde yer vermiştir. Dresden nüshasında 4 yerde geçen *bėlük* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Hemān ***bėlüginden*** *gez çıḳarup atınuŋ terkilerini ṭartdı, urdı*. (Drs. 122b/1).

Begil Oğlı Emren boyunda av sırasında ayağı kırılan Begil, bėlüginden gez çıkarıp atının eyer kayışı ile ayağını sımsıkı sarmıştır. Bu cümlede *belük* sözcüğü "okluk" anlamında kullanılmıştır.

Bėlük, Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *bilik* 'silāh' (Caferoğlu, 1931: 35); *TA*'da *bellik* 'bele bağlanan silahların tümü' (Toparlı vd., 2007: 27) şeklinde geçmektedir.

Tietze, *belik/bilük* şeklinde aktardığı bu sözcük hakkında 'ok kuburu, sadak' < *bellik* 'belde taşınan şey' (Tietze, 2002: 310) şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

3.2.2. Çatlaġuç چتلاغوجيدي

Ergin, DKK'de sözcüğü *çatlaġuç* 'sapan ve kamçının çatlayan kısmı, sapan ve kamçıyı şaklatan tüy ve yarılmış kayış' (Ergin, 1964: 177) şeklinde vermiştir. *Çatlaġuç* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Çobanuŋ üç yaşar ṭana derisinden şapanınuŋ ayasıyıdı, üç keçi tüyinden şapanınuŋ ḳollarıyıdı, bir keçi tüyinden ***çatlaġucıyıdı*** (Drs. 30a/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Karaçuk Çoban'ın sapanı tasvir edilmiştir. Sapanın *çatlagucının* bir keçi tüyünden yapıldığı ifade edilmiştir.

Sözcük, *DLT*'de *çatıla-* 'şaklamak' (Atalay, 1986: 137); Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de çatla- 'el şaklatmak' (Caferoğlu, 1931: 42) şeklinde kullanılan eylemden üretilmiştir. Bu sözcük, Çağatay Türkçesinde *çatlaġuç* 'sakız ağacının semeri' (Şeyh Süleyman, 2003: 145) biçiminde geçmektedir.

Tietze, *çat* 'sert bir şeyin kırılırken veya vurulurken çıkardığı ses' olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *çat* (Tietze, 2002: 480) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy da *çat* 'yere düşen sert cismin çıkardığı ses' olarak yer verdiği sözcüğün yansıma şeklinde oluştuğunu ifade etmiş, sözcüğün Türkiye Türkçesinde

çat+/ır/ur/ırdama/ırda-/ırtı/ırtılı/lak/laklık/lama/la-/latış/latma/lat-/layış/pat (Gülensoy, 2007: 222) şeklinde türetildiğini kaydetmiştir.

3.2.3. Çomaġ/Çomaḳ جومان

Ergin, DKK'de sözcüğü *çomaġ/çomaḳ* 'çomak, demir topuzlu sopa, bir cenk aleti (bk. çomağ)' (Ergin, 1964:178) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında 9 yerde geçen *çomaġ/çomaḳ* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Çalabilen yigide oḳ-ile ḳılıçdan bir ***çomaḳ*** *yėg* (Drs. 4a/6).

Mukaddime bölümünde Dede Korkut'un veciz sözlerinin sıralandığı ifadelerde savaşta kullanmasını bilene çomağın, ok ve kılıca göre daha etkili bir silah olduğu dile getirilmiştir.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerine ait metinlerde tespit edilen sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *çomaḳ* 'çomak, kamçı' (Caferoğlu, 1968: 65); *DLT*'de *çomak* 'çomak, asā, değnek' (Atalay, 1985: 381) olarak kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *DM, İM, Kİ, TA* ve *TZ*'de *çoḳmar* 'çomak, sopa, topuz' (Toparlı vd., 2007: 52) şeklinde verilmiş ve *çomaḳ, çomuḳ, şoḳmar, şumuḳ* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *çomaḳ* 'sopa, değnek' (Clauson, 1960: 215r-18) biçiminde; *LÇ*'de *çomaḳ* 'değnek, dayaḳ' (Şeyh Süleyman, 2003: 158) şeklinde geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğe *çomak* 'kalın değnek, sopa; gürz' (Tietze, 2002: 529) olarak yer vermiştir. Gülensoy, sözcüğü *çomak* 'değnek' olarak aktarmış ve sözcüğün oluşumunu < **çok mar* < *Mo. *çoki* şeklinde açıklamıştır. Gülensoy, ayrıca sözcüğün Türkiye Türkçesinde *çomak+la* şeklinde türetildiğini ifade etmiştir (Gülensoy, 2007: 249). Doerfer, *çomaḳ* 'topuz, asā, çomak, ucu topuzlu sopa' şeklinde aktardığı sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu bildirmiştir (Doerfer, 1967: 94).

3.2.4. Demren دمرەنن

Ergin, DKK'de sözcüğü *demren* 'okun ucundaki sivri demir, temren' (Ergin, 1964: 179) şeklinde kaydetmiştir. *Demren* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Atın depdi, bir yüksek yėre çıḳdı. Ṣadaḳından ṭoḳsan oḫın yėre dökdi. İki oḫuŋ ***demrenin*** *çıḳardı* (Drs. 101a/13).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Selcen Hatun ve Kan Turalı'nın birbirlerini sınadığı ifadelerde geçen *temren* sözcüğü "okun ucundaki sivri, delici demir" anlamında kullanılmıştır.

Şahbāz atlar yügürdi, nalı düşdi. Ḳılıçlar çalındı, yalmanı düşdi. Oḳlar atıldı, ***demreni*** *düşdi* (Vat. 90b/13).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Salur Kazan ve Oğuz beylerinin kāfirle mücadelesi anlatılmıştır. Ortaya çıkan çarpışmanın şiddetinin betimlendiği ifadelerde okların atılırken demrenin düştüğü belirtilmiştir.

Demren sözcüğü, *DLT*'de *temürgen* 'ok temreni' (Atalay, 1985: 522) şeklinde adlandırılmıştır. Kıpçak sahası dil ürünlerinden *Kİ*'de *demren* 'demren, Kıpçakçada başak' (Caferoğlu, 1931: 50); *İH*'de *temren* 'ok ucundaki demir' (İzbudak, 1936: 46); *MG*'de *timren* 'temren' (Uğurlu, 1984: 104a/5-7) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *temren* 'peykān, ok ucu' (Şeyh Süleyman, 2003: 111) olarak kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *demren* 'ok ucu' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede *temürgen* (Tietze, 2002: 587) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğe *temren* 'ok, kargı gibi şeylerin ucundaki sivri demir' olarak yer vermiş ve sözcüğün Orta Türkçede *temürgen, temürken* olarak geçtiğini belirtmiştir. Gülensoy, açıklamasında sözcüğün < *temür* 'demir' +*gen* 'küçültme eki' şeklinde oluştuğunu belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 879).

3.2.5. Gez

Ergin, DKK'de sözcüğü *gez* 'gez, çatal, kertik, gedik, okun kirişe takılan kertiği' (Ergin, 1964: 184) biçiminde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *gez* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Hemān bėlüginden ***gez*** *çıḳarup atınuŋ terkilerini ṭartdı, urdı. Ḳaftanı altından ayaġın berk ṣardı* (Drs. 122b/1).

Begil Oğlı Emren boyunda av esnasında ayağı kırılan Begil, bėlüginden *gez* çıkarıp atının eyer kayışı ile ayağını sımsıkı sarmıştır.

Bu sözcük için *DLT*'de *kez* 'gez, ok kezi' (Atalay, 1985: 326) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesinde Ebū Hayyān'ın *Kİ* adlı eserinde *köz/küz* 'yay ipinden çıkan ok' (Caferoğlu, 1931: 81) olarak verilen sözcük, diğer Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *MG*'de *kiz* 'gez' (Uğurlu, 1984: 101b/3); *İN*'de *kez* 'okun gezi' (Toparlı vd., 2007: 142) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay sahasında da tespit edilen bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka*'da *gez* 'Kāf-i Acemî ile yeleksiz oka dirler...' (Atalay, 1970: 343); *Senglah*'ta *gez* 'ok, tüysüz ok' (Clauson, 1960: 300v-7) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *gez* 'kertik (oklarda, ya da nişan almak için tüfekte)' biçiminde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *kez* (Tietze, 2009: 143) şeklinde kullanıldığını

kaydetmiştir. Gülensoy, ‘gez’ olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *kez* ‘okun kirişe geçen ucundaki kertik; oḳ kezi’ (Gülensoy, 2007: 369) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.

3.2.6. Işuḳ

Ergin, DKK’de sözcüğü *ışuḳ* ‘demir başlık, miğfer, tolga’ (Ergin, 1964: 187) biçiminde vermiştir. *Işuḳ* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Gözci gözledi, gördi kim at Begilüŋ, Begil üzerinde degül, ammā bir ḳuş deŋlü oğlandur. Gelüp Teküre ḫaber vėrdi, aydur: At, yaraḳ ve ***ışuḳ*** *Begilüŋ; Begil içinde degül dėdi* (Drs. 125b/3).

Begil Oğlı Emren boyunda Begil’in ayağını yaralaması üzerine oğlu Emren, babasının atını ve zırhını alıp kâfir üstüne at sürmüştür. Emren’i gören kâfirin gözcüsü; Begil’in atını, zırhını ve miğferini tanıyıp bu durumu Tekür’e haber vermiştir. İfadelerde *ışuk* sözcüğü “başa giyilen zırh” anlamında kullanılmıştır.

Gün gibi ışılayan kāfirüŋ başında ***ışıġıdur***
Yılduz gibi parlayup gelen kāfirüŋ cıdasıdur (Vat. 93a/12).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu boyda Kazan Bey, oğlu Uruz’u deneyim kazanması için götürdüğü av esnasında kâfirler çıkagelmiştir. Kâfirlerin tasvir edildiği ifadelerde geçen “miğfer” anlamındaki *ışık* sözcüğü parlaklık ilgisiyle güneşe benzetilmiştir.

DLT’de sözcük için *yaşuk* ‘demir başlık, tulga’ (Atalay, 1986: 758) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *yışıḳ* ‘miğfer, başa giyilen zırh’ (Caferoğlu, 1931: 94) biçiminde kaydedilen sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*’ta *ışıġ/ışıḳ* ‘ışık; başlık’ (Clauson, 1960: 106v-20); *LÇ*’de *ışık* ‘lema, nūr, ziya, rūşen, aydın’ (Şeyh Süleyman, 2003: 54) şeklinde görülmektedir.

Tietze bu sözcüğü *ışık* ‘dar açıklık; miğfer yahut zırhta yüz siperi’ (Tietze, 2009: 358) olarak ifade etmiştir.

3.2.7. Ḳalḳan 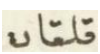

Ergin, DKK’de sözcüğü *ḳalḳan* ‘kalkan’ (Ergin, 1964: 190) şeklinde kaydetmiştir. *Ḳalḳan* sözcüğü Dresden nüshasında 8, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Kāfir tekür aydur: Ḳatlan, mere ḳavat oğlı, men saŋa varayım, dėdi. Altı perli gürzini ele aldı, oğlanuŋ üzerine sürdi. Oğlan ***ḳalḳanını*** *gürze ḳarşu ṭutdı. Yuḳarıdan aşaġa kāfir, oğlanı ḳatı urdı,* ***ḳalḳanını*** *uvatdı* (Drs. 127a/8-9).

Begil Oğlu Emren boyunda geçen cümlelerde Emren'in, kâfir tekfurun altı kanatlı gösterişli gürzüyle saldırısının karşısında kalkanıyla kendini savunması anlatılmıştır. *Kalkan,* hikâyelerde geçen savunma silahlarından biridir.

Eski Uygur Türkçesinde *ḳalḳan* 'kalkan' (Caferoğlu, 1968: 163) biçiminde aktarılan sözcük, *DLT*'de *kalkan* 'kalkan' (Atalay, 1985: 441) şeklinde verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *ḳalḳan* 'kalkan' (Caferoğlu, 1931: 74); *MG*'de *ḳalḳan* 'kalkan' (Uğurlu, 1984: 54a-4/6) olarak aktarılan sözcük, Çağatay Türkçesinde de kullanım alanı bulmuştur. Çağatay Türkçesi dil ürünlerinden *LÇ*'de *ḳalḳan* 'esbāb-ı cenk, siper, ekser kürk derisinden maʿmūl, müdevverdir, ok geçmez' (Şeyh Süleyman, 2003: 222); *Senglah*'ta *ḳalḳan* 'siper' (Clauson, 1960: 275v-27) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, etimolojik sözlüğünde bu sözcüğü *kalkan/kalhan* 'eskiden oktan ve kılıçtan korunmak için kullanılan savaş aleti' şeklinde aktardıktan sonra Eski Türkçede sözcüğün *ḳalḳan* şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir (Tietze, 2016: 79). Gülensoy, kökeni hakkında farklı görüşlerin bulunduğu sözcük için *ḳalḳan* 'oktan veya kılıçtan korunmak için savaşçıların kullandığı korumalık' karşılığını vermiş, sözcüğün kökenine ilişkin < *Mo. *kalka* 'kalkan' (Gülensoy, 2007: 455) şeklinde açıklama yapmıştır. Doerfer, *ḳalḳan* schild 'kalkan' olarak aktardığı sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu ve Türkçeden Moğolcaya geçtiğini belirtmiştir (Doerfer, 1967: 501).

3.2.8. Ḳılıç قيليج

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳılıç* 'kılıç' (Ergin, 1964: 192) biçiminde vermiştir. *Ḳılıç* sözcüğü Dresden nüshasında 120, Vatikan nüshasında 58 yerde geçmektedir. DKK'de en çok geçen silahlardan biri olan *ḳılıç*; hikâyelerde *kılıcı yalın eylemek, kılıç altından geçmek, kılıç çalmak, kılıç çekmek, kılıca doğranmak, kılıç dokunmak, kılıcı ele almak, kılıcın kınına doğranması, kılıçtan geçmek, kılıcın gedilmesi, kılıç gidermek, kılıcı hamayil kuşanmak, kılıç indirmek, kılıç sıyırmak, kılıç yürütmek, kılıç salmak, kılıçtan saparı olmamak* örneklerinde olduğu gibi deyim anlamıyla da kullanılmıştır.

Ala ala gönderler süsildi. Ḳara polat öz ***ḳılıçlar*** *çalındı, yalmaġı düşdi* (Drs. 33b/10).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen cümlelerde Kazan'ın esir düşen ailesini kurtarmak, yağmalanan hazinesini geri almak için Oğuz beyleri ile birlikte kâfire açtığı savaş sırasında ortaya çıkan manzara tasvir edilmiştir. İfadelerde ḳılıçların has çelikten olduğu belirtilerek sağlamlığına vurgu yapılmıştır.

Ḫānum oġlanuŋ ḳırḳ günde yarası tamam eyü oldı. Ata binüp ***ḳılıç*** *ḳuşanur oldı* (Vat. 65b/9).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda kırk namertin iftirasıyla babası tarafından vurulan Boğaç Han, yarası tedavi edildikten kısa süre sonra iyileşmiştir. Kırk gün sonra ayağa kalkan Boğaç Han, kılıcını kuşanır olmuştur.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *ḳılıçla-* 'kılıçlamak, kılıçla vurup kesmek' (Ergin, 2011: 101); Eski Uygur Türkçesinde *ḳılıç* 'kılıç' (Caferoğlu, 1968: 174) şeklinde geçmektedir. Sözcük için *DLT*'de *kılıç* 'kılıç' (Atalay, 1985: 359) karşılığı verilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *CC, DM, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, TA* ve *TZ*' de *ḳılıç* 'kılıç' (Toparlı vd., 2007: 143); *Kİ*'de *ḳılıç* 'kılıç' (Caferoğlu, 1931: 74); *MG*'de *ḳılıç* 'kılıç' (Uğurlu, 1984: 58b/4) şeklinde belirtilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *ḳılıç* 'ḳılıç, seyf, şimşīr, şamṣām' (Şeyh Süleyman, 2003: 248) şeklinde geçmektedir.

Tietze, *kılıc/kılıç* 'malum silah' olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *ḳılıç* (Tietze, 2016: 264) şeklinde kullanıldığını kaydetmiştir. Gülensoy, sözcüğü *kılıç* 'uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah' şeklinde vermiş, sözcüğün *<ḳıl +(ı)ç* şeklinde oluştuğunu belirtmiş ve Türkiye Türkçesinde *kılıç+lama/la-/lı* (Gülensoy, 2007: 508) şekillerinde ekleştiğini aktarmıştır.

3.2.9. Ḳın قين

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳın* 'kın' (Ergin, 1964: 192) şeklinde kaydetmiştir. *Ḳın* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Egnümdeki demür ṭonum çignüm ḳışar
Ḳara polad öz ḳılıcum ***ḳının*** *ṭoġrar*
Ḳargu ṭalı süŋüm ne begenmezsin
Göksüŋ delüp göge pırlar (Drs. 126a/9).

Begil Oġlı Emren boyunda geçen ifadelerde Emren'in atını, kılıcını ve yayını küçümseyen kâfirin sözlerine karşılık Emren'in, zırhını ve kılıcını övmesi anlatılmaktadır. İfadelerde kılıcın keskinliği *ḳınını doğramak* deyimi ile somutlanmıştır.

Oġuz erenleri aru ṣudan ābdest alup iki rekʿat namāz ḳılup atlarına suvār olup adı görklü Muḥammede ṣalavāt getürüp ***ḳından*** *ḳılıç ṣıyırup tekbīr getürüp kāfire at ṣaldılar* (Vat. 83a/12).

Bamsı Beyrek boyunda Oğuzların savaş geleneklerinin vurgulandığı ifadelerde Beyrek ve Oğuz beylerinin savaş hazırlıkları tasvir edilmiştir. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından kılıçlar kınlarından çıkarılıp tekbir eşliğinde kâfir üstüne at sürülmüştür.

Sözcük, *EUES*'de *kın* '(kılıç için) kın' (Wilkens, 2021: 371); *DLT*'de *kın* 'bıçak ve kılıç gibi şeylerin kını' (Atalay, 1985: 339) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *CC, DM, İM, TA* ve *TZ*'de *ḳın* 'kın, kılıf, sadak' (Toparlı vd., 2007: 144); *Kİ*'de *ḳın* 'bıçak kını' (Caferoğlu, 1931: 74); *MG*'de *ḳın* 'kın' (Uğurlu, 1984: 95b/1) olarak verilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *ḳın* 'ẓarf, ġılāf, esliḥa ḳabı, şikence, ʿaẕāb, meşaḳḳat, ḳışāş, düşvārlıḳ, zaḥmet vermek' (Şeyh Süleyman, 2003: 249); *Senglah*'ta *ḳın* 'şikence ve ʿaẕāb; kılıç vb. kılıfı' (Clauson, 1960: 299r-26) biçiminde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *kın* 'bıçak, kılıç gibi kesici aletlerin kabı' şeklinde belirtmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *ḳın* (Tietze, 2016: 268) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy da sözcüğe *kın* 'bıçak, kılıç gibi kesici aletlerin kabı' (Gülensoy, 2007: 509) olarak yer vermiştir.

3.2.10. Kiriş كريش

Ergin, DKK'de sözcüğü *kiriş* 'kiriş, yay kirişi' (Ergin, 1964: 195) olarak kaydetmiştir. *Kiriş* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Basaṭ ḳaḳıyup yėrinden ṭurı geldi. Buġra gibi Depegözi dizi üzerine çökerdi. Depegözüŋ kendü ḳılıcıyıla boynını urdı, deldi, yay ***kirişin*** *ṭaḳdı. Süriyi süriyi maġara ḳapusına geldi* (Drs. 119a/2).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda kiriş sözcüğü ile ilgili ifadelerde Basat, Oğuz illerine büyük zararlar veren Tepegöz'ün başını gövdesinden ayırıp *yay kirişine* takarak mağaradan çıkmıştır.

Eski Uygur Türkçesinden itibaren tarihî Türk lehçelerinde kullanılmaya başlanan sözcük, *EUES*'de *kiriş* 'ok kirişi, yay teli, tel, kiriş' (Wilkens, 2021: 383) şeklinde geçmektedir. Bu sözcük hakkında, *DLT*'de *kiriş* 'kiriş, yay kirişi; yay' (Atalay, 1986: 332) karşılığı verilmiştir. *Kiriş* sözcüğü, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *BV, DM, GT, İN, KF, TA* ve *TZ*'de *kiriş* 'kiriş' (Toparlı vd., 2007: 150); *Kİ*'de *kiriş* 'kiriş' (Caferoğlu, 1931: 81); *MG*'de *kiriş* 'kiriş, yay kirişi' (Uğurlu, 1984: 101b/2) şeklinde kaydedilmiştir. Çağatay sahası eserlerde de kullanım alanı bulan sözcük, *LÇ*'de *kiriş* 'girmek, muḳaddime, medḫal, girizgâh, der-āmed, aheng ve nağme, kemān ve kemānce' (Şeyh Süleyman, 2003: 265) şeklinde adlandırılırken *Senglah*'ta da *kiriş* 'bağırsaktan yapılan ip; kemān' (Clauson, 1960: 313v-9) olarak kullanılmıştır.

Tietze, *kiriş* 'yayın iki ucu arasına bağlanan ip; yaylı çalgılarda tel' şeklinde yer verdiği sözcüğün Eski Türkçede de *kiriş* (Tietze, 2016: 319) olarak kullanıldığını

belirtmiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğü *kiriş* ‘bazı telli müzik araçlarında kullanılan, hayvan bağırsağından yapılan tel; ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ; (*mim.*) dört köşe kalın keresteden, demirden ve betonarmeden yapılmış yatay destek parçası’ olarak aktarmıştır. Gülensoy açıklamasında sözcüğün < ET. *ker-* ‘germek’+ *-(i)ş* [*>kir-(i)ş*] şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *kiriş+çi/leme/le-/li/lik* (Gülensoy, 2007: 526) şeklinde türetildiğini kaydetmiştir.

3.2.11. Oḳ/Oḫ

Ergin, DKK’de sözcüğe *oḫ/oḳ* ‘ok’ (Ergin, 1964: 199) biçiminde yer vermiştir. *Oḫ/oḳ* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 63, Vatikan nüshasında 25 yerde geçmektedir. Sözcük, DKK’de tek başına kullanıldığı gibi okun değerini ve etkinliğini göstermek adına *üç yelekli ḳayın oḳ, ḳarġu dillü ḳayın oḫ, ḳayın oḳ, aġ yeleklü ötkün oḫ* ve *som altunlu oḳ* şeklinde de kullanılmıştır.

At depdiler. Beyrek atı ḳızuŋ atını gėçdi. ***Oḫ*** *atdılar, Beyrek ḳızuŋ* ***oḳın*** *yardı* (Drs. 41b/3-4).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek’in ilk karşılaşmalarında Banu Çiçek, kendisini kızın dadısı olarak tanıtıp Beyrek’i çeşitli şekillerde sınamıştır. Bunlardan birinde Beyrek’in oku, kızın okunu geçmiştir.

Oġuz zamānında ḳāʿide buyudı ki bir yigit evlense ***oḳ*** *atardı,* ***oḳı*** *nereye düşse anda gerdek-ḫāne dikerdi. Beyrek* ***oḳın*** *atdı, gerdegin dikdi* (Vat. 73b/9).

Bamsı Beyrek boyunda Oğuzların düğün geleneklerinden söz edilmiştir. Âdet gereği Beyrek okunu atmış ve okun düştüğü yere gerdek çadırını kurmuştur.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*’nda *oḳ* ‘ok’ (Ergin, 2011: 106); Eski Uygur Türkçesinde *oḳ* ‘ok’ (Caferoğlu, 1968: 140) şeklinde geçmektedir. Sözcük, *DLT*’de *ok* ‘ok’ (Atalay, 1985: 37) biçiminde verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *DM, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, TA* ve *TZ*’de *oḳ* ‘ok’ (Toparlı vd., 2007: 204) şeklinde kullanılmış, *oḫ* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *oḳ* ‘çabuk, tīz, tīr, naḳd, çoḳ, ḫayme çatısı, araba okı’ (Şeyh Süleyman, 2003: 36) şeklinde geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *oh/ok* ‘yay ile atılan silah’ olarak aktardıktan sonra Eski Türkçede sözcüğün *oḳ* (Tietze, 2018: 121) şeklinde kullanıldığına değinmiştir. Gülensoy, bu sözcüğü *ok* ‘yayla atılan, ucunda sivri demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk’ olarak verdikten sonra sözcüğün Türkiye Türkçesinde türeme şekillerini *ok+çu/çuluk/la-/luk/lu kirpi* (Gülensoy, 2007: 617) örnekleriyle aktarmıştır.

3.2.12. Pıçaḳ پچاق

Ergin, DKK'de sözcüğü *pıçaḳ* 'bıçak' (Ergin, 1964: 201) şeklinde aktarmıştır. *Pıçaḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Boġa boynuzı üzerine dikildi. Ḳuyruġından üç kerre götürüp yėre ṣaldı. Sünükleri ḫurd oldı. Başdı boġazladı. ***Pıçaḳ*** *çıḳarup derisini yüzdi* (Drs. 93a/13).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Selcen Hatun'la evlenebilmesi için üç canavarı yenmesi gereken Kan Turalı'nın, karşısına çıkarılan boğayı yenip bıçağıyla derisini yüzmesi anlatılmaktadır. Kan Turalı, azgın boğayı aklı ile dize getirmiştir.

Oġlan boġanuŋ alnından elin giderdi, yolından ṣavuldı. Boġa depesinüŋ üstine yıḳıldı. Oġlan ***pıçaġına*** *el urdı, buġanuŋ başını kesdi* (Vat. 62a/10).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Boğaç Han, kendisine saldıran azgın boğayı yenerek ad almaya hak kazanmıştır. Buna göre Boğaç Han, boğaya diz çöktürüp *bıçağı* ile boğanın başını kesmiştir.

Sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *bıç-* 'biçmek, kesmek' (Ergin, 2011: 88) şeklinde kullanılan eylemden üretilmiştir. Eski Uygur Türkçesinde *bı* 'bıçak, çakı, kesecek alet'; *bı bıçḳu* 'bıçak'; *bıçaḳ* 'bıçak'; *bıççġu* 'bıçkı, bıçak' (Caferoğlu, 1968: 40); *DLT*'de *bıçgu* 'bıçkı, bıçak' (Atalay, 1986: 88) olarak kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC, DM, GT, İM, İN, KFT* ve *TZ*'de *bıçaḳ* 'bıçak, hançer, kama' (Toparlı vd., 2007: 29); *Kİ*'de *bıçaḳ* 'bıçak' (Caferoğlu, 1931: 29); *MG*'de *bıçaḳ* 'bıçak' (Uğurlu, 1984: 79b/8) şeklinde kaydedilmiştir. Sözcük tarihî Türk lehçelerinden Çağataycada *bıçaḳ* 'sikkīn, bıçāḳ, ālet-i ḳaṭıʿa, kārd, bıçkı' (Şeyh Süleyman, 2003: 89) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *bıçak* 'kesme aleti' şeklinde vermiş, sözcüğün Eski Türkçede *bıçaḳ* olarak kullanıldığını ve *bıç-* 'kesmek' eylemine, eylemden ad yapan *-aḳ* ekinin getirilmesiyle türetildiğini belirtmiştir (Tietze, 2002: 331). Gülensoy, *bıçak* 'bıçak' şeklinde aktardığı bu sözcüğün Eski Türkçede *bı~bıçaḳ~biçäk~piçäk*, Orta Türkçede *biçek* biçiminde kullanıldığını belirttikten sonra < **bıç- ~biç-+-(A)k* şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *bıçak+çı/çılık/lama/la-/lan-/lık* (Gülensoy, 2007: 139) şeklinde sözcük yapımında kullanıldığını ifade etmiştir.

3.2.13. Şapan صپان

Ergin, DKK'de sözcüğü *ṣapan* 'sapan (taş atılan)' (Ergin, 1964: 203) şeklinde kaydetmiştir. *Ṣapan* sözcüğü Dresden nüshasında 10, Vatikan nüshasında 9 yerde geçmektedir. Bu sözcük Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde *ṣapan ṭaşı* şeklinde nesne adı olarak geçmektedir.

Erenler evreni Ḳaraçuḳ Çoban ***şapanınuŋ*** *ayasına ṭaş ḳodı, atdı. Birin atanda ikisin, üçin yıḳdı, ikisini atanda üçin, dördin yıḳdı* (Drs. 22b/9).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan Bey'in ava gitmesini fırsat bilip obasına saldırarak anasını, eşini ve oğlu Uruz'u esir alan kâfirler daha sonra Kazan'ın on bin koyununu ele geçirmek için Karaçuk Çoban'a saldırmıştır. Karaçuk Çoban, cesareti ile kâfirin büyük kayıplar vererek geri çekilmesini sağlamıştır. Karaçuk Çoban'ın mücadelesinde en önemli silahı *sapanı* olmuştur.

Çobanuŋ altı yaşar ṭana derisinden ***şapanı*** *varıdı. Üç keçi tüyinden* ***şapanınuŋ*** *ḳolları varıdı* (Vat. 89a/13).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Karaçuk Çoban'ın sahip olduğu *sapanın* betimlendiği ifadelerde sapanın altı dana derisinden yapıldığı ve kollarının üç keçinin tüyünden elde edildiği belirtilerek nitelikçe üstünlüğü vurgulanmıştır.

Bu sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *sapan* 'saban' (Caferoğlu, 1968: 197) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi metinlerinden *İH*'de *sapan* 'içinde taş atılan kadim bir savaş aleti' (İzbudak, 1936: 39) olarak kaydedilmiştir. Çağatay sahasında da kullanım alanı bulan sözcük, *sapan* 'felāḫan, mancınıḳ, pāze' (Şeyh Süleyman, 2003: 177) şeklinde geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *sapan* 'makarayı bir yere bağlamak için tablaların çevresine geçirilen halat veya demir kuşaklar; genellikle çocukların kuş vurmak için kullandıkları, iki ucuna lastik ve lastiklerin arasına da geniş bir meşin parçası bağlı bulunan çataldan oluşan araç' (Tietze, 2019: 187) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *sapan* 'iki ucu ip, ortası örme veya meşin olan bir taş atma aygıtı' olarak aktardığı sözcüğün kökeniyle ilgili < *sap-* '*atmak, *fırlatmak' +*-an* şeklinde açıklama yapmış ve Anadolu ağızlarında sözcüğün *sapankaya, sapanga, sapanğa, sapenk* 'taş atmak için kullanılan ip ya da lastikten yapılmış araç, atambaç' (Gülensoy, 2007: 732-733) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.

3.2.14. Süŋü

Ergin, DKK'de sözcüğü *süŋü* 'süngü, mızrak' (Ergin, 1964: 206) biçiminde vermiştir. *Süŋü* sözcüğü Dresden nüshasında 18, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir. DKK'de süngünün değerini ve gücünü anlatmak için *ḳargu dillü öz süŋü, karġu dalı süŋü ve altmış dutam süŋü* örneklerinde olduğu gibi benzetmelerden yararlanılmıştır.

Ḳazan ḳalḳan yapındı, ***süŋüsin*** *eline aldı, başı üzerine çevürdi, aydur: Mere ḳavat muḫannetlik-ile er öldürmek nèçe olur men saŋa göstereyim dèdi* (Drs. 153a/6).

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boyda Beyrek'in Kazan Bey'e asi olmadığı için Aruz tarafından öldürülmesi üzerine bir araya gelen Oğuz beyleri, Beyrek'in vasiyeti gereği Kazan Bey'den Aruz'un öldürülmesini istemişlerdir. Kazan Bey'in, Aruz Koca ile çarpışmasının tasvir edildiği ifadelerde geçen *süŋü*, delici özelliği olan sırık şeklinde bir silahtır.

Ḳıyan Selçük oġlı Delü Dündar yėrinden duru geldi, altmış dutam ***süŋüsini*** *ḳoltuġuna aldı, ol kāfire yėtdi* (Vat. 102a/12).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Oğuz beylerinden Deli Dündar'ın, Kazılık Koca'yı esir tutulduğu kaleden kurtarmak için yaptığı hazırlıktan bahsedilmiştir. Buna göre Deli Dündar, altmış tutam süngüsünü alarak kâfirle savaşmak için hareket etmiştir.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî Türk lehçelerine ait metinlerde tespit edilen sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *süŋüg* 'mızrak, süngü' (Ergin, 2011: 111) şeklinde geçmektedir. Eski Uygur Türkçesinde *söngi* 'süngü' (Caferoğlu, 1968: 209) şeklinde verilmiş ve *söngü* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Sözcük için *DLT*'de *sünğü* 'süngü, mızrak, kargı' (Atalay, 1986: 549) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *süŋü* 'mızrak' (Caferoğlu, 1931: 54); *MG*'de *süŋü* 'süngü' (Uğurlu, 1984: 4a/1); *KK* ve *TA*'da *süngü* 'süngü, kargı'; *DM, GT, İM, KF* ve *İN*'de *süŋi* 'süngü, kargı' (Toparlı vd., 2007: 245) şeklinde kullanılmıştır. Çağatay sahasında da kullanılan bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *süngü* 'mızraḳ, sinān, ḥarbe, nīze' (Şeyh Süleyman, 2003: 194); *Senglah*'ta *süŋü* 'nīze' (Clauson, 1960: 247r-28) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *süngü/süngi/süŋü/sönge/sünge* 'süngü, tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah; ateş karıştırmaya yarayan alet, fırın süpürmeye yarayan sırık' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede *süŋgü* < **süŋ-+ü* (Tietze, 2019: 512) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *süngü* 'tüfek namlusunun ucun takılan küçük kılıç biçiminde delici silah' olarak ifade etmiş, sözcüğün < **süŋü+g* şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *süngü+lü* olarak türetildiğini aktardıktan sonra araştırmacıların sözcüğün kökeniyle ilgili görüşlerine yer vermiştir. (Gülensoy, 2007: 821-822).

3.2.15. Tomar تومار

Ergin, DKK'de sözcüğü *tomar* 'sopa, değenek, çabuk' (Ergin, 1964: 209) olarak kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *tomar* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Ḳazan bir ***tomar*** *ile köpegi urdı, köpek çekildi, geldügi yola gitdi* (Drs. 25b/2).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda obasının yağmalandığını gören Kazan; burada yurt, su ve kurt ile söyleştikten sonra köpekle haberleşmiştir. Haber alamayan Kazan, sinirlenip elindeki *tomar* ile köpeğe vurmuştur.

Eski Türkçe metinlerde rastlanmayan bu sözcük, Kıpçak sahası ürünlerinden *İH*'de *tumar* 'çomak oku (tımar oku) dedikleri ucu temrensiz, hatta yuvarlak çomak gibi oktur. Çocuklara ok atmak öğretmek için yaparlar' (İzbudak, 1936: 48) şeklinde kaydedilmiştir. Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *toḳmar* 'temrensiz bir ok türü' (Clauson, 1960: 181r-6); *LÇ*'de *toḳmar* 'ucu ve nogi timürden yapılmayan ok, sāde, peykānsız' (Şeyh Süleyman, 2003: 122) olarak geçmektedir.

Tietze, tomar 'sarılarak silindir biçimi verilmiş kâğıt' şeklinde kaydettiği sözcüğün kökenini Yunancaya bağlamıştır (Tietze, 2019: 234). Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğü *tomar* 'küme, yığın' ve <**to-m+ar* (Gülensoy, 2007: 908) şeklinde vermiştir. Doerfer, *tokmar* 'temrensiz ok' (Doerfer, 1965: 527) şeklinde aktardığı sözcüğün Türkçe olduğunu belirtmiştir.

3.2.16. Toz توز

Ergin, DKK'de sözcüğü *toz* 'yayın kabzası üzerine sarılan kiriş' (Ergin, 1964: 210) şeklinde aktarmıştır. *Toz* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 9, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Pay Pürenüŋ oğlıyiçün bir deŋiz ḳulunı boz ayġır aldılar, bir aġ ***tozlu*** *ḳatı yay aldılar, bir daḫı altı perli gürz aldılar. Yol yaraġın gördiler* (Drs. 37a/1).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Pay Püre'nin oğlu olunca Bezirgânlar, İstanbul'a gidip güzel armağanların yanında bir de ak tozlu sert yay almışlardır.

Boġaç Beg yėrinden örü durdı, ḳara polat öz ḳılıcın beline ḳuşandı, aġ ***tozluca*** *ḳatı yayın eline aldı, altun cıdasını ḳolına aldı, bidevi atını binüp ḳırḳ yigidin boyına aldı, babasınuŋ ardınca yortup gėtdi* (Vat. 66a/9).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Boğaç Han'ın ölmediğini öğrenen kırk namert, Dirse Han'ı esir almıştır. Boğaç Han'ın, babasını kırk namert elinden kurtarmak için yaptığı hazırlıkların anlatıldığı ifadelerde yayın *ak tozlu* olması nitelikçe üstünlüğünü göstermektedir.

Eski Uygur Türkçesinde sözcük, *toz* 'kayın ağacı kabuğu' (Wilkens, 2021: 736) şeklinde tespit edilmiştir. *DLT*'de de *toz* 'yaylara sarılan sırım' (Atalay, 1986: 643) olarak kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de toz 'yaya sürülen ağaç tozu' (Caferoğlu, 1931: 38) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka*'da *tos* 'toz demekdir gubar manasına veya yelrük üzerine toz dirler ve bir nesne

yapışdururlar' (Atalay, 1970: 205); *Senglah*'ta ise *toz* 'yaya sarılmış kabuk' (Clauson, 1960: 175v-7) şeklinde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *toz* 'papirüs gibi ağaçların ince kabuğu' (Tietze, 2019: 258) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, halk ağzında sözcüğün *tozak* 'düğünlerde gelinin başına takılan çeşitli renge boyanmış kuş tüyleri' biçiminde kullanıldığını aktarmış ve sözcüğün kökenini *toz* 'yaylara sarılan sırım' (Gülensoy, 2007: 924) şeklinde vermiştir.

3.2.17. Yalmaḳ يلماغي

Ergin, DKK'de sözcüğü *yalmaḳ* 'kesici ve delici aletlerin ağzı ve ucu' (Ergin, 1964: 213) şeklinde vermiştir. Sözcük, Dresden nüshasında 1 yerde *yalmaḳ,* Vatikan nüshasında da 1 yerde *yalman* şeklinde geçmektedir.

Ala ala gönderler süsildi. Ḳara polat öz ḳılıçlar çalındı, ***yalmaġı*** *düşdi* (Drs. 33b/11).

Meydān ṭolu baş oldı. Şahbāz atlar yügürdi, nalı düşdi. Ḳılıçlar çalındı, ***yalmanı*** *düşdi* (Vat. 90b/13).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen ifadelerde Kazan'ın esir düşen ailesini kurtarmak, yağmalanan hazinesini geri almak için Oğuz beyleri ile birlikte kâfire açtığı savaş sırasında ortaya çıkan manzara tasvir edilmiştir. Kara çelik öz kılıçların kullanılırken *yalmaġının* düştüğü ifade edilerek savaşın şiddeti vurgulanmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *MG*'de *yelmen* 'kılıcın üst kısmı, kenarı' (Uğurlu, 1984: 87a/1) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesinde ise *yalman* 'tīz, tünd, tīzlik' (Clauson, 1960: 336v-20; Şeyh Süleyman, 2003: 298) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *yalman/yelmân* 'kılıcın keskin tarafı; kılıç, süngü, kama gibi silahların ağzı veya ucu; mızrak başı, ok temreni; sivri uç' olarak ifade ettikten sonra Eski Türkçede sözcüğün *yalman* (Tietze, 2019: 164) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *yalman* 'eğik, eğinik, mail; sarp, dik; kesici ve batıcı araçların kesen ve batan yüzü' olarak ifade etmiş ve Orta Türkçede sözcüğün **yā-l+man* (Gülensoy, 2007: 1046*)* şeklinde oluştuğunu bildirmiştir.

3.2.18. Yaraḳ يراق

Ergin, DKK'de sözcüğe *yaraḳ* 'hazırlık, teçhizat, levazım, silâh' (Ergin, 1964: 214) şeklinde yer vermiştir. *Yaraḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 14, Vatikan nüshasında 5 yerde geçmektedir.

Tekür aydur: ***Yaraḳlu*** *altmış adam seçüŋ, varsunlar ṭutup getürsünler, dėdi* (Drs. 133b/13).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda tekfur, tutsak olan ağabeyi Egrek'e ulaşmak için kardeşinin tutulduğu koruya gelen Segrek'in yakalanması için silahlı altmış adam göndermiştir. Bu ifadelerde *yarak* sözcüğü "silâh" anlamında kullanılmıştır.

Gelüp Teküre ḫaber vėrdi, aydur: At, ***yaraḳ*** *ve ışuḳ Begilüŋ; Begil içinde degül dėdi* (Drs. 125b/3).

Begil Oğlı Emren boyunda Emren, babasının atını, zırhını alıp kâfir üstüne at sürmüştür. At, zırh ve miğferin Begil'in olduğunu tespit eden casus derhal Tekür'e haber ulaştırmıştır. Bu ifadelerde *yarak* sözcüğü "giyim, kuşam ve zırh" anlamında kullanılmıştır.

Ḳażılıḳ Ḳoca iş görmiş bir adam idi. Yarar ḳocaları cemʿ eyledi, yadyağı ***yaraġıyla*** *yola girdi* (Vat. 100a/12).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda Kazılık Koca'nın kâfir üzerine akın düzenlemek için gerekli hazırlığı yapıp yola çıkışının anlatıldığı ifadelerde *yarak* sözcüğü "levazım, araç gereç" anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *yarak* 'silah' (Ergin, 2011: 121) olarak geçmektedir. Eski Uygur Türkçesinde sözcük için *yaraḳ* 'yakışan, gereken; silah' (Caferoğlu, 1968: 285) karşılığı verilmiştir. Bu sözcük için *DLT*'de *yaraġ* 'fırsat, imkân' (Atalay, 1986: 747) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *BM*'de *yaraḳ* 'şimşek'; *TZ*'de *yaraḳ* 'ışık'; *CC*'de *yaraḳ* 'serbest'; *KFT*'de *yaraḳ* 'yarar, fayda'; *TZ'*de *yaraḳ* 'silâh'; *GT* ve *MG*'de *yaraḳ/yaraġ* 'hazırlık' (Toparlı vd., 2007: 311) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesinde *yaraġ* 'silāḥ, ālet-i lazıma, şemşīr, ḫançer ve ālāt-ı ḥarb' (Şeyh Süleyman, 2003: 291) olarak adlandırılmıştır.

Tietze, sözcüğün *yarak/yaraḫ/yarag* 'silâh, âlât-ı harp, araç gereç; hazırlık, tedbir, fırsat, imkân' biçimlerinde kullanıldığını ve < *yara-* eylemine, eylemdenden ad yapan *–g* ekinin getirilmesiyle türetildiğini bildirmiştir (Tietze, 2019: 218). Gülensoy, sözcüğü *yarak* 'silah; (kaba) erkelik organı' olarak verdikten sonra sözcüğün Eski Türkçede *yaraġ; yarak* 'silâh, teçhizat; hazırlık, takat, güç, imkân' biçiminde kullanıldığını ve *yara-k* (Gülensoy, 2007: 1070) şeklinde oluştuğunu kaydetmiştir.

Farsçada Türkçenin En Eski İzleri adlı eserde "çare" sözcüğünün "yaraḳ" sözcüğü ile aynı kökenden geldiğini ve her iki sözcüğün Türkçe olduğunu dile getiren Kızılözen, *yaraḳ* sözcüğünün DKK'de geçen "*Baş* ***yaraġın*** *eyleŋ. Üzerüŋüze yaġı gelür, dėdi"* (Drs. 123b/9) ifadesinde *çare* anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Kızılözen, Türkçe *yarıq* sözcüğünün ilk olarak Eski Farsçaya *çarıq* şeklinde geçip Orta Farsçada ç- >z- değişimiyle *zéréh* "zırh" şeklinde kullanıldığını dile getirmiştir. Sözcüğün Orta Farsça

döneminde de İranî dillere geçtiğini belirten Kızılözen, ses ve semantik bakımından değişime uğrayan "silâh" anlamlı *yarıq* sözcüğünün, "çare" anlamına gelen *çarek* sözcüğüne dönüştüğünü bildirmiştir (Kızılözen, 2020: 84-85).

3.2.19. Yay باي

Ergin, DKK'de sözcüğü *yay* 'yay (ok atan)' (Ergin, 1964: 214) şeklinde aktarmıştır. Sözcük Dresden nüshasında 34 yerde *yay,* 1 yerde *ya* şeklinde geçmektedir. Sözcük Vatikan nüshasında ise 20 yerde geçmektedir.

Pay Pürenüŋ oğlıyıçün bir deŋiz ḳulunı boz aygır aldılar, bir aġ tozlu ḳatı ***yay*** *aldılar* (Drs. 37a/1).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde bezirgânların, Pay Püre'nin oğlu için İstanbul'a gidip güzel armağanların yanında bir de ak kirişli sert yay aldıkları bildirilmiştir. İfadelerde yayın nitelikli olması beylerin bulundukları konumla ilgilidir. Dresden ve Vatikan nüshasında yay terimi birçok yerde kullanılmaktadır. Farklı adlandırmalarla kullanılan bu sözcüğün, bu yönüyle eserin oluştuğu ve yazıya geçtiği dönemlerde Türklerin savaş terminolojisinde ne kadar önemli olduğu ortaya konmuştur.

Ṭopuġında ṣarmaşanda ḳara ṣaçlum
Ḳurulu ***yaya*** *beŋzer çatma ḳaşlum* (Vat. 61a/3).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han tarafından düzenlenen şölende çocuğu olmadığı için kara otağda ağırlanan Dirse Han, bu durumun nedenini öğrenmek için eşine seslendiği soylamada eşinin kaşlarını şekil ilgisiyle kurulu *yaya* benzetmiştir. Dirse Han'ın, eşine hitap ederken kullandığı tasvirlerde kadına verilen değer vurgulanmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde *yay* 'yay' (Caferoğlu, 1968: 291); *DLT*'de *ya* 'yay' (Atalay, 1986: 723) şeklinde kaydedilen sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *ya* 'yay, kavs' (Caferoğlu, 1931: 90); *MG*'de *yay* 'yay' (Uğurlu, 1984: 4a/2); *CC*'de *ye* 'yay' (Toparlı vd., 2007: 317) olarak verilmiştir. Çağatay sahası eserlerinde de tespit edilen sözcük, *LÇ*'de *yay* 'oḳuŋ kemānı, ḳavs, kemān' (Şeyh Süleyman, 2003: 302); *Senglah*'ta *yay* 'kemān' (Clauson, 1960: 340v-26) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *yay* 'ok atma aracı, yay gibi olan; kavis; kuş fakında hilal şeklindeki değneği kaburga kemiği parçasına bağlayan ip' (Tietze, 2019: 103) olarak aktarmaktadır. Gülensoy da sözcüğü *yay* 'ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk; çeşitli amaçlarla ve çeşitli biçimlerde yapılan esnek makine bölümleri; keman, viyolonsel gibi çalgılarda, titreşim yoluyla ses çıkarmaya yarayan parça; (mat) bir eğriden alınan parça; zemberek; hallacın pamuk veya yünü atmak

için tokmak yardımıyla kullandığı araç' olarak kaydetmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün Eski ve Orta Türkçede *yā* şeklinde kullanıldığını < **yā* sözcüğündeki /y/ foneminin ise ikincil olup /ā/ ünlüsünün etkisiyle türediğini açıklamıştır (Gülensoy, 2007: 1093).

3.2.20. Yelek

Ergin, DKK'de sözcüğü *yelek* 'okun tüyleri' (Ergin, 1964: 215) şeklinde vermiştir. *Yelek* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Ḳara polat öz ḳılıçlar çalındı, yalmaġı düşdi. Üç ***yeleklü*** *ḳayın oḳlar atıldı, demreni düşdi* (Drs. 33b/11).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen cümlelerde Kazan'ın esir düşen ailesini kurtarmak, yağmalanan hazinesini geri almak için Oğuz beyleri ile birlikte kâfire açtığı savaşın zorluğu tasvir edilmiştir. İfadelerde, kullanılan okların *üç yelekli* olduğu ve kayın ağacından yapıldığı belirtilerek sağlamlığına vurgu yapılmıştır. *Yelek*, okun arkasına takılmakta ve bir nevi okun hedefe ulaşmasında kanat görevi üstlenmektedir.

Yedi kişiyle ḳurılurdı benüm yayum

Ḳayın ṭalı ***yeleginden*** *ṣom altunlu benüm okum* (Vat. 102a/2).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda Yiğenek'in rüyasında dayısı Emen ile söyleşdiği ifadelerde Emen, okunun kayın ağacı yeleğinden yapıldığını söylemiştir.

Kıpçak sahası eserlerinden *DM*'de sözcük, *yelek* 'elek, kalbur; yelek' (Toparlı vd., 2007: 318); *MG*'de *yüŋ* 'okun tüyleri, yelek' (Uğurlu, 1984: 97a/8) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesinde ise *yėlek* 'ince, kısa kollu giysi; kümes hayvanlarının tüy ve kanatları' (Clauson, 1960: 351v-22) biçiminde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *yelek/yilek* 'uzun tüy, kanat tüyü, telek' (Tietze, 2019: 306) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, sözcüğü *yelek* 'ceket altına giyilen kolsuz ve kısa giysi; kuş kanadının büyük tüyü, telek; okun yay kirişine takılan bölümündeki yay' şeklinde aktardıktan sonra sözcüğün kökenini < *yé: l +(e)k* olarak izah etmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün Türkiye Türkçesinde *yelek+le-/len-* (Gülensoy, 2007: 1112) biçimlerinde türetildiğini kaydetmiştir.

3.3. Mekân ve Mimari İle İlgili Nesne Adları

3.3.1. Ban

Ergin, bu sözcüğü DKK'de *ban* 'çok süslü altın başlı büyük çadır' (Ergin, 1964: 173) şeklinde kaydetmiştir. *Ban* sözcüğü; Dresden nüshasında 12 yerde *aġ ban ėv* (2 yerde *aġban ėv* şeklinde), 10 yerde *dünlügi altun ban ėv,* 3 yerde *altun başlu ban ėv, 2*

yerde altun ban ėv, 2 yerde aġ ban ėşik, 1 yerde ise ṭoḳsan başlu ban ėv şeklinde geçmektedir. Sözcük; Vatikan nüshasında 5 yerde *aġ ban ėv*, 5 yerde *aġban ėv,* 5 yerde *dünlügi altun ban ėv, 3 yerde altun başlu ban ėv, 3 yerde altun ban ėv, 1 yerde ban ėv* ve *1 yerde ṭoḳsan başlu ban ėv* şeklinde geçmektedir.

Ṭoḳsan başlu ***ban*** *ėvlerin ḳara yėrüŋ üzerine dikdürmişidi* (Drs. 20a/3).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda, Salur Kazan'ın yaşadığı otağın ihtişamının anlatıldığı ifadelerde *ban* sözcüğü "görkemli, süslü çadır" anlamında kullanılmıştır.

Aġ ***ban*** *ėvin, aġ otaġın ḳara yėrüŋ üzerine ḳurmış-idi* (Vat. 60b/1).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han'ın gösterişli ak otağının tasvir edildiği ifadelerde geçen *ban* sözcüğü ile beyliğin otoritesi ve yönetim gücü vurgulanmıştır.

Ban sözcüğü tarihî Türk lehçelerinden Eski Uygur Türkçesinde *ban* 'üzerine yazı yazılan tahta, yazı tahtası' (Caferoğlu, 1968: 32); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV*'de *ban* 'dam, çatı' (Toparlı vd., 2007: 23) şeklinde kaydedilmiştir.

Ban sözcüğünün kökeni konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Tietze, bu sözcüğü *ban* 'ulu, büyük' şeklinde ifade etmiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde "on bin" anlamında kullanıldığını bildirmiştir. Tietze, ayrıca *ban ev* sözcüğünü "kalabalık ziyafetlere yarayan çok büyük ve süslü çadır" (Tietze, 2002: 276) şeklinde açıklamıştır. Tezcan, *ban* sözcüğünü Çince *wan* 'on bin' şeklinde ifade eden Tietze ve Tekin'in görüşlerinin doğru olmadığını ileri sürmüştür. Gerekçe olarak Eski Türkçede "on bin" anlamına gelen *ban* sözcüğünün olmadığını ileri sürmüş, aynı araştırmacıların *ban* 'çardak' açıklamasını da reddetmiştir. Tezcan'a göre *ban ėv* tamlaması, Azerbaycan diyalektlerinde "baca" anlamında kullanılan *ban* sözcüğü ile ilişkilidir (Tezcan, 2001: 81-82). Özçelik, hikâyelerde geçen *ban ev* yapısına dikkat çekmiştir. Tamlamayı "büyük çadır" şeklinde yorumlamış, buna bağlı olarak *ban* sözcüğünün konargöçer Oğuz boylarında "çadır, otağ" anlamına gelen *ev* sözcüğünün sıfatı olduğunu ifade etmiştir (Özçelik, 2018: 268).

3.3.2. Çadır/Çetir چادر

Ergin, DKK'de sözcüğü *çadır* 'çadır (krş. çetir)' (Ergin, 1964: 177) şeklinde kaydetmiştir. Bu sözcük Dresden nüshasında 15 yerde *çadır,* 2 yerde *çetir* şeklinde geçmektedir. Vatikan nüshasında *çadır,* 5 yerde geçmektedir.

Ḳazan oġlını alup ḳara ṭaġlar üzerine ava çıḳdı. Av avladı, ḳuş ḳuşladı, şıġın geyik yıḳdı. Gök alaŋ görklü çemene ***çadır*** *tikdi* (Drs. 65a/12).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda geçen ifadelerde Kazan Bey'in, on altı yaşına geldiği halde yiğitliğini kanıtlayamamış olan Uruz'u tecrübe kazanması için yanına alıp ava çıkışı anlatılmaktadır. İfadelerde, Kazan Bey'in yeşil düzlüğe, güzel çimene *çadır* dikmesi konar-göçer yaşam tarzını vurgulamaktadır.

Ḳalḳubanı a Dirse Ḫan yirüŋden örü ṭurġıl,

Ala ***çadır*** *yėr yüzine dikdürgil* (Vat. 61b/3).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han'ın düzenlediği şölende çocuğu olmadığı için kara otağda oturtulan Dirse Han, çocuk sahibi olamamalarının nedenini eşine sormuştur. Dirse Han'a, çocuğu olması için eşi tarafından verilen çeşitli öğütlerden biri de yeryüzüne *ala çadır* dikmesidir.

Çadır sözcüğü, Eski Uygur Türkçesinde *çadır* 'Kül-çadar' (Caferoğlu, 1968: 58) şeklinde geçmektedir. *DLT*'de sözcüğün *çatır* 'çadır' şeklinin yanında *çaçır* ve *çaşır* olarak da kullanıldığı belirtilmiştir (Atalay, 1985: 406). Eski Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*' de *çatır* 'çadır' (Caferoğlu, 1931: 42); *DM*'de *çādur* 'çadır' (Toparlı vd., 2007: 45) şeklinde verilmiş ve *çādır, çatır* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay sahasında *çādır* 'çadır; oba, otaḳ' (Clauson, 1960: 205r- 19; Şeyh Süleyman, 2003: 146) şeklinde verilmiştir.

Kökeni ile ilgili farklı görüşler bulunan sözcüğü Tietze, *çadır* 'direklerle tutturulan ve duvarları deri veya bezden olan barınak' şeklinde kaydetmiştir. Farsçada *çādar* şeklinde kullanılan sözcüğün aslının Sanskritçe *çattra*-'güneş şemsiyesi' kelimesinden alındığını ve Eski Türkçede de tespit edildiğini belirtmiş ancak oradan Eski Osmanlıcaya nasıl geçtiğinin kesinlikle bilinmediğini ifade etmiştir (Tietze, 2002: 462). DKK Dresden nüshasında *çetir* şeklinde kullanılan sözcüğü Tietze, *çetr/çetir* 'şemsiye' şeklinde aktarmış ve bu sözcüğün kökenini Sanskritçe *çattra*-'güneş şemsiyesi' sözcüğüne bağlamıştır (Tietze, 2002: 500-501). Gülensoy, sözcüğü *çadır* 'çadır' şeklinde aktarmış, sözcüğün oluşumunu < **çāt-ır* şeklinde göstermiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *çadır+cı/cılık/lı* şekillerinde kullanıldığını belirtmiştir. Tietze'nin sözcüğün kökenini Sanskritçe *çattra*- 'güneş şemsiyesi' oradan Farsça *çadār* sözcüğüne bağlamasına değinen Gülensoy; Sanskritçeye, Orta Farsçaya, İrancaya bağlanmak istenen sözcüğün anavatanının Türkçe olduğunu belirtmiştir. Gülensoy, Türklerin tarihleri süresince Yurt~Curt = Öy/üy/eb/ew/ev adını verdiği yeri, ağaçları '*çatarak*' kurduğunu belirterek *çat*- eyleminin bu ad için uygun olduğunu ifade etmiştir (Gülensoy, 2007: 209-210).

Kökeni tartışmalı olan nesne adlarından hakkında kanıtlayıcı bilgiler bulunmayan adları çalışmamıza almadığımızı daha önce belirtmiştik. Bu adlardan biri *çadır* sözcüğüdür. Bu sözcüğün biçim ve anlam ilişkisi, Gülensoy'un *çat*- eyleminden geldiği

görüşünü doğrular niteliktedir. Biz de Gülensoy'un görüşünü dekteklediğimizden bu sözcüğü çalışmaya dâhil ettik.

Hikâyelerde çadır; barınma ve dış tehlikelerden korunma aracı olmasının dışında toplum nazarında temsil ettiği farklı değerlerle de öne çıkmaktadır. Bu bağlamda çadır, yönetimle ilgili kararların alındığı bir mekan olmasının dışında savaşta elde edilen ganimetlerin bölüşülmesi, evlenme merasimlerinin gerçekleşmesi gibi pek çok âdet ve geleneğin uygulandığı yaşam alanıdır (Deveci vd., 2013: 314-315).

3.3.3. Direk 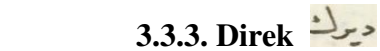

Ergin, DKK'de sözcüğü *direk* 'direk' (Ergin, 1964: 180) şeklinde kaydetmiştir. *Direk* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında da 3 yerde geçmektedir.

Oġlan fikr eyledi, aydur: Bir ṭama ***direk*** *ururlar, ol ṭama ṭayaḳ olur. Ben bunuŋ alnına niye ṭayaḳ olurın, ṭururın? dėdi* (Drs. 10b/1).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda meydanda aşık oynarken Bayındır Han'ın boğasının saldırısına uğrayan Dirse Han'ın oğlu, zekâsını kullanarak azgın boğayı yenmiştir. Boğaç Han'ın mücadelesinin anlatıldığı ifadelerde *direk* sözcüğü "destek" anlamında nesne adı olarak kullanılmıştır.

Beze miskīn ümīdi,
Tülü ḳuşuŋ yavrusı,
Türkistānuŋ ***diregi***
Amıt şuyınuŋ arşlanı (Vat. 101a/6).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda Bayındır Han'ın huzuruna çıkıp esir düşen babasını kurtarmak için yardım isteyen Yiğenek'in, Bayındır Han'ı övdüğü soylamada *direk* sözcüğü benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerinde tespit edilen bu sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *tirgük, tiregük* 'direk' (Gabain, 1988: 300); *EUTS*'de *tiragük* 'direk' (Caferoğlu, 1968: 240) biçiminde yer almıştır. *DLT*'de *tiregü* 'direk, kendisine bir şey dayanılan her nesne, direcem ve buna benzer şeyler' (Atalay, 1985: 447) şeklinde görülen sözcük. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *tirek* 'direk' (Caferoğlu, 1931: 38); *CC* ve *İM*'de *tirek* 'direk, destek'; *DM* ve *GT'*de *tirek* 'ağaç' (Toparlı vd., 2007: 277) şeklinde kullanılmıştır. Çağatay sahası eserlerinde de tespit edilen sözcük, *LÇ*'de *tirek* 'direk, düz ağaç, sütun, ḳavaḳ ağacı' (Şeyh Süleyman, 2003: 131); *Senglah*'ta *tirek* 'direk ağacı, destek' (Clauson, 1960: 193r-17) biçiminde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *direk* 'ağaç ve saireden yapılan uzun ve kalın destek' şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *tirek* 'kavak' (Tietze, 2002: 625) şeklinde

kullanıldığını aktarmıştır. Gülensoy, *direk* ‘direk; kavak’ olarak kaydettiği sözcüğün < **ti: re-* ‘dikmek’+ *-k* şeklinde oluştuğunu belirtmiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde ise *direk+çi* (Gülensoy, 2007: 287-288) şeklinde türetildiğini aktarmıştır.

3.3.4. Dünlük دنلوكي

Ergin, DKK’de sözcüğe *dünlük* ‘pencere, baca, ev ve çadırın pencere, baca ve ocak gibi delikleri, salon’ (Ergin, 1964: 181) şeklinde yer vermiştir. *Dünlük* sözcüğü Dresden nüshasında 10, Vatikan nüshasında 6 yerde geçmektedir.

Ḳazan Begüŋ ***dünlügi*** *altun ban ėvlerini biz yıḳmışuz, tavla tavla şahbāz atlarını biz binmişüz, ḳaṭār ḳaṭār ḳızıl devesini biz yėtmişüz* (Drs. 22a/4).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda *dünlük* ile ilgili ifadelerde Karuçuk çobana, Kazan Bey’in ailesini esir alıp hazinesini yağmaladığını söyleyen kâfir, Kazan’ın dünlüğü altından yapılmış evlerini yıktığını bildirmiştir.

Dünlügi *altun evine Pay Püre Ḫānuŋ şiven girdi. Ḳızı gelini ḳas ḳas gülmez oldu* (Vat. 74a/10).

Bamsı Beyrek boyunda *dünlük* ile ilgili cümlelerde Beyrek ve otuz dokuz yiğidinin Bayburt Hisarı Beyi’ne esir düştüğünü öğrenen ailesinin evinde feryatlar yükseldiği, yasın hâkim olduğu ifade edilmiştir.

Bu sözcük, *EUES*’de *tünlük* ‘pencere, baca, ağız, pencere kenarı kıvrımı’ (Wilkens, 2021: 773); *DLT*’de *tünğlük* ‘pencere, ocak, baca gibi evdeki delikler’ (Atalay, 1986: 671) biçiminde kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *İM, Kİ* ve *TZ*’de *tünlük* ‘pencere’ (Toparlı vd., 2007: 287) şeklinde kaydedilmiş ve *tünlük* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Sözcük, Çağatay sahası dil ürünlerinden *LÇ*’de *tünlük* ‘ḫayme başı ṭarafında dumanı ḫārice çekmek üzre açılan revzene ve tümlük’ (Şeyh Süleyman, 2003: 128); *Senglah*’ta *tünlük* ‘evin deliği, bacası’ (Clauson, 1960: 187r-15) biçiminde kullanılmıştır.

DKK’de *dünlügi altun ban ėv* tamlamasında geçen *dünlük* sözcüğünün anlamıyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür: Gökyay, sözcüğü “baca deliğinin örtüsü, çadırın parçalarından biri, bacanın örtüsü, salonun devri, heyet-i mecmuası, evin duvarındaki delik, pencere, duman deliği, evin penceresi, revzene penceresi, çadırın başındaki açıklık, damdan açılmış delik ve aydınlık gelecek yer, çadırın baş tarafında dumanı dışarı çekmek üzere açılan revzene ve tümlük” (Gökyay, 1973: 201) olarak açıklarken Tezcan, sözcüğü “tepedeki duman deliği üzerine yerleştirilen parça” (Tezcan, 2001: 81) şeklinde tanımlamıştır.

3.3.5. Èşik اشكي

Ergin, DKK'de sözcüğü *işik* 'eşik, kapı önü' (Ergin, 1964: 189) biçiminde kaydetmiştir. *Èşik* sözcüğü Dresden nüshasında 7, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Beyregüŋ babasına anasına ḫaber oldı. Aġ èvi ***èşiginde*** *şīven ḳopdı. Ḳaza beŋzer ḳızı gelini aġ çıkardı, ḳara gèydi. Aġ boz atınuŋ ḳuyruġını kesdiler* (Drs. 151b/9).

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boyda Kazan'ın evini kendilerinden habersiz yağmalattığını öğrenen Dış Oğuz beyleri, Aruz liderliğinde isyan etmişlerdir. Beyrek'e Kazan Bey'e asi olması için baskı yapmışlardır. Kazan Bey'e asi olmadığı için Aruz tarafından hile ile öldürülen Beyrek'in ölüm haberinin ailesine ulaşmasıyla evinin eşiğinde feryatlar yükselmiştir. İfadelerde geçen *èşik* sözcüğü "evin girişi, evin önü" anlamında kullanılmıştır.

Ḳızlar, ḫātunlar oturdıġı otaġa geldi, ***èşigin*** *aldı, oturdı* (Vat. 80a/12).

Bamsı Beyrek boyunda Banu Çiçek ve Yalancı oğlu Yaltacuk'un düğününde hünerleri ile Kazan Bey'in beğenisini kazanan ve istediğini yapmasına izin verilen Beyrek, gelinin bulunduğu otağın eşiğine oturup kopuz çalmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerinde kullanılan bu sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *işik* 'eşik' (Gabain, 1988: 276); Eski Uygur Türkçesinde *işik* 'eşik' (Caferoğlu, 1968: 100) şeklinde kullanılmıştır. Bu sözcük için *DLT*'de *eşik* 'eşik' (Atalay, 1986: 198) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *işik* 'kapı eşiği, kapı' (Caferoğlu, 1931: 14); *CC*'de *eşik* 'kapı' (Toparlı vd., 2007: 76) şeklinde kaydedilmiş ve *işik* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesi eserlerinde de tespit edilen bu sözcük, *èşik* 'dergāh, bārgāh, āstāne, ḳapunuŋ taşru tarafı, dervāze' (Şeyh Süleyman, 2003: 54); *èşik* 'ḫane' (Clauson, 1960: 106v-21) şeklinde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *eşik* 'kapının dip basamağı' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede de *eşik* (Tietze, 2002: 747) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde bu sözcük *eşik* 'kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak' olarak kaydedilmiş, Orta Türkçede *eşik~işik~eşük* şekillerinde kullanıldığına değinilen sözcüğün oluşumu < *eşü-* 'örtmek, bürümek' +*k* (Gülensoy, 2007: 344) şeklinde verilmiştir.

3.3.6. Èv اۏ

Ergin, DKK'de sözcüğü *iv* 'ev, otağ, çadır' (Ergin, 1964: 189) olarak kaydetmiştir. *Èv* sözcüğü; hikâyelerde tek başına ve *altun başlu ban èv*, *ṭoḳsan başlu ban èv, altun ban*

ėv, aġ ban ėv, dünlügi altun ban ėv, aġ ev ve *ḳara ėv* şeklinde görülmektedir. Sözcük Dresden nüshasında 101, Vatikan nüshasında 72 yerde geçmektedir.

Ozan aydur: Ḳarılar dört dürlüdür. Birisi ṣolduran ṣopdur. Birisi ṭolduran ṭopdur. Birisi ***ėvüŋ*** *ṭayaġıdur. Birisi nėçe söyler-iseŋ bayaġıdur. Ozan* ***ėvüŋ*** *ṭayaġı oldur ki yazıdan yabandan* ***ėve*** *bir ḳonuḳ gelse, er adam* ***ėvde*** *olmasa, ol anı yėdirür, içürür, aġırlar, ʿazīzler gönderür* (Drs. 5b/6-7-8).

Mukaddime bölümünde *ėv* sözcüğü ile ilgili ifadelerde Dede Korkut dilinden ozan, evinde misafiri en güzel şekilde ağırlayan kadını evin en önemli dayanağı olarak göstermektedir. Bu cümlelerde *ėv* sözcüğü "ailenin yaşadığı mekân" anlamında kullanılmıştır.

Ḳazan üç yılda bir İç Oġuz Ṭaş Oġuz beglerin cemʿ ėderdi, ***ėvin*** *yaġmaladurdı. Gėrü Ḫān Ḳazan* ***ėvin*** *yaġmaladur oldı* (Vat. 103b/9-10).

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boyda geçen ifadelerde Kazan Bey'in İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerine evini yağmalatması anlatılmıştır. Hanlar, evlerini yağmalatarak paylaşmaya ve sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunmuşlardır.

Eski Türkçeden itibaren Türkçe metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *eb* 'ev, merkez, ordugâh' (Ergin, 2011: 92); *EUTS*'de *öy* 'ev' (Caferoğlu, 1968: 155); *İKPÖ*'de *eb* 'ev, çadır' (Hamilton, 2011: 67/6) şeklinde kaydedilmiştir. Sözcük, *DLT*'de *ev* 'ev' (Atalay, 1986: 205) olarak geçmektedir. Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *ev* 'ev' (Caferoğlu, 1931: 25); *TZ*'de *öy* 'ev, oda' (Toparlı vd., 2007: 213) şeklinde verilmiş ve *ev, iv, öv, yev* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesi dil ürünlerinden *LÇ*'de *öy ve öyi* 'ḫane, ev, beyt, ḫayme' (Şeyh Süleyman, 2003: 42); *Senglah*'ta ise *öy* 'ḫāne' (Clauson, 1960: 92r-15) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *ev* 'oturulan yer, mesken; çadır; hane' şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *ev* (Tietze, 2002: 751) olarak kullanıldığını aktarmıştır. Gülensoy, *ev* 'yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı; konut' şeklinde aktardığı sözcüğün, Türkiye Türkçesinde *ev+ci/cil/cilik/cileşme/cileş-/cimen/li/lik/lilik/se-/sin* şeklinde türetildiğine değinmiştir. Gülensoy, sözcüğün kökeninin Çince, Sümerce veya başka bir dilde aranmasının doğru olmadığını vurgulamıştır (Gülensoy, 2007: 347).

3.3.7. Günlük كونلك

Ergin, DKK'de sözcüğü *günlük* 'şemsiye, şemsiye şeklinde çadır, şemsiyeli çadır, şemsiyeli otağ' (Ergin, 1964: 185) olarak vermiştir. *Günlük* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Bir gün Ḳam Ġan oġlı Ḫān Bayındır yėrinden ṭurmış-idi. Şāmī ***günlügi*** *yėryüzine dikdürmişidi* (Drs. 7a/2).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda, toy meclisinin betimlendiği cümlelerde geçen *şāmi günlük* tamlamasıyla Bayındır Han'ın statüsü ve otoritesi ön plana çıkarılmıştır. *Günlük* sözcüğü "otağ, çadır türü" anlamında kullanılmıştır.

Aruz daḫı altunlu ***günlügin*** *dikmişdi, oġlanları ile otururdı* (Vat. 104a/9).

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boyda Dış Oğuz beylerinin kendisine düşmanca davranmalarının sebebini öğrenmek isteyen Kazan Bey, Kılbaş'ı dayısı Aruz'a göndermiştir. Kılbaş ile Aruz'un karşılaşmasının anlatıldığı ifadelerde Aruz'un altından *günlüğünü* diktiği belirtilerek sahip olduğu statü ve güce vurgu yapılmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *KFT*'de *künlik* 'günlük'; *İM*'de *künlük* 'günlük' (Toparlı vd., 2007: 169) şeklinde aktarılmıştır.

Tietze, *günlük* 'gelin alayında gelin üzerine örtülen uzun örtü; sayvan, gölgelik' şeklinde aktardığı sözcüğün < *gün+ -lük* 'güneşten koruyan' (Tietze, 2009: 213) şeklinde türetildiğini belirtmiştir. Gülensoy, *günlük* 'o günkü, o günle ilgili; üzerinden gün geçmiş veya geçecek; her gün yapılan, her gün yayımlanan, her gün çıkan; günü gününe tutulan hatıra; günce' olarak aktardığı bu sözcüğün < *gün+lük* < **kūn+lük* şeklinde oluştuğunu ifade etmiştir (Gülensoy, 2007: 396). Gülensoy, sözcüğün DKK'de geçen anlamıyla ilgili bir bilgi vermemiştir.

3.3.8. Ḳapu

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳapu* 'kapı, (Demür) Kapu'(Ergin, 1964: 190) şeklinde aktarmıştır. *Ḳapu* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 27, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir.

Deli Dumrul, elin eline çaldı, ḳaş ḳaş güldi. Aydur: Yigitlerüm ʿAzrailüŋ gözini eyle ḳorḫutdum ki gėŋ ***ḳapuyı*** *ḳodı, ṭar bacadan ḳaçdı* (Drs. 81b/8).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda Azrail ile karşılaşan Deli Dumrul'un kılıcını çekmesiyle Azrail, güvercin şeklinde pencereden uçmuştur. İfadelerde *kapu* sözcüğü "evin girişi" anlamında kullanılmıştır.

Kāfir ḥişār ***ḳapusına*** *girmişiken Yėgenek ḳara polat öz ḳılıcıyla kāfirüŋ boynın rastlayup şöyle çaldı-kim başı ṭop gibi öŋine düşdi* (Vat. 103a/3).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Yiğenek'in, kâfirler tarafından esir alınan babasını kurtarmak için Oğuz beyleri ile birlikte harekete geçtiği

belirtilmiştir. Buna göre Yiğenek, hisar kapısı yakınlarında yakaladığı kâfiri kılıcıyla öldürmüştür.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *ḳapıġ* 'kapı' (Ergin, 2011: 98); Eski Uygur Türkçesinde *ḳapaġ/ḳapıġ* 'kapı' (Caferoğlu, 1968: 166) biçiminde geçmektedir. Sözcük için *DLT*'de *kapuğ* 'kapı' (Atalay, 1985: 375) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *ḳapu* 'kapı' (Caferoğlu, 1931: 68); *İH*'de *kapı* 'kapı' (İzbudak, 1936: 27); *BM*'de *ḳapı* 'kapı' (Toparlı vd., 2007: 126) şeklinde verilmiş ve *ḳabı, ḳabu, ḳapu* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay sahasında da kullanılan bu sözcük, *Senglah*'ta *ḳapu* 'bāb, eşik, dervāze' (Şeyh Süleyman, 2003: 212); *LÇ*'de *ḳapu* 'kapı' (Clauson, 1960: 265v-20) şeklinde görülmektedir.

Tietze, *kapu/kapı* 'açılır kapanır giriş tertibatı' olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede *ḳapıġ* (Tietze, 2016: 116) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, sözcüğü *kapı* 'bir yere girip çıkarken geçilen yer' şeklinde belirtmiş, sözcüğün Eski Türkçede *ḳapaġ~ḳapı;* Orta Türkçede *ḳapuġ, ḳapuġluġ* 'kapılı', *ḳapġuçi* 'kapıcı' biçiminde kullanıldığını aktarıp Türkiye Türkçesinde *kapı+cı/cık/cılık/kule/landır-/lan-/lanma/lı/sız* (Gülensoy, 2007: 460) şeklinde ekleştiğini ifade etmiştir.

3.3.9. Kerpiç

Ergin, DKK'de sözcüğü *kerpiç* 'kerpiç' (Ergin, 1964: 195) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *kerpiç* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

İt gibi güv güv ėden Çerkez ḫırşlı
Küçücük ṭoŋuz şölenli
Bir ṭorba ṣaman döşekli
Yarım ***kerpiç*** *yaṣduklı*
Yonma aġaç taŋrılı
Köpegim kāfir
Oġuzı görür-iken seni ögmegüm yoḳ (Drs. 142b/6).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda tekfur, Kazan Bey'e kendilerini överse onu serbest bırakacaklarını söylemiştir. Kazan Bey'in kâfiri övmek yerine yok sayıp küçümsediği soylamada kâfirin yastığının yarım *kerpiçli* olduğu ifade edilmiştir.

Bu sözcük için, *DLT*'de *kerpiç* 'kerpiç; pişmişine pışığ kerpiç denir' (Atalay, 1985: 455) olarak karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *kerpiç* 'kerpiç;

Kıpçakçada bina' (Caferoğlu, 1931: 80); *KFT*'de *kerpüç* 'kerpiç, tuğla' (Toparlı vd., 2007: 140) şeklinde aktarılmış ve *kerbüç, kerpiç, kilürpiç, kürbüç* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *kerpiç* 'çiy tuğla, kiremit' (Şeyh Süleyman, 2003: 253) biçiminde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *kerpüc/kerpiç* 'fırınlanmadan havada kurumuş tuğla' (Tietze, 2016: 237) olarak aktarmış ve sözcüğün *kah* 'saman' + *pīç* 'sarmak, örmek' şeklinde oluşmasını muhtemel görmüştür. Gülensoy, *kerpiç* 'saman ve balçık karışımı ilkel tuğla' şeklinde kaydettiği sözcüğün Orta Türkçede *kerpiç~pışık, kerpiç* 'tuğla' olarak kullanıldığını belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde *kerpiç+çi/leşme/leş-* (Gülensoy, 2007: 499) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.3.10. Ḳoru قورى

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳoru* 'koru' (Ergin, 1964: 193) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 8 yerde geçen *ḳoru* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Uçardan ḳaz, tavuḳ, yorırdan gėyik, ṭavşan bu ḥavluya ṭoldurup Oġuz yigitlerine bunı dām ėtmişidi. Uşun Ḳoca oġlınuŋ [yolı] bu ***ḳoruya*** *uġradı.* ***Ḳorunuŋ*** *ḳapusın uvatdılar. Ṣıġın, geyik, ḳaz, tavuḳ ḳırdılar, yėdiler, içdiler* (Drs. 129b/6).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda baş kesmeden, kan dökmeden, kahramanlık göstermeden Kazan Bey'in meclisinde oturmaması gerektiği söylenen Egrek, Kazan Bey'den akın dilemiştir. İfadelerde Alınca Kalesi'ne ulaşan Egrek ve yiğitlerinin kâfirin tuzak olarak yaptırdığı koruya ulaşması anlatılmaktadır.

Sözcük, *DLT*'de *korıġ* 'beylerin veya başkalarının korusu; korunan ve gözetilen her yere koru denir' (Atalay, 1985: 375) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesinde *ḳoruġ* 'ẖalvet; yasak olan maḥal' (Şeyh Süleyman, 2003: 235) şeklinde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *korı/koru* 'bakımlı küçük orman' (Tietze, 2016: 372) olarak kaydetmiştir. Gülensoy da sözcüğü *koru* 'bakımlı küçük orman' olarak kaydetmiş, sözcüğün Orta Türkçede *ḳorıġ* [<**ḳorı-* 'korumak' +*-ġ*] ~ *ḳoruḳ* şeklinde kullanıldığını, Türkiye Türkçesinde *koru+/cu/culuk* (Gülensoy, 2007: 543) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.3.11. Köpri كوبرى

Ergin, DKK'de sözcüğü *köpri* 'köprü' (Ergin, 1964: 196) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında 4 yerde geçen *köpri* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Meger ḫānum, Oġuzda Duḫa Ḳoca oġlı Deli Dumrul derleridi, bir er var-idi. Bir ḳuru çayuŋ üzerine bir ***köpri*** *yapdurmış-idi. Gėçeninden otuz üç aḳça alur-idi, gėçmeyeninden döge döge ḳırḳ aḳça alur-idi* (Drs. 79b/3).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda geçen ifadelerde Deli Dumrul, kuru bir çay üzerine *köprü* yaptırıp geçenden ve geçmeyenden haraç almıştır.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *köprüg* 'köprü' (Gabain, 1988: 283); Eski Uygurcada *köprüg* 'köprü' (Caferoğlu, 1968: 116) şeklinde geçmektedir. Sözcük hakkında *DLT*'de *köprüğ* 'köprü' (Atalay, 1985: 478) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *köprü* 'köprü, Türkmence büyük asma köprü' (Caferoğlu, 1931: 78); *BM, Gİ, KF, TA* ve *TZ*'de *köpri* 'köprü'; *İM'*de *köprüg* 'köprü' (Toparlı vd., 2007: 158) şeklinde verilmiş ve *köbri, köpri* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *köprük* 'köpri, ṣırāṭ, pel' (Şeyh Süleyman, 2003: 256); *Senglah*'ta *köprük* 'pel, ḳanṭara' (Clauson, 1960: 302r-26) biçiminde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *köbri/köprü* 'iki yakayı birbirine bağlayan yapı' (Tietze, 2016: 388) olarak kaydetmiştir. Gülensoy da sözcüğü *köprü* 'herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan' şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *köbrüg~köbrük~kövrüg*, Orta Türkçede *köprüg* olarak görüldüğünü aktarmıştır. Gülensoy, kökenine dair *<köb(/p/v) +rü +g* açıklamasında bulunduğu sözcüğün Türkiye Türkçesinde türeme şekillerini *köprü+cü/cük/cülük/lü* (Gülensoy, 2007: 555) olarak örneklendirmiştir.

3.3.12. Köşk کوشك

Ergin, DKK'de sözcüğü *köşk* 'köşk' (Ergin, 1964: 196) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 6 yerde geçen *köşk* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Meger ḳız meydānda bir ***köşk*** *yapdurmış-idi. Cemiʿ yanında olan ḳızlar al gėymişlerdi, kendü ṣarı gėymiş-idi* (Drs. 91a/11).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Kan Turalı'nın, tekfurdan Selcen Hatun'u istediği sırada Selcen Hatun meydana yaptırdığı köşkten bu durumu izlemektedir.

DLT'de sözcük *köşik* 'örtü, perde; gölge' (Atalay, 1986: 367), *Kİ* ve *TZ* gibi Kıpçak Türkçesi eserlerinde *köşk* 'köşk, saray' (Toparlı vd., 2007: 160) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *köşk/köşük* 'bahçe içi villa' olarak vermiş ve sözcüğün kökenini Farsça *kūşk* sözcüğü ile açıklamıştır (Tietze, 2016: 403). Gülensoy, kelimeyi *köşk* 'bahçe içinde yapılmış süslü ev, kasır' şeklinde aktardıktan sonra kelimenin kökenine ilişkin *< köşik [< köşi-* 'ışığa mani olmak, örtmek' *+-k* 'himaye, kollama, gölgelik; örtü, perde, gölge' şeklinde bir açıklama yapmıştır. Sözcüğün, Türkiye Türkçesinde *köşk+lü*

(Gülensoy, 2007: 560) olarak türetildiğini kaydetmiştir. Tekin'e göre kökeni Türkçe olan *köşk*, *köşi-* 'ışığa mani olmak; örtmek', *köşin-* 'ışıktan korunmak' eylemlerinden türeyen *köşik* 'himaye, kollama; gölgelik' sözcüğünden gelmektedir. Tekin, iyelik üçüncü şahıs eki alan sözcüğün yapısını **köşik+i* > *köşkü* > *köşk* şeklinde izah etmiştir (Tekin, 2015: 32-33).

3.3.13. Ḳuyu قيو

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳuyu* 'kuyu' (Ergin, 1964: 194) şeklinde aktarmıştır. Dresden nühasında 6 yerde geçen *ḳuyu* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Hele Ḳazanı getürdiler, Ṭomanın ḳalʿasında bir ***ḳuyuya*** *bıraḳdılar.* ***Ḳuyunuŋ*** *aġzına bir degirmen ṭaşı ḳodılar* (Drs. 139a/4-5).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda Trabzon tekfurunun gönderdiği şahinin ardına düşen Han Kazan, tekfurun kalesinin yakınlarında uykuya dalınca tekfurun askerleri tarafından tutsak edilmiş ve kalede bulunan *kuyuya* bırakılmıştır.

Eski Türkçenin Grameri adlı eserde *ḳuduġ* 'kuyu' (Gabain, 1988: 284) şeklinde kaydedilen sözcük, Eski Uygur Türkçesinde de *ḳuduġ* 'kuyu, pınar, deniz' (Caferoğlu, 1968: 185) şeklinde kullanılmıştır. Sözcük, *DLT*'de *kudhuğ* 'kuyu' (Atalay, 1985: 375) olarak kaydedilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *ḳuyu* 'kuyu' (Caferoğlu, 1931: 76); *BM, DM, GT* ve *KFT*'de *ḳuyı* 'kuyu'; *İM*'de *ḳuyuġ* 'kuyu' (Toparlı vd., 2007: 166) şeklinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi eserlerinde de kullanılan sözcük, *LÇ*'de *ḳuyuḳ* 'kuyu' (Şeyh Süleyman, 2003: 242); *Senglah*'ta *ḳuyı* 'kuyu, çukur' (Clauson, 1960: 292v-25) şeklinde aktarılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *kuyu* 'su bulmak için kazılan ve duvarları taşlarla örülen derin çukur' (Tietze, 2016: 463) olarak vermiştir. Gülensoy da sözcüğü, *kuyu* 'su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindir biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanılan çukur' şeklinde verdikten sonra sözcüğün Eski Türkçede *ḳuḍuġ* 'su kuyusu'; Orta Türkçede *ḳuyuġ~ḳuduġ~kuḍuġ* olarak kullanıldığını ve Türkiye Türkçesinde *kuyu+cu/culuk* (Gülensoy, 2007: 584-585) şeklinde türetildiğini kaydetmiştir.

3.3.14. Oba اوبا

Ergin, DKK'de sözcüğü *oba* 'oba, oymak, boy, kabile, göçebe oymağı, bir oymağın oturduğu yer, göçebe çadırı, göçebe evi' (Ergin, 1964: 198) şeklinde vermiştir. *Oba* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

*Meger bir gün köprisinüŋ yamacında bir bölük **oba** ḳonmış idi. Ol **obada** bir yaḫşı ḫūb yigit ṣayru düşmiş idi* (Drs. 79b/9).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda geçen cümlelerde kuru bir çayın üzerine yaptırdığı köprüde haraç alan Deli Dumrul'un köprüsünün yanına *oba* kurdurduğu ifade edilmiştir.

*Babasını ḳurtardı, babası-y-ile oġul biri birin ḳucuşup aġlaşdılar, aḥvallarin birbiriyle söyleşdiler, andan **obalarına** ḳayıtdılar* (Vat. 67a/9).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda geçen ifadelerde Boğaç Han ile kırk namerdin elinden kurtulan babası Dirse Han'ın karşılaşması ve birbirlerine sarılıp obalarına dönüşü anlatılmıştır.

Bu sözcük, *DLT*'de *oba* 'oba' (Atalay, 1985: 86) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *obā ve oba* 'küçük ḫayme, ḫargāh, çadır ḫalḳı' (Şeyh Süleyman, 2003: 23) şeklinde aktarılmıştır.

Tietze, sözcüğü *oba* 'bir çadırda yaşayan göçebe ailesi, kabile, oymak; çadırlardan meydana gelen beş on evli köy; büyük çadır; mahalle' şeklinde açıkladıktan sonra sözcüğün Eski Türkçede *oba* (Tietze, 2018: 100) olarak kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy bu sözcüğü, *oba* 'göçebelerin konak yeri; bu konak yerinde konaklayan göçebe halk veya aile' olarak kaydetmiş ve sözcüğün kökenini < **ōpa* sözcüğüne bağlamıştır (Gülensoy, 2007: 609).

3.3.15. Oda اود١

Ergin, DKK'de sözcüğü *oda* 'oda, oturulan yer, otağ, çadır, ev, göçebe evi, mesken' (Ergin, 1964: 199) olarak vermiştir. *Oda* sözcüğü Dresden nüshasında 12, Vatikan nüshasında 5 yerde geçmektedir.

*Pay Püre Beg aydur: Oġul ḳalın Oġuz beglerini **odamuza** oḫıyalum, nėçe maṣlaḥat görürler-ise aŋa göre iş ėdelüm dėdi. Ḳalın Oġuz beglerini hep oḫıdılar, **odalarına** getürdiler, aġır ḳonuḳlıḳ eylediler* (Drs. 42b/11-13).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Pay Püre Bey, Banu Çiçek'i Bamsı Beyrek'e istemeye gitmeden önce karar için kudretli Oğuz beylerini odalarına davet etmiştir. Bu ifadelerde geçen *oda* sözcüğü, "oturulan yer, otağ" anlamında kullanılmıştır.

*Beryek **odasında** yigitleri ile yėyüp içüp otururken adam geldi, Beryige selām vėrdi. Beryek ʿaleyk aldı* (Vat. 105a/11).

İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boyda Aruz, Kazan'a asi olmasını istediği Beyrek'e mektup gönderip onu yanına davet etmiştir. Bu çağrı, Beyrek'e

odasında yiğitleri ile yiyip içtiği sırada ulaşmıştır. Burada *oda* sözcüğü "çadır, otağ" anlamında kullanılmıştır.

Tietze, etimolojik sözlüğünde bu sözcüğü *oda/otağ/otak/odag* (Tietze, 2018: 109) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *oda* 'evin veya herhangi bir yapının oturmak, yatmak, çalışmak gibi işlere ayrılmış bölmesi' olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede **ōtaġ* şeklinde kullanıldığını aktardıktan sonra Türkiye Türkçesinde *oda+başı/cı/cılık/lı/lık* şeklinde türetildiğini açıklamıştır (Gülensoy, 2007: 611).

3.3.16. Ordu اوردي

Ergin, DKK'de sözcüğe *ordu* 'karargâh, beyin karargâhı, beyliğin merkezi; beyin maiyeti, yurdu; beyliğin halkı, ülkesi; boy, kabile, bey çadırı, çadırlı göçebe karargâhı' (Ergin, 1964: 199) şeklinde yer vermiştir. *Ordu* sözcüğü Dresden nüshasında 20, Vatikan nüshasında 17 yerde geçmektedir.

Aġam Ḳazan, ṣası dīnlü Gürcistān aġzında otursın. ***Orduŋ*** *üstine kimi ḳorsın? Ḳazan aydur: Üç yüz yigidilen oġlum Uruz menüm ėvüm üstine ṭursun, dėdi* (Drs. 20b/5).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Salur Kazan'ın, üç yüz yiğit ile oğlu Uruz'u evde bırakıp beyleri ile yaptığı av hazırlığının anlatıldığı ifadelerde *ordu* sözcüğü "ev, yurt" anlamında kullanılmıştır.

Beryek babasınuŋ ***ordusına*** *yaḳın geldi* (Vat. 77a/6).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde *ordu* sözcüğü "beyliğin ülkesi, yurt" anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçe ile birlikte Türkçe metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *ordu* 'merkez, payitaht. Kağanın oturduğu yer, hakanın oturduğu şehir, ordugâh, karargāh' (Ergin, 2011: 107) olarak verilmiştir. *EUTS*'de *ordu* 'saray, orda, ordugâh' (Caferoğlu, 1968: 142) şeklinde verilmiş ve *ortu* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Sözcük, Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPÖ*'de *ordu* 'saray' (Hamilton, 2011: 42/7); *DLT*'de *ordu* 'hakanın oturduğu şehir' (Atalay, 1985: 124) biçiminde aktarılmıştır. Kıpçak sahası eserlerinden *İH*'de *ordu* 'bey ordusu, padişahın oturduğu şehir, payıtaht' (İzbudak, 1936: 36) şeklinde verilmiştir. Çağatay sahasında da kullanılan bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *ordu* 'askerin konduğu maḥāl, ḳoşun' (Şeyh Süleyman, 2003: 29) şeklinde kaydedilmiş, *Senglah*'ta *ordu* 'sultanların çadırı' (Clauson, 1960: 71r-14) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, *ordu* 'ordugâh, karargâh' şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *ordu* (Tietze, 2018: 158) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy *ordu* 'bir devletin silahlı kuvvetlerinin tümü' olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *ordu~ortu* 'saray, orda,

karargâh', Orta Türkçede **ordu* 'hakanın oturduğu yer' şeklinde kullanıldığını belirttikten sonra sözcüğün < *or* 'kale; ana meydan' sözcüğünden geldiğini ve Türkiye Türkçesinde *ordu+bozan/bozanlık/cu/gâh* (Gülensoy, 2007: 630) şeklinde türetildiğini kaydetmiştir.

3.3.17. Otaġ/Otaḫ/Otaḳ اوتاغ

Ergin, DKK'de sözcük için *otağ* 'otağ, büyük çadır, süslü çadır, çadır, çadır ev, oda (bk. otaḫ, otaḳ)' (Ergin, 1964: 199) karşılığını vermiştir. *Otaġ/otaḫ/otak* sözcüğü Dresden nüshasında 51, Vatikan nüshasında 45 yerde geçmektedir.

Oġlı olanı aġ ***otaġa****, ḳızı olanı ḳızıl* ***otaġa*** *ḳonduruŋ. Oġlı ḳızı olmayanı Allah Teʿāla ḳarġayupdur, biz daḫı ḳarġaruz, bellü bilsün dėmişidi* (Drs. 7a/10-11).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han, düzenlediği toya gelen misafirlerini çocuklarının varlığına ve cinsiyetine göre farklı renklerdeki otağlarda oturtmuştur. Erkek çocuk sahibi olan ak, kız çocuk sahibi olan kızıl otağda misafir edilmiştir.

Otaġuŋ *öŋinde geyigi siŋirledi. Baḳdı gördi, bu* ***otaḳ*** *meger Pay Piçen ḳızı Banı Çiçek* ***otaġı-y-imiş*** (Vat. 70b/1-2).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Beyrek, ardına düştüğü geyiği Banu Çiçek'in otağı önünde yakalamıştır. İfadelerde *otağ* "ev, çadır" anlamında kullanılmıştır.

Otağ, hikâyelerde beylerin kudret ve yönetim alanı, ziyafet düzenlenen sosyal-kültürel alan ve ev gibi farklı fonksiyonlarda kullanılmıştır (Güven, 2020: 983).

Kıpçak sahasında Ebū Hayyān'ın *Kİ* adlı eserinde *otaḳ* 'çadır, kara üzerindeki vatan' (Caferoğlu, 1968: 15) şeklinde kaydedilen sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *otaġ ve otav* 'oṭa, ṭārem, ḫargāh, çāder, kitḳa' (Şey Süleyman, 2003: 24); *Senglah*'ta *otaġ ve otaḳ* 'sarāy, nişimen' (Clauson, 1960: 62r-8) şeklinde görülmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *otag/otak/oda/odag* 'çadır; büyük han çadırı' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde *otaġ* (Tietze, 2018: 172) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, halk ağzında *otağ~otak~otah* 'konak, apartman' olarak kullanılan sözcükle ilgili Far. *otāġ* < 'büyük ve süslü çadır' açıklamasını yanlış bulan Gülensoy, Türkiye Türkçesindeki *oda* sözcüğünün < Eski ve Orta Türkçedeki **otağ* sözcüğünden [*/-t-/ > -d- olması ve son ses /-ġ/ düşmesi ile*] geldiğini izah etmiştir (Gülensoy, 2007: 635).

3.3.18. Ṭam طامه

Ergin, DKK'de sözcüğü *ṭam* 'dam, ev' (Ergin, 1964: 208) biçiminde vermiştir. *Ṭam* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Kāfir begleri dirildiler, geldiler. Yine ayıtdılar: Bunuŋ oğlı var, ḳardaşı var, bunı öldürmek olmaz dėdiler. Getürdiler ṭoŋuz ***ṭamına*** *ḥabse ṣaldılar* (Drs. 142b/12).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda kâfirler, kendilerini övmeyip aksine küçümseyen ifadeler kullanan Kazan Bey'i *domuz tamına* hapsetmişlerdir. İfadelerde *tam* sözcüğü "ahır" anlamında kullanılmıştır.

Ne oğlan boğayı yėndi ne boġa oğlanı yėndi. Āḫir oğlan fikr eyledi, aydur: Bir ***ṭama*** *direk ururlar, ol* ***ṭama*** *ṭayaḳ olur durur. Şöyle ki tayaġı ġėderseler* ***ṭam*** *yıḳılur* (Vat. 62a/8-9).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Boğaç Han'ın, kendisine saldıran boğayı daha önce edindiği deneyimlerden yola çıkarak dize getirdiği ifadelerde geçen *tam* sözcüğü "ev" anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *tam* 'duvar, dam' (Ergin, 2011: 112); Eski Uygur Türkçesinde *tam* 'duvar' (Caferoğlu, 1968: 222) olarak geçmektedir. Sözcük hakkında *DLT*'de *tam* 'duvar, dam, kale' (Atalay, 1986: 566) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *ṭam* 'dam, evin damı' (Caferoğlu, 1931 :66); *İM*'de *tam* 'duvar'; *TZ'*de *tam* 'düz olan nesne'; *BM, CC, GT* ve *KFT*'de *tam* 'dam, çatı, taraça' (Toparlı vd., 2007: 260) şeklinde verilmiş ve *dam* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *tam* 'dam, bām-ı ḫāne, bina örtüsi, saḳf, ḳaṭre ve damla, saṭuḥ' (Şeyh Süleyman, 2003: 103) biçiminde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *dam* 'toprak damlı ev, kulübe, köy evi' (Tietze, 2002: 554) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde bu sözcük *tam* 'ahır; yapıların üst bölümü, dam; toprak tabanlı, tek katlı ev, köy evi; büyük, boş, ışıksız oda; baca' olarak kaydedilmiş ve sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *tam* 'duvar, dam, kale' (Gülensoy, 2007: 855) şeklinde geçtiği belirtilmiştir.

3.3.19. Yataḳ یتاغنه

Ergin, DKK'de sözcüğü *yataḳ* 'barınak, in, yatak' (Ergin, 1964: 214) olarak kaydetmiştir. Dresden nüshasında 3 yerde geçen *yatak* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Aruz oğlanı alup ėvine getürdi. Şadılıḳ ėtdiler, yėme içme oldı. Amma oğlanı ne ḳadar getürdiler-ise ṭurmadı, gerü aṣlan ***yataġına*** *vardı* (Drs. 109a/5).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda geçen ifadelerde düşman baskınından kaçarken düşen ve bir aslan tarafından büyütülen Aruz Koca'nın oğlu Basat'ın, tüm uğraşlara rağmen aslan yatağına dönmesi anlatılmaktadır. *Yatak* sözcüğü ifadelerde "in, barınak" anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yatġu* 'yatılacak yer' (Caferoğlu, 1968: 290); *DLT*'de *yatık* 'uyku; yatacak yer' (Atalay, 1986: 759) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *yataġ* 'döşek' (Şeyh Süleyman, 2003: 289); *Senglah*'ta *yataġ/yataḳ* 'ḫābgāh' (Clauson, 1960: 326v-12) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *yatak* 'bir şeyin bol olduğu yer, sürekli kalınan yer; akar suların içinde aktığı yer; yuva, in' olarak vermiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde *yatgak* (Tietze, 2019: 252) şeklinde görüldüğünü ifade etmiştir. Gülensoy, bu sözcüğü *yatak* 'uyumak, dinlenmek gibi amaçlarla üzerine veya içine yatılan eşya; yün, pamuk, kuş tüyü vb. maddelere kılıf geçirilerek yapılan şilte; üzerine şilte konulan karyola, somya, kerevet vb.; üzerinde yatılabilecek her türlü şey; ırmak, çay, dere gibi suların, içinde aktığı yer, akak, mecra; katmanlaşmış herhangi bir madde yığını; bir şeyin çok bulunduğu yer' şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, sözcüğün kökenini < *yā- t- (a)k* şeklinde belirttikten sonra, Türkiye Türkçesinde türetilme biçimlerini *yatak+çı/hane/lı/lık* (Gülensoy, 2007: 1087) olarak aktarmıştır.

3.4. Ev Eşyası ile İlgili Nesne Adları

3.4.1. Bėşik بيشك

Ergin, sözcüğü DKK'de *bişik* 'beşik' (Ergin, 1964: 175) şeklinde kaydetmiştir. *Bėşik* sözcüğü Dresden nüshasında 10, Vatikan nüshasında 5 yerde geçmektedir.

Aġayılım güdende çobanum mısın?

Ḳulaġumda şorşayan nāyibüm misin?

Bėşikde *ḳoyup gėtdügüm ḳardaşçuġum mısın?* (Drs. 136b/3).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek, anne ve babası karşı çıksa da esir düştüğünü öğrendiği ağabeyi Egrek'i kurtarmak için yola çıkmıştır. İki kardeşin söyleşmelerinde geçen *bėşik* sözcüğü "bebek yatağı" anlamında kullanılmıştır.

On ay dėyince dünyeye getürdügüm oġul

Bėşiklere *beleyüp aġ südimi emzürdügüm oġul* (Vat. 88a/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda kâfirlerin Uruz'a işkence yapacağını işiten Burla Hatun'un, duyduğu endişeleri oğluna anlattığı soylamada geçen *bėşik* sözcüğü "bebek yatağı" olarak kullanılmıştır.

Orhun Yazıtları ile birlikte Türkçede tespit edilen bu sözcük yazıtlarda *bişük* 'nesil, akraba, soy sop, kavim kardeş, akrabalık' (Ergin, 2011: 90); Eski Uygur Türkçesinde *bişik* '1. beşik; soy sop, nesil; 2. parça' (Caferoğlu, 1968: 45); *DLT*'de *bėşik (beşik)* 'beşik' (Atalay, 1986: 86); Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *bişik* 'yatak ve sair şeyler' (Caferoğlu, 1931: 32); *DM, KK* ve *TA*'da *beşik* 'beşik, taht' şeklinde verilmiş ve *beçik, bişik* sözcüklerine gönderme yapılmıştır (Toparlı vd., 2007: 28). Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah* ve *LÇ*'de *bėşik* 'kehvāre; mehd' (Clauson, 1960: 147r-22; Şeyh Süleyman, 2003: 92) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *beşik* 'bebek yatağı; ilk gençlik çağı; bir şeyin doğup geliştiği yer' şeklinde açıklamış ve sözcüğün Eski Türkçede *bėşük* olarak kullanıldığını kaydetmiştir (Tietze, 2002: 324). Gülensoy, sözcüğü *beşik* 'beşik' şeklinde aktarmış ve sözcüğün **beşik* < **bēlçik* sözcüğünden geldiğini açıklamıştır (Gülensoy, 2007: 135).

3.4.2. Çaḳmaḳ چقماق

Ergin, DKK'de sözcüğü *çaḳmaḳ* 'çakmak (alet)' (Ergin, 1964: 177) şeklinde kaydetmiştir. *Çaḳmaḳ* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Çoban şehīd olan ḳardaşların Ḥaḳḳına ḳodı, kāfirler leşinden bir böyük depe yıġdı, ***çaḳmaḳ*** *çaḳup od yaḳdı, daḫı kepeneginden ḳurumsı ėdüp yarasına başdı* (Drs. 23a/5).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen ifadelerde kâfiri püskürten çobanın, keçesinden bir parçayı *çakmak* ile yakıp külleriyle yarasını tedavi edişi anlatılmıştır.

DLT'de *çakmak* 'çakmak. Ateş çıkarmak için çelikten yapılan nesne' (Atalay, 1985: 469) olarak aktarılan sözcük, Kıpçak sahasında Ebū Hayyān'ın *Kİ* adlı eserinde *çaḳmaḳ* 'çakmak' (Caferoğlu, 1931: 44); *TA* ve *TZ* adlı eserlerde *çaḳmaḳ* 'çakmak, çakmak taşı' (Toparlı vd., 2007: 45) biçiminde kaydedilmiş ve *şaḳmak* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesinde *çaḳmaḳ* 'ateş; gök gürültüsü, şimşek, yıldırım' (Clauson, 1960: 207v-21; Şeyh Süleyman, 2003: 147) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *çakmak* 'taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası' şeklinde aktarmış ve Eski Türkçede sözcüğün *çaḳmaḳ* (Tietze, 2002: 467) şeklinde kullanıldığına değinmiştir. Gülensoy, *çakmak* 'ateş yakma aracı' şeklinde aktardığı bu sözcüğün Orta Türkçede *çakmak* biçiminde kullanıldığını belirttikten sonra < **çak-mak* şeklinde

oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *çakmak+çı/çılık/lı/lık/sız* (Gülensoy, 2007: 213) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.4.3. Döşek 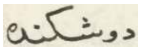

Ergin, DKK'de sözcüğü *döşek* 'döşek, yatak' (Ergin, 1964: 181) şeklinde kaydetmiştir. *Döşek* sözcüğü Dresden nüshasında 8, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Begil bėş gün oldı, dīvāna çıkmadı. Ayaġınuŋ sınduġını kimseye dėmedi. Bir gėce ***döşeginde*** *ḳatı ḳatı iŋledi, āh ėtdi* (Drs. 123a/8).

Begil Oğlı Emren boyunda geçen ifadelerde av esnasında ayağı kırılan Begil, bu durumu herkesten saklamış ve döşeğinde acı acı inlemiştir.

Ne dersin oġul? Senüŋ etüŋden yėyeyin mi yoḫsa ṣaṣı dinlü kāfirüŋ ***döşegine*** *gireyin mi? Aġaŋ Ḳażan Begüŋ nāmūsını ṣındurayın mı oġul? dėdi* (Vat. 88b/4).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Uruz ve annesi Burla Hatun kâfirin oyunlarına karşı birbirlerini uyarmıştır. Namus kavramının Oğuzlar için öneminin vurgulandığı cümlelerde kâfirin isteklerini yerine getirmek sembolik olarak *döşek* sözcüğü ile ifade edilmiştir.

Eski Türkçeden itibaren Türkçe metinlerde tespit edilen bu sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *töşek* 'yatak, döşek' (Gabain, 1988: 302); *EUES*'de *töşek* 'minder, yatak takımı, örtü, yorgan' (Wilkens, 2021: 746); *DLT*'de *töşek* 'döşek' (Atalay, 1985: 387) şeklinde kullanılmıştır. Kıpçak sahası dil ürünlerinden *Kİ*'de *töşek* 'döşek, yatak, kilim' (Caferoğlu, 1931: 39); *CC, DM, GT, İM* ve *KK*'de *töşek* 'döşek, yatak' (Toparlı vd., 2007: 282) biçiminde görülmektedir. Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *töşek* 'firāş, yatak, kilim, minder, şilte' (Şeyh Süleyman, 2003: 119); *Senglah*'ta *töşek* 'döşek' (Clauson, 1960: 178v-1) şeklinde verilmiştir.

Tietze, *döşek* 'halı, kilim gibi yere sermeğe yarayan şeyler; yere ya da bir şeyin üzerine serilen yatak' şeklinde kaydettiği sözcüğün *töşe-* eylemine, eylemden somut adlar yapan *-(ı)k* ekinin getirilmesiyle türetildiğini vurgulamıştır (Tietze, 2002: 655). Gülensoy, 'döşek' olarak aktardığı sözcüğün Orta Türkçede *töşek* şeklinde kullanıldığını belirttikten sonra < *tö: ş+(e)k* şeklinde oluştuğunu kaydetmiştir (Gülensoy, 2007: 304).

3.4.4. Elek

Ergin, DKK'de sözcüğü *elek* 'elek' (Ergin, 1964: 182) şeklinde vermiştir. *Elek* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

ʿAvrat aydur: Neyleyeyim, bu yıḳılacaḳ ėvde un yoḳ, ***elek*** *yoḳ; deve degirmeninden gelmedi dėr* (Drs. 6b/8).

Mukaddime bölümünde yoksulluğun vurgulandığı ifadelerde *elek* sözcüğü "eleme aracı" anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, *DLT*'de *elge-* 'elemek' (Atalay, 1985: 284) şeklinde aktarılmıştır. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *elek* 'elemeye yarayan alet' (Caferoğlu, 1931: 22); *CC, TA* ve *TZ*'de *elek* 'elemeye mahsus alet, elek, süzgeç' (Toparlı vd., 2007: 72) olarak kaydedilmiş ve *ilek, yelek* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay sahasında da tespit edilen bu sözcük, *LÇ*'de *ėlek* 'kalbur, elek, süzgeç' (Şeyh Süleyman, 2003: 59); *Senglah*'ta *ėlek* 'süzgeç' (Clauson, 1960: 112v-8) biçiminde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *elek* 'eleme aleti' olarak adlandırmış ve Eski Türkçede sözcüğün **elgek* şeklinde kullanıldığını kaydetmiştir (Tietze, 2002: 708). Gülensoy, *elek* 'elek' olarak kaydettiği bu sözcüğün *elge-k* şeklinde türetildiğini ifade etmiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *elek*+*çi/çilik* (Gülensoy, 2007: 328) şekillerinde ekleştiğini açıklamıştır.

3.4.5. Ḫalıça خالیجه

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḫalıça* 'küçük halı, halı' (Ergin, 1964: 186) şeklinde kaydetmiştir. Sözcük Dresden nüshasında 6 yerde *ḫalıça*, Vatikan nüshasında 5 yerde *ḳalıça* şeklinde geçmektedir.

Ḳam Ġan oġlı Ḫān Bayındır yėrinden ṭurmış idi. Aġ ban ėvini ḳara yėrüŋ üzerine dikdürmiş idi. Ala ṣayvān gök yüzine aşanmış idi. Biŋ yėrde ipek ***ḫalıçası*** *döşenmiş idi* (Drs. 119b/7).

Begil Oğlu Emren boyunda Bayındır Han'ın görkemli otağının tasvir edildiği ifadelerde, bin yere ipek *halıça* döşendiği belirtilerek otoriteye vurgu yapılmıştır.

Babasına ḫaber geldi-kim bunca yıllardan beri gėden bāzirgānlar geldiler dėyü Bay Büre Beg sevindi, dīvān buyurdı. Ṣayvanın dikdürdi, ipek ***ḳalıçalar*** *döşetdi* (Vat. 69b/8).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde değerli mallar getiren bezirgânların geldiğini duyan Pay Püre Bey'in onları ağırlamak için yaptığı hazırlıklardan söz edilmiştir. Konukseverliğin vurgulandığı ifadelerde bezirgânlar için ipekten *halıçalar* döşenmiştir.

Tietze, *halıca/halça/haliçe/kaliçe* 'küçük halı, seccade' şeklinde verdiği sözcüğün kökeni ile ilgili < Fa. ḳalīça, [ḳalī +-ça küçültme eki] şeklinde bir açıklamada

bulunmuştur (Tietze, 2009: 240). Doerfer, sözcüğü *ḳaliçe* ‘küçük halı’ (Doerfer, 1967: 396-397) olarak vermiştir.

3.4.6. Ḳalı قالِي

Ergin, DKK’de sözcüğü *ḳalı* ‘halı’ (Ergin, 1964: 190) şeklinde kaydetmiştir. *Ḳalı* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Aḳ çadır dikdiler, ala ***ḳalı*** *döşediler, aġça ḳoyun ḳırdılar, yėdi yıllık al şarāb içürdiler. Aluban bunları Teküre getürdiler* (Drs. 91a/7).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Selcen Hatun’u istemeye giden Kan Turalı, Tekfur’un karşısına çıkmadan önce kâfirler tarafından hürmet edilip ağırlanmıştır. Kâfirlerce, Kan Turalı ve kırk yiğidi için ala *kalı* döşenmesi misafire duyulan saygının bir gereğidir.

Ṭoḳsan başlu ban ėvlerin ḳurmuşdı. Ṭoḳsan yerde ala ***ḫalı*** *ipek döşenmiş-idi* (Vat. 84a/9).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda, Salur Kazan’ın otağının betimlendiği cümlelerde Oğuz beyleri için ala *halı* ipek döşettiği belirtilmiştir. İfadelerde Kazan Bey’in konukseverliğinin yanında sahip olduğu güce de vurgu yapılmıştır.

Sözcüğe, *Orhun Yazıtları*’nda *ḳalıŋ* ‘mal, servet, kalın, çeyiz’ (Ergin, 2011: 98) şeklinde yer verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *TA*’da *ḳal* ‘sergi’; *ḳalı* ‘sergi’ (Toparlı vd., 2007: 124) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, *kali/halı* ‘yere serilen kısa ve sık tüylü kalın yaygı’ şeklinde aktardığı sözcüğün Farsçadan Türkçeye geçmesini olası görür ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini ifade eder (Tietze, 2016: 77-78). Gülensoy, *halı* ‘yere veya mobilya üstüne serilmek, duvara gerilmek için, çoğu yünden dokunan, kısa ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygı’ şeklinde aktardığı sözcüğün kökenini *kalıng* ‘kadına çeyiz olarak verilen şey’ şekline bağlar. Gülensoy, *halı* sözcüğü ile Far. *ḳālī* sözcüğünün aynı kökenden gelmesi fikrine şüpheyle yaklaşır. Ona göre, Farsça sözcüğün kökeni belirsizdir (Gülensoy, 2007: 402). Doerfer, *ḳali* ‘halı, özellikle düğümlü halı’ (Doerfer, 1967: 396-397) şeklinde kaydettiği sözcüğü, kökenini belirsiz bir Türkçe köke götürmüştür. Öte yandan bu sözcük, *Farsçanın Hint-Avrupa Kökenliler Sözlüğü*’nde geçmez. Bu sözlüğün önsözünde Hint-Avrupa kökenli olduğu konusunda kuşkular barındıran sözcüklerin çalışmaya alınmadığı belirtilmiştir (Kāşānî, 2005: 3). *Farsça, İngilizce ve Öteki Hint-Avrupa Dillerinin Kökenbilgisi* adlı sözlükte de *ḳalı* ‘halı’ sözcüğü geçmez (Nourai, 2013).

3.4.7. Ḳazan قزان

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳazan* 'kazan' (Ergin, 1964: 192) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında nesne adı olarak 2 yerde geçen *ḳazan* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Birḳaç dāye getürdiler, helāk ėtdi. Gördiler olmaz, süd ile bėsleyelüm dėdiler. Günde bir ***ḳazan*** *süd yėtmez-idi* (Drs. 110b/5).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda Tepegöz'ün beslenmesinde ortaya çıkan zorlukların anlatıldığı ifadelerde günde bir *kazan* sütün yetmediği belirtilmiştir.

DLT'de sözcük için *kazgan* 'sel sularının yardığı yer' (Atalay, 1986: 287) karşılığı verilmiştir. Sözcük, Kıpçak sahası eserlerinden *BV, CC, DM, İM, Kİ, KK, TA* ve *TZ*'de *ḳazan* 'kazan, bakır kap' (Toparlı vd., 2007: 135) şeklinde aktarılmış ve *TA*'da geçen *ḳazġan* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay sahası sözlüklerinden *LÇ*'de *ḳazġan* 'büyük tencere, ḳazan' (Şeyh Süleyman, 2003: 219) biçiminde kullanılmıştır.

Tietze, etimolojik sözlüğünde *kazgan/kazan* 'çok miktarda yemek pişirmeye yarayan büyük, derin ve kulplu kap' şeklinde kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede *ḳazġan* (Tietze, 2016: 194) şeklinde kullanıldığını aktarmıştır. Gülensoy, sözcüğü *kazan* 'çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarar büyük, derin ve kulplu kap', < *OT. *ḳazġan* 'sel sularının açtığı yer' < *ḳazġan* şeklinde açıklamıştır. Gülensoy, Altay dillerindeki ses değişmelerini ve başka örnek sözcükler ileri sürerek sözcüğün Türkçe olduğunu; kökenini Arapça veya Farsçaya bağlamanın yanlış olduğunu bildirmiştir (Gülensoy, 2007: 488). Doerfer, *ḳazġan* 'kazan' şeklinde verdiği sözcüğün Türkçeden Moğolcaya ve Arapçaya geçtiğini belirtmiştir (Doerfer, 1967: 387-388).

3.4.8. Kendürük کندرک

Ergin, DKK'de *kendürük* sözcüğünü 'deriden sofra ve ekmek yaygısı' (Ergin, 1964: 195) şeklinde anlamlandırmıştır. Bu sözcük, Dresden nüshasında 1 yerde *kendürük;* Vatikan nüshasında da 1 yerde *kendir* şeklinde geçmektedir.

Aġ çıḳarup ḳara gėyen ḳızlar
Bağır gibi üginende yoğurtdan ne var?
Ḳara şaḳaç altında gömeçden ne var?
Kendürükde *ėtmekden ne var?* (Drs. 54b/8).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Bayburt Beyi'ne esir düşen Bamsı Beyrek, hisardan çıkıp ozan kılığında yurduna dönmüş ve kız kardeşleri ile karşılaşmıştır. Yukarıdaki soylamada Beyrek kız kardeşlerine acıktığını söyleyerek

kendürükte ekmek olup olmadığını sormaktadır. Bu ifadelerde geçen *kendürük* sözcüğü "ekmek koymaya yarayan yaygı" anlamında kullanılmıştır.

EUTS'de *kentir* 'kendir, kenevir' (Caferoğlu, 1968: 106) şeklinde kaydedilen bu sözcük, Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPÖ*'de *kentir* 'kenevir, kendir' (Hamilton, 2011: 2/4) olarak kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerden *Kİ*'de *kendir* 'keten, kınnap' (Caferoğlu, 1931: 85); *CC, DM* ve *TZ'*de *kendir* 'kendir, kınnap' (Toparlı vd., 2007: 138) biçiminde verilmiş ve *kündür* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Bu sözcük, Çağatay Türkçesinde *kendir* 'ketenden yapılmış ip' (Clauson, 1960: 301r-26) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *kendir* 'kenevir' (Tietze, 2016: 227) şeklinde vermiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde *kendir* maddesinin açıklamasında Anadolu ağızlarında 'urgan, ip; yaygı; minder' anlamında kullanılan *kendir* sözcüğünün *kendirik* 'kenevir; börülce' (Gülensoy, 2007: 496) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.

3.4.9. Külek كرلك

Ergin, DKK'de sözcüğü *külek* 'tahta bakraç, tahta kova' (Ergin, 1964: 196) şeklinde vermiştir. *Külek* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Ṣabadanca yėrinden örü ṭurur, elin yüzin yumadın ṭoḳuz bazlammaç ilen bir ***külek*** *yoġurd gözler, ṭoyınca ṭıḳa baṣa yėr, elin bögrine urur* (Drs. 5b/13).

Mukaddime bölümünde toplumda hoş karşılanmayan kadın özelliklerinin verildiği ifadelerde *külek* sözcüğü, "tahta kova" anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *küvelek* 'sütün sağıldığı kova' (Caferoğlu, 1931: 86) biçiminde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde de görülen sözcük, *külek* 'külek, emvāc, rüzgâr; derin ve ḳulplu koğa' (Şeyh Süleyman, 2003: 260) şeklinde verilmiştir.

Tietze, sözcüğü *külek/kulek/küvlek* 'tahta kova, su kovası' (Tietze, 2016: 474) şeklinde adlandırmıştır. Gülensoy, *külek* 'bal, yağ, yoğurt gibi şeyler koymaya yarar tahta kova' olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *küli-* 'gömmek' +*-k* Krş. **kültük* 'çömlek' [*> *külük >külek*] (Gülensoy, 2007: 589) şeklinde kullanıldığını kaydetmiştir.

3.4.10. Ocaḳ اوجق

Ergin, DKK'de sözcüğü *ocaḳ* 'ocak' (Ergin, 1964: 198) şeklinde kaydetmiştir. *Ocaḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 11, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir.

Ozan ėvüŋ ṭayaġı oldur ki yazıdan yabandan ėve bir ḳonuḳ gelse, er adam ėvde olmasa ol anı yėdirür, içürür, aġırlar, ʿazīzler gönderür. Ol ʿĀyişe Fāṭıma şoyıdur Ḫānum anuŋ bebekleri yėtsün. ***Ocaġuŋa*** *buncılayın ʿavrat gelsün* (Drs. 5b/10).

Mukaddime bölümünde evin dayağı olarak ahlak, cömertlik ve misafir ağırlama vasıflarıyla öne çıkan kadın tipinin övüldüğü ifadelerde aileye bu kişilikte kadınların gelmesi dileğinde bulunulmuştur. DKK'de hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanılan sözcük, bu cümlelerde mecaz anlam kazanarak "ev ve aile" anlamında kullanılmıştır.

Seni kāfir nerden darımış güzel yurdum
Aġban evüm dikilende yurdum ḳalmış
Ḳarıcıḳ anam oturanda yėri ḳalmış
Oġlum Uruz oḳ atanda puta ḳalmış
Ḳara maṭbaḫ yėrinde ***ocaḳ*** *ḳalmış* (Vat. 86a/13).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Salur Kazan'ın, kâfirler tarafından yağmalanan yurdu ile söyleştiği ifadelerde geçen *ocak* sözcüğü "mutfağın bölümü" anlamında kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerine ait metinlerinde kullanım sahası bulan bu sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *oçuḳ* 'ocak' (Ergin, 2011: 106); Eski Uygur Türkçesinde *oçaḳ/oçuḳ* 'ocak, ateş ocağı' (Caferoğlu, 1968: 138) şeklinde geçmektedir. Bu sözcük hakkında *DLT*'de *oçak* 'ocak' (Atalay, 1985: 64) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC, DM, KFT, KK* ve *TZ*'de *oçaḳ* 'fırın, ocak' (Toparlı vd., 2007: 203) olarak açıklanmıştır. Çağatay Türkçesinde *ocaġ/ocaḳ* 'ocak; büyük soy ve hanedan; suçlulara takılan demir tasma' (Clauson, 1960: 65r-19; Şeyh Süleyman 2003: 26) biçiminde geçer.

Tietze, sözcüğü *ocak* 'ateş yakmaya yarayan yer' (Tietze, 2018: 105) olarak kaydetmiştir. Gülensoy, bu sözcüğü *ocak* 'ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede *oçak~oçık~ocuk, otçuk, oçuk*; Orta Türkçede *oçak* biçiminde geçtiğini belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün < **ōcak* < **ōçak* [<**ōç+ak*] şeklinde oluştuğuna değinmiş ve Türkiye Türkçesinde sözcüğün *ocak+çı/çılık/lı/lık* şeklinde türetildiğini açıklamıştır (Gülensoy, 2007: 610).

3.4.11. Ṣaġraḳ صغرق

Ergin, DKK'de sözcüğü *ṣaġraḳ* 'içki kāsesi, içki tası, kadeh, sürahi, sāgar' (Ergin, 1964: 202) biçiminde vermiştir. *Ṣaġraḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Anlar bir yėdüginde sen iki yėgil. Seni kāfirler bilmesünler, ṭuymasunlar. Tā kim ṣası dinlü kāfirüŋ döşegine varmayasın, ***ṣaġraġın*** *sürmeyesin, atam Ḳazan nāmusını ṣımayasın, sakın dėdi* (Drs. 29a/2).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda *sağrak* ile ilgili ifadelerde kâfire esir düşen Uruz; annesine gerekirse kavurma yapılan etini yemesini ama kâfirin döşeğine gitmemesini, kâfire *sağrak* sunmamasını, babası Kazan'ın namusunu lekelememesini istemiştir.

Ṭoḳuz ḳara gözlü ḫūb ṣūretlü, ṣaçı ardına örilü, göksi ḳızıl dügmelü, elleri bileginden ḳınalu, kāfir ḳızları Oġuz beglerine ***ṣaġraḳ*** *ṣunup içerlerdi* (Vat. 84a/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan Bey'in toy meclisinin betimlendiği ifadelerde kâfir kızlarının Oğuz beylerine *sağrak* sunduğu belirtilmiştir.

Sözcüğe, *DLT*'de *sagrak* 'sürahi, kendisiyle bir şey içilen kap, kāse' (Atalay, 1985: 471) şeklinde yer verilmiştir. Eski Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *saġraḳ* 'kāse' (Caferoğlu, 1931: 58) olarak adlandırılan bu sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *ṣığraḳ* 'piyāle, ḳadeḥ-i şarāb' (Clauson, 1960: 253v-28) şeklinde verilmiştir.

Tietze, *saġrak/suğrak* şeklinde kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede *sagrak* (Tietze, 2019: 142) biçiminde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, sözcüğün halk ağzında *suğrak* 'içki bardağı' şeklinde kullanıldığını açıklamış ve Eski Türkçede sözcüğün *suw +ra-k* (Gülensoy, 2007: 813) şeklinde ekleştiğini bildirmiştir.

3.4.12. Ṣaḳaç صقاج

Ergin, DKK'de sözcüğü *ṣaḳaç* 'ekmek pişirilen saç' (Ergin, 1964: 202) olarak okumuştur. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *ṣaḳaç* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Aġ çıḳarup ḳara gėyen ḳızlar
Bağır gibi üginende yoġurtdan ne var?
Ḳara ***ṣaḳaç*** *altında gömeçden ne var?*
Kendürükde etmekden ne var? (Drs. 54b/7).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Beyi'ne esir düşen Bamsı Beyrek, hisardan çıkıp ozan kılığında yurduna dönmüş ve kız kardeşleri ile karşılaşmıştır. Yukarıdaki soylamada Beyrek kız kardeşlerine acıktığını söyleyerek *sakaç* altında gömeç olup olmadığını sormaktadır. Bu ifadelerde geçen *sakaç* sözcüğü "ekmek pişirmeye yarayan sac" anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcük için *DLT*'de *saç* 'tava' (Atalay, 1986: 478) karşılığı verilmiştir. Eski Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *ṣaç* 'üzerinde yufka pişirilen saç' (Caferoğlu, 1931:

56); *TA*'da *ṣaç* 'üzerinde yufka ekmek pişirilen saç' (Toparlı vd., 2007: 221) şeklinde kullanılmıştır. Tarihî lehçelerden Çağatay Türkçesinde ise *sac* 'ince timür taḫası, ṭava ve ṭabla, teneke' (Şeyh Süleyman, 2003: 177) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, *saç/sac* 'metal levha; üzerinde yufka, ekmek vb, pişirilmeye yarayan metal levha' olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede *sāc/sāç* (Tietze, 2019: 117) şeklinde kullanıldığını açıklamıştır. Gülensoy, sözcüğü *saç* 'tava, üzerinde ekmek, yufka gibi yiyecekler pişirilen aygıt' olarak ifade ettikten sonra Orta Türkçede *sāç* olarak geçen sözcüğün <**sāç→sac* (Gülensoy, 2007: 709) şeklinde oluştuğunu bildirmiştir.

3.4.13. Süglük سوكلكي

Ergin, DKK'de sözcüğü *süglük* 'şiş' (Ergin, 1964: 206) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında 3 yerde geçen *süglük* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Basaṭ Depegözüŋ başı uçına geldi, ḳapaḳ ḳaldurdı, baḳdı gördi kim gözi etdür. Aydur: Mere ḳocalar, ***süglügi*** *ocaġa ḳoŋ ḳızsun, dėdi.* ***Süglügi*** *ocaġa bıraḳdılar, ḳızdı* (Drs. 115a/12-13).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda kardeşlerinin intikamını almak isteyen Basat, Tepegöz'ün gözüne kızgın şişi batırarak onu etkisiz hale getirmiştir. Bu cümlelerde *süglüg* sözcüğü "şiş" anlamında kullanılmıştır.

3.4.14. Şiş شيشلر

Ergin, DKK'de sözcüğü *şiş* 'şiş' (Ergin, 1964: 207) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *şiş* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Firʿavun ***şişler*** *yükleyüp yėrden çıḳsa*

Ḳaba ökçem-ile perçīn ḳılan Ḳazan er-idüm (Drs. 141a/1).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda kâfir, Kazan Bey'e kendilerini övmesi durumunda onu serbest bırakacaklarını söylese de Kazan, dile getirdiği soylamada kendi yaptıklarından söz etmiştir. *Şiş* sözcüğü ile Firavun'a telmih yapılmıştır. Gökyay, Kur'an'da iki yerde (Sād suresi: 12; el Fecr suresi: 14) "kazıklar sahibi" sözüyle Firavun'un yaptığı işkencelere işaret edildiğini belirtmiştir (Gökyay, 1973: CCLXXXIV).

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *şış* 'şiş' (Caferoğlu, 1968: 217); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *şiş* 'şiş' (Caferoğlu, 1931: 54); *BM, BV, DM, GT, İM, TA, RH, TZ*'de *şiş* 'şiş, şişkinlik' (Toparlı vd., 2007: 253) şeklinde verilmiş ve *siş* sözcüğüne atıfta

bulunulmuştur. Çağatay Türkçesinde *şiş* ‘sīẖ’ (Clauson, 1960: 260r-25) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *şiş* ‘demir veya ağaçtan yapılma sivri uçlu, ince uzun çubuk’ (Tietze, 2019: 621) şeklinde adlandırmıştır. Gülensoy, *şiş* ‘bir ucu sivri, demir veya ağaçtan yapılmış ince uzun çubuk; örgü örmekte kullanılan, metal, ağaç, kemik vb. den yapılan uzun çubuk’ şeklinde verdiği sözcüğün Eski Türkçede *şış~şiş;* Orta Türkçede *sış~şış* ‘tutmaç şişi, şiş’ şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün < *s(/ş)ī-ş* şeklinde oluştuğunu ifade etmiş ve kelime yapımında *şiş+le-/leme/len-/lenme/lik* (Gülensoy, 2007: 846) biçiminde kullanıldığını bildirmiştir.

3.4.15. Ṭaġarcuḳ طرجغ

Ergin, DKK’de sözcüğü *ṭaġarcuḳ* ‘dağarcık’ (Ergin, 1964: 207) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *ṭaġarcuḳ* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Çoban aydur: Beli aġam Ḳazan ġeceden bir ḳuzı pişürüp dururam, gel bu aġaç dibinde ėnelüm yėyelüm dėdi. Ėndiler, çoban ***ṭaġarcuġı*** *çıḳardı, yėdiler* (Drs. 26b/13).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda *ṭaġarcuḳ* sözcüğü ile ilgili ifadelerde karnı acıkan Kazan çobandan yiyecek istediğinde çoban, dağarcığını çıkarmış ve birlikte yemek yemişlerdir.

Eski Uygur Türkçesinde sözcük, *taġar* ‘torba, dağarcık, dağar’ (Caferoğlu, 1968: 219) biçiminde geçmektedir. *DLT*’de *tagar* ‘dağarcık, içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar’ (Atalay, 1985: 411) olarak kaydedilmiştir. Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *ṭaġarçuk* ‘dağarcık’ (Caferoğlu, 1931: 64); *TZ*’de *taġsırçıḳ* ‘dağarcık’ (Toparlı vd., 2007: 258) şeklinde verilmiştir. Çağatay sahası metinlerde de kullanım alanı bulan sözcük, *LÇ*’de *taġār* ‘ḳap, ẓarf; ṭorba, kīse ve ẖalte’ (Şeyh Süleyman, 2003: 101); *Senglah*’ta *taġarcuḳ* ‘küçük çanta’ (Clauson, 1960: 157r-23) biçiminde aktarılmıştır.

Tietze, sözcüğü *tağarcuk/dağarcık* ‘torba’ (Tietze, 2002: 545) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *dağar (cık)* ‘çuval, dağarcık, harar’ olarak aktardığı bu sözcüğün, <**taġ- (a)r* şeklinde oluştuğunu ifade ettikten sonra sözcüğün kökeni konusundaki diğer açıklamalara değinmiştir (Gülensoy, 2007: 260).

3.4.16. Urġan اورغان

Ergin, DKK’de sözcüğü *urġan* ‘urgan’ (Ergin, 1964: 211) şeklinde aktarmıştır. *Urġan* sözcüğü Dresden nüshasında 7, Vatikan nüshasında 5 yerde geçmektedir.

Ḳazanuŋ üzerine düşdiler, uyuduġı yėrde ṭutdılar, elin ayaġın berk baġladılar, bir ʿarabaya yükletdiler, ʿarabaya muḥkem ***urġanıla*** *ṣardılar* (Drs. 138b/11).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda Trabzon tekfurunun gönderdiği şahini elinden kaçıran Han Kazan, Tomanın Kalesi'nin yakınlarında uyuyakalınca kāfir tarafından elleri ve ayakları bağlanmış, arabaya sağlam *urganla* düğümlenerek tutsak edilmiştir.

Beryek and içdi: Eger Oġuza varacaḳ olursam gelüp seni alayım dėdi. Ḳız bir ***urġan*** *getürdi. Beryegi ḥişardan aşaġa ṣalındurdı* (Vat. 76b/1).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Bayburt Hisarı Beyi'nin kızı, kendisine evlenme sözü veren Beyrek'i bir *urġan* yardımıyla hisardan çıkarmıştır.

Sözcük, *DLT*'de *örgen* 'urgan' (Atalay, 1985: 108) şeklinde kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV*'de *örgen* 'urgan, ip, halat'; *CC*'de *örken* 'urgan, ip, halat' (Toparlı vd., 2007: 211) şeklinde verilen sözcük, Çağatay Türkçesinde *ürgen* 'urġan, ip, ẖalaṭ, arġamçı' (Şeyh Süleyman, 2003: 30) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze bu sözcüğü, *urgan/urkan* 'ip, urgan' olarak adlandırdıktan sonra sözcüğün, Orta Türkçede *urk* 'ip, urgan'+*-an* 'küçültme eki' (Tietze, 2019: 339) şeklinde türetildiğini belirtmiştir. Gülensoy, *urgan* 'keten, kenevir, pamuk, jüt gibi türlü dokuma maddelerinden yapılan ince ince halat' olarak aktardığı sözcüğün kökeni ile ilgili < **ur-* 'yapmak, *örmek' *+-(u)k -(a)n* 'küçültme eki' açıklamasını yapmış ve Türkiye Türkçesinde sözcüğün *urgan+cı/cılık* (Gülensoy, 2007: 970) şeklinde türetildiğini belirtmiştir.

3.4.17. Yadıḳ

Ergin, DKK'de sözcüğü *yadıḳ* 'su kabı, yassı su kabı, matara, yol levazımından, yolculuk malzemesinden biri' (Ergin, 1964: 212) şeklinde kaydetmiştir. *Yadıḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Ḳażılıḳ Ḳoca iş görmiş, işe yarar adam idi. Yarar ḳocaların yanına cemʿ eyledi, ***yadığı*** *yaraġıyıla yola girdi* (Drs. 103a/9).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda Bayındır Han'dan akın dileyen veziri Kazılık Koca'nın gerekli hazırlığı yapıp yola çıkışının anlatıldığı ifadelerde *yadık* sözcüğü "teçhizât, yol malzemesi" anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *yatuḳ* 'yatan' (Caferoğlu, 1931: 94); Çağatay Türkçesinde *yatuḳ* 'yaşşı şu ḳabı, sürahi, yayıḳ küpü' (Şeyh Süleyman, 2003: 290) olarak geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *yat* ‘levazım, araç, gereç, hazırlık’ (Tietze, 2019: 250) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde *yatık* sözcüğünün bir başka anlamının halk ağzında “yayvan su kabı” olduğunu belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 1088). Gülensoy, ayrıca halk ağzında *yat* sözcüğünün “kalkan gibi koruma aracı” olarak adlandırıldığını, bu sözcüğün < *yā-*‘yaymak’ +*-t* (Gülensoy, 2007: 1086) şeklinde oluştuğunu açıklamıştır.

3.4.18. Yaşduḳ يصدقده

Ergin, DKK’de sözcüğü *yaşduḳ* ‘yastık’ (Ergin, 1964: 214) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 3 yerde geçen *yaşduḳ* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Göz açuban gördügüm
Göŋül ile sevdügüm
*Bir **yaşduḳda** baş ḳoduġum*
Yolında öldügüm, ḳurbān olduġum
Vay Ḳazan Begüŋ ınaġı
Vay ḳālın Oġuzuŋ imrencesi Beyrek (Drs. 48a/6).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek’in düğün günü, Beyrek ile otuz dokuz yiğidi esir düşmüştür. Bu durum karşısında karalar giyen Banu Çiçek, ağıt niteliğindeki soylamada hislerini aktarmıştır. *Bir yastıkta baş koymak* deyimi ile evlilik ifade edilirken eşlerin birbirlerine dayanak olmasının önemi vurgulanmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde *yastuḳ* ‘bir çeşit sikke, para’ (Caferoğlu, 1968: 289) biçiminde kullanılmıştır. *DLT*’de *yastuk* ‘yastık’ (Atalay, 1986: 755) şeklinde verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *yaṣṭuḳ* ‘yastık’ (Caferoğlu, 1931: 94); *TZ*’de *yaṣtıḳ* ‘yastık’; *DM* ve *KK*’ de *yaṣṭıḳ* ‘yastık’ (Toparlı vd., 2007: 314) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesinde *yastuḳ* ‘bāliş, yaşdık, mütekke’ (Clauson, 1960: 332r-5; Şeyh Süleyman, 2003: 294) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *yastık* ‘başın altına koymak veya sırta dayamak için kullanılan içi yün, pamuk vb. ile doldurulmuş ev eşyası’ olarak aktarmış ve sözcüğün <*yasta-* ‘dayamak’ eylemine *–k* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir (Tietze, 2019: 246). Gülensoy, bu sözcüğü *yastık* ‘başın altına konmak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü gibi şeylerle doldurulmuş küçük minder’ olarak adlandırmıştır. Gülensoy, sözcüğün kökeni ile ilgili < **yas- ta-* ‘yastık dayamak, yaslanmak’ şeklinde bir açıklama yapmış, sözcüğün köken bilgisi ile ilgili diğer araştırmacıların görüşlerine değinmiştir (Gülensoy, 2007: 1081-1082).

3.4.19. Yorġan يورغان

Ergin, DKK'de sözcüğü *yorġan* 'yorgan' (Ergin, 1964: 216) biçiminde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *yorġan* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Öginmekile ʿavrat er olmaz

*Ala **yorġan** içinde senüŋile ṭolaşmadum*

Ṭatlu damaġ ṭutubanı ṣorışmadum

Al duvaġum altından söyleşmedüm (Drs. 101a/4).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Kan Turalı'nın yaralanması üzerine kâfirle savaşan Selcen Hatun'un, kendisine kızan Kan Turalı'ya cevaben dile getirdiği soylamada geçen *yorgan* sözcüğü "yatakta örtünmeye yarayan nesne" anlamında kullanılmıştır.

DLT'de *yogurkan* 'yorgan' (Atalay, 1986: 797) şeklinde kaydedilen sözcük, Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *yorġan* 'yorgan' (Caferoğlu, 1931: 92); *CC*'de *yovurġan* 'yorgan' (Toparlı vd., 2007: 327) şeklinde verilmiş ve *yuġurġan* sözcüğüne gönderme yapılmıştır. Çağatay sahasında *yovurḳan* 'yorġan, liḥāf, gürfe, pālā-püş, örti, basturuḳ' (Şeyh Süleyman, 2003: 310) şeklinde geçmektedir.

Gülensoy, *yorgan* 'yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk, yün vb. şeylerle doldurularak dikilmiş geniş örtü' olarak aktardığı sözcüğün Eski ve Orta Türkçede *yoġurkan* şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün kökeni ile ilgili < **yap*-'kapamak, örtmek' + *-(u)r -gan* açıklamasını yapmış ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *yorgan+cı/cılık* (Gülensoy, 2007: 1162-1163) şeklinde türetildiğini belirtmiştir.

3.5. Hayvancılıkla İlgili Nesne Adları

3.5.1. Aġayıl اغايلك

Ergin, DKK'de sözcüğü *ağayıl* 'ağıl, koyun ağılı (koyun sürüsü?)' (Ergin, 1964: 169) şeklinde vermiştir. *Aġayıl* sözcüğü Dresden nüshasında 13, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir.

***Aġayıldan** tümen ḳoyun vėrgil bu oġlana*

Şişlik olsun erdemlidür (Drs. 11a/1).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda azgın boğayı yenen Boğaç Han, bu hüneri sonucunda ad almaya hak kazanmıştır. Dede Korkut'un, Dirse Han'dan oğluna beylik ve

taht vermesini istediği soylamada geçen *ağayıl* sözcüğü "koyun ağılı" anlamında nesne adı olarak kullanılmıştır.

Ḳaytabanda ḳızıl deve esen olsa ṭorum ṭoġar

Aġayılda *aġça ḳoyun esen olsa ḳuzı vėrür* (Vat. 97b/1).

Ḳazan Beg Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu boyda Uruz'un babasıyla söyleşmelerinde geçen *ağayıl* sözcüğü "koyun barınağı" anlamında kullanılmıştır.

Tarihî Türk dillerinde rastlanmayan bu sözcüğün köken ve anlam bilgisi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür: Gökyay, sözcüğün kökenine dair bir açıklama yapmaktan uzak durup *ağıl* kelimesinin Arapça çoğulu olma ihtimalini sorgulamıştır (Gökyay, 1973: 159). Tezcan, Gökyay'ın önerisine katılarak sözcüğün Türkçe *aġıl*'ın Arapça efā'il vezninde çoğul biçimi gibi kullanılmış olabileceğini belirtmiş ve sözcüğü 'koyun türü ve sürüsü' şeklinde ifade etmiştir (Tezcan, 2001: 77). Özçelik de *ağayıl* şeklini Türkçe *aġıl* sözcüğünün Arapça efā'il veznine göre türetilmiş çoğul şekli olarak belirtmiştir (Özçelik, 2005: 62-63). Zahidoğlu, hikâyelerde sözcüğün koyun türünü belirten mecaz anlamlı bir sözcük birimi olarak geçtiğini bildirmiştir. *Ağ* 'beyaz renk', *ayıl* 'kolan, eyer kayışı' şeklinde birleşen bu birim 'ağ kolan; ağ çizgili' anlamını karşılamaktadır (Zahidoğlu, 2014: 41).

Tietze, 'ağıl' şeklinde aktardığı *ağayıl* sözcüğünün Dede Korkut kitabında birkaç yerde geçtiğini fakat başka kaynaklarda görülmediğini kaydetmiştir (Tietze, 2002: 110). Gülensoy, sözcüğün Eski Anadolu Türkçesinde *ağıl* ile birlikte kullanıldığına değinmiştir (Gülensoy, 2007: 53).

3.5.2. Aġıl اغيل

Ergin, DKK'de sözcüğü *ağıl* 'ağıl' (Ergin, 1964: 169) şeklinde okumuştur. *Ağıl* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Aldı, Delü Ḳarçarı bir pürelü yėre getürdi, Delü Ḳarçarı yalınçaḳ eyledi ***aġıla*** *ḳoydı. Püreler Delü Ḳarçara üşdiler* (Drs. 46a/3).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Banu Çiçek'i Bamsı Beyrek'e istemeye giden Dede Korkut; kendisinden başlık olarak bin at, bin erkek deve, bin koç, bin kuyruksuz ve kulaksız köpek ve bin pire isteyen Deli Karçar'ı içinde pirelerin olduğu bir ağıla kapatmıştır.

Gėce yaturken Ḳarıcıḳ Çoban ḳara ḳayġulu düş gördi. Beliŋleyü örü durdu. Ḳıyan Güci, Demür Güci iki ḳardaşını yanına aldı, ***aġıluŋ*** *ḳapusını berkitdi* (Vat. 85a/5).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan'ın on bin koyununu ele geçirerek ona son bir darbe vurmak isteyen kâfirler, Karaçuk Çoban'a saldırmışlardır.

İfadelerde çobanın, gördüğü rüyanın da etkisiyle ağılın kapısını sağlamlaştırması anlatılmıştır.

Eski Türkçeden itibaren tarihî lehçelerde kullanılagelen *ağıl* sözcüğü, Tarihî Türk lehçelerinden Eski Uygurcada *ağıl* 'ağıl' (Caferoğlu, 1968: 6); *DLT*'de *ağıl* 'koyun yatağı. Oğuzlarca koyun pisliği' (Atalay, 1985: 73); Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Kİ*'de *ağıl* 'ağıl, koyunların olduğu yer, koyun ağılı' (Caferoğlu, 1931: 16); Çağataycada *ağıl ve ayıl* 'mandıra; davar ve koyun sürüsü toplanıp yuvarlak durduğu halde etrafına çekilen muḥavvita, ḫatire, ḥavlu, kurs-i kamerün' (Şeyh Süleyman, 2003: 16) olarak geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *ağıl* 'koyun ve keçileri barındıran çit veya duvarla çevrelenen yer' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *ağıl* (Tietze, 2002: 111) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, bu sözcüğü *ağıl* 'koyun barınağı' şeklinde kaydetmiş ve *<*āğıl* şeklinden gelen sözcüğün, Eski Anadolu Türkçesinde *ağayıl, ağıl* biçimlerinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğün Türkiye Türkçesinde *ağıl + lan-* (Gülensoy, 2007: 53) olarak türetilebileceğini açıklamıştır.

3.5.3. Buḳaġu يوقاغو

Ergin, DKK'de sözcüğü *buḳağu* 'köstek, ayağa vurulan demir bağ, pıranga' (Ergin, 1964: 176) olarak vermiştir. *Buḳaġu* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Ḳıl kepenek boyunçuġın sürer diyeyin mi?

Ağır ***buḳaġu*** *ṭopuçağın döger diyeyin mi?*

Arpa etmegi, acı ṣoġan öyünçügi diyeyin mi? (Drs. 75a/12).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda Kazan Bey'in, kâfire esir düşen oğlu Uruz'un ayağındaki *bukağuyu* görmesi üzerine üzüntüsünü dile getirdiği soylamada *bukağu* sözcüğü "ayak bağı" anlamında nesne adı olarak kullanılmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde *buḳağu* 'bukağı, köstek, bağ' (Caferoğlu, 1968: 52); *DLT*'de *bukagu* 'bukağı; hırsızların ellerine vurulur' (Atalay, 1985: 446) şeklinde kullanılan sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *buḳavu* 'bukağı' (Caferoğlu, 1931: 34); *TZ*'de *buġavı* 'kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek' (Toparlı vd., 2007: 36) şeklinde verilmiş ve *buġav, bukağı, buḳavuv, buvavı* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay sahası sözlüklerinden *LÇ*'de *buġağu* 'buġav, bend, köstek, zincir, dest-i bend' (Şeyh Süleyman, 2003: 82) biçiminde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *bukağı* 'hayvanın ayağına vurulan köstek' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *buḳağu* (Tietze, 2002: 390) şeklinde kullanıldığını vurgulamıştır. Gülensoy, sözcüğü *bukağı* '(eski) ağır cezalıların ayaklarına takılıp ucuna

pranga bağlanan demir halka' şeklinde verdikten sonra sözcüğün < **buk-* 'bükmek, kıvırmak' +*-a-ğı* şeklinde oluştuğunu belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca Türkiye Türkçesinde sözcüğün *bukağı+la-/lı/lık* (Gülensoy, 2007: 178) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.5.4. Duşaḳ/Ṭuşaḳ دوشاق

Ergin, DKK'de sözcüğe *ṭuşaḳ* 'köstek, ayak bağı' (Ergin, 1964: 210) şeklinde yer vermiştir. Sözcük, Dresden nüshasında 1 yerde *duşaḳ*; 1 yerde *ṭuşaḳ* şeklinde geçmektedir. Vatikan nüshasında da 1 yerde *duşaḳ* şeklinde geçmektedir.

Ata ana aġlaşup Ḳazana adam ṣaldılar. Oġlan ḳardaşın aŋdı gėder, bize ne ögüt vėrürsin dėdiler. Ḳazan aydur: Ayaġına at ***ṭuşaġın*** *uruŋ dėdi. Yavuḳlısı varıdı, tėz dügün dernek ėtdiler* (Drs. 132a/5).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda Kazan Han, ağabeyi Egrek'i kurtarmak için hazırlanan Segrek'in gitmemesi için ayağına *tuşak* vurulmasını istemiştir. Segrek'in gidişini engellemenin yolu, onu evlendirmektir. İfadelerde Segrek'in evlendirilmesi, ayağa vurulan köstek ile ilişkilendirilmiştir.

Ḳażan aydur: Oġul biŋ kāfir öldürseŋ kimse senden ḳan daʿvīlemez, amma azġun dinlü kāfirdür. Ḫūb yėrde ṭuş oldı, baŋa yaman yėrde ***duşaḳ*** *olduŋ baŋa oġul dėdi* (Vat. 93b/3).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda av sırasında kâfirin saldırısına uğrayan Kazan Bey, tecrübe kazanması için yanında götürdüğü oğlu Uruz'a seslenmiştir. İfadelerde Kazan Bey, tecrübesiz olan Uruz'un kendisine *duşak* olduğunu mecazlı bir söylemle dile getirmiştir. Burada *duşak* sözcüğü "ayak bağı olmak" anlamında kullanılmıştır.

DLT'de *tuşaġ* 'köstek, at ayağına vurulan bukağı' (Atalay, 1985: 411) şeklinde geçmektedir. Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *ṭuşaḳ* 'köstek' (Caferoğlu, 1931: 63); *TZ*'de *tuşar* 'ata vurulan ayak bağı' (Toparlı vd., 2007: 285) şeklinde verilmiştir. Sözcük, Çağatay Türkçesinde *tuşaḳ* 'pay-bend, ṭuzak, buġav, köstek' (Şeyh Süleyman, 2003: 119) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *duşak* 'hayvanın ayak bağı, köstek' şeklinde belirtmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *tuşaġ* (Tietze, 2002: 664) olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, *tuşak* 'hayvanların sakıncalı yerlere gitmemesi için ön ayaklarına bağlanan ip' olarak aktardığı sözcüğün *tuş* 'kemer toka' *+(a)ġ(k)* (Gülensoy, 2007: 935) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.5.5. Eyer ایر

Ergin, DKK'de sözcüğü *eyer* 'eyer, at eyeri' (Ergin, 1964: 183) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında 6 yerde geçen *eyer* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Ḳan Ṭuralı aydur: Baba, yelisi ḳara ḳażılıḳ atuma ***eyer*** *ṣalayım. Ḳanlu kāfir ėline aḳın çapayım, baş keseyim, ḳan dökeyim; kāfire ḳan ḳuṣdurayım, ḳul ḳaravaş getüreyim, hüner göstereyim* (Drs. 89a/10).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Kan Turalı'nın, Selcen Hatun'la evlenmesi için hüner göstermesi gerektiğini kendisine bildiren kızın babasına cevaben söylediği ifadelerde, kâfir iline akın edip baş kesip kan dökeceğini belirtmiştir. *Eyer salmak* şeklinde deyim olarak kullanılan ifade ile sefere çıkmadan önce atın hazırlanması söz konusudur.

Eski Uygur Türkçesinden başlayarak Türkçe eserlerde tespit edilen bu sözcük, *EUTS*'de *ider* 'at eyeri' (Caferoğlu, 1968: 89) olarak kullanılmıştır. Sözcük için *DLT*'de ise *edher* 'eğer, hayvanın eğeri' (Atalay, 1986: 167) karşılığı verilmiştir. Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC, DM, KF, KFT, Kİ, KK* ve *TA*'da *eyer* 'eyer' (Toparlı vd., 2007: 78) şeklinde verilmiş ve *eger, eğir, iyer, iẕer* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *ėger* 'eğer, zīn, serc' (Şeyh Süleyman, 2003: 54); *Senglah*'ta *ėger* 'eğer' (Clauson, 1960: 108v-12) şeklinde aktarılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *eyer/eğer* 'binek hayvanlarının sırtına konulan ve binicinin üstünde oturduğu nesne' şeklinde kaydettikten sonra sözcüğün Eski Türkçede *eḏer* şeklinde kullanıldığına değinmiştir (Tietze, 2002: 757). Gülensoy, sözcüğü *eyer* 'eyer' olarak ifade ettikten sonra Eski Türkçe ve Orta Türkçede *ädär, idér* olarak geçen sözcüğün **ēḏer/ä:der* şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *eyer+ci/cilik/leme/le-/lenme/len-/li/siz* biçimlerinde türetildiğini bildirmiştir (Gülensoy, 2007: 350-351).

3.5.6. Ḳamçı قامچی

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳamçı* 'kamçı' (Ergin, 1964: 190) şeklinde kaydetmiştir. *Ḳamçı* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Firʿavun şişler yükleyüp yėrden çıḳsa
Ḳaba ökçem-ile perçin ḳılan Ḳazan er-idüm
Ḳaba ḳaba begler oġlı ġavġa ḳılsa
Ḳamçı *ṣalup tiŋdüren Ḳazan er-idüm* (Drs. 141a/2).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda geçen ifadelerde Trabzon tekfuru, esir olan Kazan Bey'e kendilerini övmesi durumunda onu serbest

bırakacaklarını söylese de Kazan, dile getirdiği soylamada kendi yaptıklarından söz etmiştir. *Kamçı salıp dindirmek* ifadesi ile toplumda oluşan sorunlara müdahale eden Kazan Bey'in liderlik özelliği vurgulanmıştır.

Leş arasında oġlancuġını bulmadı, altunluca ***ḳamçısını*** *buldı. Bildi kim oġlı kāfire dutsaḳdur* (Vat. 96a/13).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda esir olan oğlu Uruz'u ölüler arasında bulamayan Kazan, oğlunun altın *kamçısını* bulunca kâfire esir düştüğünü anlamıştır.

Eski Uygur Türkçesinde *ḳamçı* 'kamçı' (Caferoğlu, 1968: 163) biçiminde aktarılan bu sözcük *DLT*'de de *kamçı* 'kamçı' (Atalay, 1985: 417) olarak verilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *BV, CC* ve *TA*'da *ḳamçı* 'kamçı'; *KK*'de *ḳamşı* 'kamçı' (Toparlı vd., 2007: 125); *Kİ*'de *ḳamçı* 'kamçı' (Caferoğlu, 1931: 75) şeklinde tespit edilmiştir. Çağatay Türkçesinde de kullanılan bu sözcük, *LÇ*'de *ḳamçın* 'kamçı, kırbaç, tāziyāne' (Şeyh Süleyman, 2003: 222); *Senglah*'ta *kamçı* 'tāziyāne' (Clauson, 1960: 276v-7) biçiminde aktarılmıştır.

Tietze, *kamçı* 'vurma aleti' olarak adlandırdığı sözcüğün Eski Türkçede de *ḳamçı* (Tietze, 2016: 87) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *kamçı* 'bir ucuna ip, deri vb. bağlı vurma aracı' şeklinde kaydettikten sonra Eski Türkçede *ḳamçı,* Orta Türkçede *kamçı* 'at, deve ve sığırın erkeklik organı' olarak kullanıldığını belirtmiş ve Türkiye Türkçesinde sözcüğün *kamçı+lama/la-/lanma/lan-/latma/lat-/lı/lılar* (Gülensoy, 2007: 456) şeklinde türetildiğini açıklamıştır.

3.5.7. Ḳaytaban قَيْتَبانه

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳaytaban* 'deve sürüsü, deve cinsi, develer, deve, deve ahırı, deve ağılı' (Ergin, 1964: 192) biçiminde okumuştur. *Ḳaytaban* sözcüğü Dresden nüshasında 14, Vatikan nüshasında 8 yerde geçmektedir.

Ḳaytabanda *ḳızıl deve esen olsa ṭorum vėrür*

Aġayılda aġça ḳoyun esen olsa ḳuzı vėrür (Drs. 74b/4).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda kâfire esir düşen Uruz'un, babası Kazan Bey ile karşılaşması ve babasıyla söyleşmelerinin anlatıldığı ifadelerde geçen *kaytaban* sözcüğü "hayvan barınağı" anlamında kullanılmıştır.

Ḳaytabanda *ḳızıl deve gėderse benüm geder*

Senüŋ de içinde yükledüŋ var-ise dėgil baŋa

Savaşmadın alı vėreyin döngil gėrü (Vat. 66b/6).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda kırk namert tarafından tutsak edilen Dirse Han'ın, oğlu olduğunu bilmediği bir yiğit ile söyleşmelerinde deve sözcüğü ile birlikte kullanılan *kaytaban* sözcüğü "büyükbaş hayvan barınağı" anlamında kullanılmıştır.

Tarihî Türk dillerinde rastlanmayan bu sözcüğün köken ve anlam bilgisi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür: Gökyay, *kaytaban* 'deve ahırı, yedekte olan hayvanlar dizisi' şeklinde kaydettiği sözcüğün *kaydben*'den gelme bir sözcük olduğunu ifade etmiştir (Gökyay, 1973: 242-243). Tezcan, kaytaban adının *gay* 'sert' + *taban* şeklinde oluştuğunu belirtmiş ve sözcüğü "tabanı sertleşmiş bir tabakayla kaplı olan nasır taban" olarak anlamlandırmıştır (Tezcan, 2001: 77-78). *Kay* sözcüğünün tarihî ve çağdaş Türk dillerinde *fırtına, kasırga, bora, yağmur, yağmurla birlikte dolu* anlamlarında kullanıldığını belirten Zahidoğlu, bu sözcüğün *kay* 'güçlü rüzgâr, şiddetli yel, kasırga'+ *taban* şeklinde oluştuğunu ifade etmiştir (Zahidoğlu, 2014: 45-46). Tietze, sözcüğü *kaytaban* 'deve' (Tietze, 2016: 190) olarak kaydetmiştir.

3.5.8. Ḳolaŋ قولاكجي

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳolaŋ* 'kolan, eyeri karnın altından bağlayan kayış' (Ergin, 1964: 193) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *ḳolaŋ* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Kāfirüŋ arḫasına eyer şaldı, aġzına uyan urdı, ***ḳolaŋını*** *çekdi. Ṣıçradı arḳasına bindi* (Drs. 140a/8).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda tekfur, Kazan Bey'e kendilerini övüp Oğuz'u yermesi karşılığında onu bırakacaklarını söylemiştir. Bunu kabul etmiş gibi gözüken Kazan Bey; bir adamın sırtına binmiş, adamın ağzına gem vurmuş, *kolanını* çekmiştir. İfadelerde *kolaŋ* sözcüğü "eyeri bağlamaya yarayan kayış, ip" anlamında verilmiştir.

Sözcük, *DLT*'de *kolan* 'kolan, bağırdak' (Atalay, 1985: 404) şeklinde kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC, DM, KK* ve *TA*'da *ḳolan* 'yular, eyer kolanı' (Toparlı vd., 2007: 152); *Kİ*'de *ḳulan* 'kolan' (Caferoğlu, 1931: 74) şeklinde aktarılan sözcük, Çağatay Türkçesinde *ḳolan* 'kuşak, kemer' (Şeyh Süleyman, 2003: 238) şeklinde tespit edilmiştir.

Tietze, etimolojik sözlüğünde sözcüğü *kolan* 'hayvanın semerini ya da eyerini bağlamak için kullanılan yassı kemer; ince kuşak, kayış' (Tietze, 2016: 344) şeklinde ifade etmiştir. Gülensoy da sözcüğü *kolan* 'eğer kuşağı; bağırdak' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *ḳolan~ḳulan* (Gülensoy, 2007: 534) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.

3.5.9. Köstek کوستکی

Ergin, DKK'de sözcüğü *köstek* 'bağ, at ayağına vurulan bağ, köstek' (Ergin, 1964: 196) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *köstek* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Deli Ḳarçarı bindürdiler. Dede Ḳorḳud ***köstegi*** *üzdi, ṭurmadı, ḳaçdı. Delü Ḳarçar ardına düşdi* (Drs. 44a/2).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Banu Çiçek'i Bamsı Beyrek'e istemeye giden Dede Korkut, kızın kardeşi Deli Karçar'ın hiddetlenmesiyle bir anda kaçmaya başlamıştır. Bu ifadelerde geçen *köstek* sözcüğü "hayvanın ayağına bağlanan bağ" anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcük, *DLT*'de *kösrük* 'köstek' (Atalay, 1985: 479) şeklinde verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *İH*'de *köstek* 'atın ayağına vurulan bağ' (İzbudak, 1936: 32) şeklinde belirtilmiştir. Sözcük, Çağatay Türkçesinde ise *köstek* 'bend, zincir, baġ, silsile' (Şeyh Süleyman, 2003: 259) olarak görülmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *köstek* 'kaçmasını engellemek için hayvanların ayağına vurulan bağ; kağnı tahtalarını mazıya tutturan zincir; saat kordonu' (Tietze, 2016: 402) şeklinde aktarmıştır. Gülensoy, sözcüğü *köstek* 'hayvanların kaçmasını önlemek için iki ayağına bağlanan kısa ip veya zincir; saat, kılıç, anahtar gibi şeylerin ucuna takılan zincir' olarak aktardıktan sonra sözcüğün kökenine ilişkin < *kösür-* 'hayvanın ayaklarını iple bağlamak' < *kös-* < *kös-te-k* şeklinde bilgi vermiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *köstek+leme/le-/leniş/lenme/len-/le-/yiş/li/siz* (Gülensoy, 2007: 559) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.5.10. Ḳuşḳun قوصقنزدی

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳuşḳun* 'kuskun; eyeri kuyruk altına bağlayan kayış, bağ' (Ergin, 1964: 194) biçiminde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *ḳuşḳun* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Ḫan aydur: Yoḳ at işlemese er öginmez, hüner atuŋdur dėdi. Bu söz Begile ḫoş gelmedi, Begil aydur: Alplar içinde bizi ***ḳuşḳunumuzdan*** *balçıġa baturduŋ dėdi. Bayındır Ḫānuŋ baḫşişin öŋine dökdi, Ḫāna küsdi, dīvāndan çıḳdı* (Drs. 121a/7).

Begil Oğlu Emren boyunda geçen ifadelerde hünerleri Oğuz beyleri tarafından değer gören Begil'in, Kazan Bey tarafından görmezden gelinmesi sonucu divandan ayrılışı anlatılmaktadır. "Atın kuyruğu altından geçen kayış" anlamına gelen *kuskun* sözcüğü yukarıdaki cümlelerde mecaz anlamda kullanılmıştır.

Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *ḳusḳun* 'kuskun' (Caferoğlu, 1931: 72); *CC*'de *ḳuyşḳan* 'atın kuyruğu altından geçen kayış, kuskun' (Toparlı vd., 2007: 166)

şeklinde verilmiş ve *ḳusgun, ḳusḳun* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesinde *ḳusḳun* 'atın kuyruğuna geçirüp eğerin arkasına merbūṭ olan ip ve ḳayış' (Şeyh Süleyman, 2003: 236) olarak kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *kuskun* 'hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış; şalvarın arkasında bulunan ve kuşağa bağlanan ip; don paçası; bebek bezi; kadınların âdet bezi' (Tietze, 2016: 451) şeklinde adlandırmıştır. Gülensoy da bu sözcüğü *kuskun* 'hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış' olarak vermiş ve Orta Türkçede *ḳuḍurġun* şeklinde kullanılan sözcüğün kökenini *<*ḳuḍur+çuḳ/ +ġaḳ/ +ġun* şeklinde açıklamıştır. Gülensoy, ayrıca *ḳuḍur (<*kuḍruḳ)* sözcüğü ile ilişkili olabileceğini öne sürdüğü sözcüğün Türkiye Türkçesinde türetilme biçimlerini *kuskun+lu/suz* (Gülensoy, 2007: 578-579) olarak örneklemiştir.

3.5.11. Terki ترکیلرڭ

Ergin, DKK'de bu sözcüğü *terki* 'eyerin arkası, eyerin arkasındaki kayış; ata binenin bindiği, oturduğu yerin arkası; eyerin gerisi' (Ergin, 1964: 209) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *terki* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Hemān bėlüginden gez çıḳarup atınuŋ ***terkilerini*** *ṭartdı, urdı* (Drs. 122b/1).

Begil Oġlı Emren boyunda av esnasında ayağı kırılan Begil'in, okluğundan gez çıkarıp atının terkileriyle ayağını sardığı ifade edilmiştir. Bu cümlede geçen *terki* sözcüğü "eyer kayışı" anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *dergü* 'terki, eyerin arkasına eşya bağlamak için takılan kayışlar' (Caferoğlu, 1931: 48); *TA*'da *terkü* 'at eğerinin arkası' (Toparlı vd., 2007: 271) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *terki* 'kancuġa, fitrāk, büktürme; ėgerin arkası' (Şeyh Süleyman, 2003: 108); *Senglah*'ta *terki* 'arka sele' (Clauson, 1960: 155r-10) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *terki* 'eyer kayışı, eyer bağı; at yükü' (Tietze, 2019: 168) olarak vermiştir. Gülensoy, sözcüğü *terki* 'eyerin arka bölümü; binek hayvanının sağrısı' şeklinde aktarmış ve sözcüğün Orta Türkçede *terk(g)ī̄* 'eyer kayışı' biçiminde kullanıldığını aktardıktan sonra < **tér-ki* şeklinden türetildiğini belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 885).

3.5.12. Uyan اویان

Ergin, DKK'de sözcüğü *uyan* 'gem, kantarma' (Ergin, 1964: 211) şeklinde vermiştir. *Uyan* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

*Kāfirüŋ arḫasına eyer şaldı, aġzına **uyan** urdı, ḳolaŋını çekdi. Ṣıçradı arḳasına bindi. Ökçesin ökçesine ḳaḳdı, ḳaburġasın ḳarnına ḳavşurdı. **Uyanın** çekdi, aġzın ayırdı. Kāfiri öldürdi* (Drs. 140a/8-10).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda geçen ifadelerde Kazan Bey'in kâfiri övmek için sırtına bindiği adamı ağzına *uyan* vurarak öldürdüğü belirtilmiştir.

Kül depecük olmaz, güyegü oġul olmaz

*Ḳara eşek başına **uyan** ursaŋ ḳatır olmaz* (Vat. 59a/1).

Mukaddime bölümünde geçen yukarıdaki ifadelerde uzun deneyimler sonucu varılan bir sonuçtan söz edilmiştir. Dede Korkut tarafından dile getirilen veciz sözlerde, kişiden yapabileceklerinden fazlasını beklemenin anlamsız olduğu vurgulanmıştır. Gerçekleşmesi olanaksız olay ve durumlar için çabalamanın yersiz olduğu ifade edilmiştir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yügön* 'at başlığı, yular' (Wilkens, 2021: 923); *DLT*'de *yügün* 'gem' (Atalay, 1986: 821) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *üyen* 'gem, hayvan başlığı Türkçe ve Kıpçakçada *öyken* şeklindedir' (Caferoğlu, 1931: 26); *KFT* ve *TZ*'de *uyan* 'atın koşumlarından biri, yular' (Toparlı vd., 2007: 295) şeklinde açıklanmıştır. Çağatay Türkçesinde *uyan* 'atın cılavı; taraf, cihet, o yan bu yan, o taraf bu taraf' (Şeyh Süleyman, 2003: 43) biçiminde kullanılmıştır.

Tietze, *uyan* 'dizgin' şeklinde aktardığı bu sözcüğün Eski Türkçede *yügün* (Tietze, 2019: 353) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *uyan* 'atın, dizgin, gem, yular, başlık gibi takımları' şeklinde kaydetmiştir. **Yüg*-'toplamak' eyleminden türetilen *yügün* sözcüğünün göçüşme ile *üygün;* uyum değişmesi ile *uygun*; /g/ sesinin düşmesi ile **uyun* > *uyan* şeklini aldığını belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 975).

3.5.13. Üzengü اوزنكو

Ergin, DKK'de sözcüğü *üzengü* 'üzengi' (Ergin, 1964: 212) şeklinde aktarmıştır. *Üzengü* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

***Üzengüye** dirmeyen dizüŋ ölmiş*

Ḫān ḳızı ḥelālüŋi tanımayan gözüŋ ölmiş

Buŋalmışsın saŋa nolmış

Çal ḳılıcuŋ yėtdüm Ḳazan (Drs. 76b/8).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda geçen ifadelerde Uruz'u esaretten kurtarmak isteyen Kazan Bey'in, kâfirle çarpışırken gözünden yaralandığı

belirtilmiştir. Burla Hatun, dizleri *üzengüyü* toplayamayan, kendisini tanımayan Kazan Bey'e sitem etmiştir.

Dirse Ḫān ḳurt siŋirlü ḳatı yayı eline aldı. ***Üzengüye*** *ḳalḳup ḳatı çekdi, uz atdı, oġlanuŋ iki ṭalusınuŋ ortasında urup çaḳdı* (Vat. 63b/12).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda geçen ifadelerde beylik ve taht sahibi olan Boğaç Han, babasının kırk yiğidini anmaz olunca türlü iftiralar sonunda düzenlenen av merasiminde babası Dirse Han tarafından vurulmuştur. Bu durumun betimlendiği ifadelerde Dirse Han at üstünde *üzengiye* basıp sert ve sağlam yayı ile oğlunu vurmuştur.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *üzengü* 'üzengi' (Caferoğlu, 1968: 275) şeklinde kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *TA*'da *üzegü* 'üzengi'; *CC, DM, KK, RH* ve *TZ*'de *üzengi* 'üzengi'; (Toparlı vd., 2007: 299); *MG*'de *üzengü* 'üzengi' (Uğurlu, 1984: 8a/5) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *üzengü* 'rikāb' (Clauson, 1960: 73v-20) olarak verilmiştir.

Gülensoy, bu sözcüğü *üzengi* 'eyerin iki yanında asılı bulunan veya hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan altı düz demir halka' şeklinde ifade etmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *üzeŋgü*, Orta Türkçede *üzengü,* bütün diğer tarihî ve modern şivelerde *üzengü, üzengi, üzengülük* olarak kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğün kökenine ilişkin < **iz+e+n+gü* '(ayağının) tabanı' veya <**üz-e-n-gü* 'uzayıp kısalan' (Gülensoy, 2007: 1005-1006) şeklinde bir açıklama yapmıştır. Doerfer, *üzeŋgü* 'üzengü' şeklinde aktardığı sözcüğün Türkçe olduğunu belirtmiştir. Doerfer ayrıca Ramsttedt, Poppe ve Rasanen'in karşılaştırmalı Altayistik çalışmalarında Türkçe *üzeŋgü* ile Moğolca *dörüge* sözcüklerini denklik çalışmalarında ilişkilendirmelerine itiraz etmiştir (Doerfer, 1965: 147-148). Tekin, milattan önce Orta Asya'da Türkler tarafından bulunan üzengünün Eski Türkçede *izengülük* 'ayak tabanı' şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir. Tekin, ayrıca *iz+e-n-gü* şeklinde ekleşen sözcüğün 11. yüzyıl öncesinde "ayak tabanı" anlamından sıyrılıp alet adı niteliği kazandığını belirtmiştir (Tekin, 2015: 77-78).

3.5.14. Yalaḳ

Ergin, DKK'de sözcüğü *yalaḳ* 'yalak' (Ergin, 1964: 213) şeklinde vermiştir. *Yalaḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Çoban aydur:
İlaḳırdı söyleme mere itüm kāfir
İtümile bir ***yalaḳda*** *yundım içen azġun kāfir*
Altundaġı alaca atuŋ ne ögersin
Ala başlu keçimçe gelmez maŋa (Drs. 22a/13).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Salur Kazan'ın evini ve mallarını yağmalayan kâfirler, Karaçuk Çoban'a beylik vaadinde bulunmuş ve onlara itaat etmesini istemişlerdir. Kâfirin bu isteğini reddeden Karaçuk Çoban, kâfiri kendi köpeği ile bir tutmuştur. Kâfirin küçümsendiği, değersizleştildiği ifadelerde geçen *yalak* sözcüğü "köpeklerin su ve yiyecek kabı" anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *yalaḳ* 'köpeklere özgü yalak' (Caferoğlu, 1931: 97); *İH*'de *yalak* 'toprak çanak' (İzbudak, 1936: 50) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesinde *yalaġ* 'ḥayvānatıŋ ṣuladığı bir ṭaş tekne' (Şeyh Süleyman, 2003: 297) olarak yer almaktadır.

Tietze, sözcüğü *yalak/yalah* 'yere kazılan küçük çukur; köpeklere yal verilen çukur; hayvanların tuz yalaması için açılan çukur; köpeğin su içtiği tas' şeklinde aktarmış ve sözcüğün < *yala-* eylemine, eylemden ad yapan *–k* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir (Tietze, 2019: 146). Gülensoy, sözcüğü *yalak* 'hayvanların su içtikleri taş veya ağaçtan oyma kap; çeşme, musluk vb. nin altına akan suyun çevreye sıçramasını veya akıp gitmesini önlemek için konulan delikli taş tekne' şeklinde aktardıktan sonra sözcüğün < *yā-l+a-k* (Gülensoy, 2007: 1040) biçiminde oluştuğunu ifade etmiştir.

3.5.15. Yapuḳ

Ergin, DKK'de bu sözcüğü *yapuḳ* 'at bellemesi, eyer yastığı, atın sırtına vurulan çul, at zırh, at giyimi, at örtüsü; örtü, kılıf' (Ergin, 1964: 213) şeklinde okumuştur. *Yapuḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında da 2 yerde geçmektedir.

Ḳara Dere aġzında, ḳara boġa derisinden bėşiginüŋ ***yapuġı*** *olan, acığı ṭutanda ḳara ṭaşı kül eyleyen, bıyığın eŋsesinde yedi yėrde dügen erenler evreni Ḳazan Begüŋ ḳarṭaşı Ḳara Göne Çapar yėtdi* (Drs. 31b/10).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan Bey'e yardıma gelen kardeşi Kara Göne'nin tasvir edildiği ifadelerde geçen *yapuk* sözcüğü "beşik örtüsü" anlamında kullanılmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *KF*'de *yapaġı* 'yapağı, kırkılmış yün'; *TZ*'de *yapaḳ* 'yapağı, kırkılmış yün' (Toparlı vd., 2007: 310) şeklinde kaydedilmiştir. Çağatay sahasında da kullanılan sözcük, *LÇ*'de *yapuġ* 'at cevşeni, uzun kebe, yağmurluk, basturuḳ, yapıncaḳ, büyük aba' (Şeyh Süleyman, 2003: 289) şeklinde verilmiş; *Senglah*'ta *yapuġ/yapuḳ* 'pūşīde, bir şeyin üzerine giyilen örtü' (Clauson, 1960: 326r-7) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *yapık/yapuk* 'yemeni; başörtüsü; at örtüsü, atı yağmurdan korumaya yarayan örtü; eyerde üzerine oturulacak, beşikte içine yatılacak yer' olarak

aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede < *yap-* eylemine *–ık* ekinin getirilmesiyle türetildiğini kaydetmiştir (Tietze, 2019: 206). Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde *yapık* 'belleme; yeniçerilerin giydikleri üstlük' olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede *yapıġ* 'yapışkan' şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Sözcüğün kökenini < *yap-*'örtmek, kapamak'+ *-(I)k* biçiminde açıklayan Gülensoy, Anadolu ağızlarında sözcüğün *yapık, yapuh, yapuk, yopuk* 'başörtüsü; dolaşık saç; asma yaprağı ile yapılan sarma' (Gülensoy, 2007: 1064) biçimlerinde kullanıldığını bildirmiştir.

3.5.16. Yular يولريڭ

Ergin, DKK'de sözcüğü *yular* 'yular' (Ergin, 1964: 216) şeklinde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *yular* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Tekür devenüŋ aġzın yedi yėrden baġlaŋ, dėdi. Ḥasūd kāfirler baġlamadılar, ***yuların*** *ṣıyırup ṣalı vėrdiler* (Drs. 94b/13).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda geçen cümlelerde kâfirlerin devenin yularını çıkarıp Kan Turalı'nın üzerine salışı anlatılmıştır. İfadelerde *yular* sözcüğü, "hayvanları bağlamaya yarayan nesne" anlamında kullanılmıştır.

Sözcük, *DLT*'de *yular* 'at yuları' (Atalay, 1986: 810) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *yular* 'yular' (Caferoğlu, 1931: 97); *DM*'de *yulav* 'yular' (Toparlı vd., 2007: 329) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesinde ise *yular* 'zimām, mehār, licām-ligam' (Şeyh Süleyman, 2003: 307) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *yular* 'hayvanın başlığına veya tasmasına bağlanan ip' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *yolar* (Tietze, 2019: 436) şeklinde kullanıldığına n değinmiştir. Gülensoy, sözcüğü *yular* 'bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmasına takılan ip' şeklinde vermiştir. Ayrıca sözcüğün Eski Türkçede **yul-* 'yolmak, almak' +*-a-* '*çekip almak' +*-r* şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *yular+la-/lan-/lı* (Gülensoy, 2007: 1173) olarak türetildiğini kaydetmiştir.

3.6. Yiyecek ve İçeçeklerle İlgili Nesne Adları

3.6.1. Aş آش

Ergin, sözcüğü DKK'de *aş* 'yemek' (Ergin, 1964: 171) biçiminde kaydetmiştir. *Aş* sözcüğü Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

İki ayda varmazısam üç ay baḳsun

Üç ayda varmazısam öldügümi ol vaḳt bilsün

*Aẏġır atum boġazlayup **aşum** vėrsün* (Drs. 74a/9).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda geçen soylamada Uruz, kendisini bekleyen annesine üç aya kadar geri dönmezse atını kesip ölü aşı olarak dağıtmasını tembihlemiştir.

Oğuzların cenaze ve yas merasimleri, İslamî özelliklerin yanında Eski Türklerle de benzerlikler taşımaktadır. Ölen kişinin atının kuyruğunun kesilmesi, atının kesilerek aşının insanlara dağıtılması Eski Türklerden kalma geleneklerdendir (İnan, 1976: 153).

*Beryek dügün yėmeginüŋ üstine geldi. Ḳarnın ṭoyurdu, andan soŋra depdi, ḳazanlaruŋ **aşlarını** dökdi, yaḫnınuŋ kimin ṣaġa, kimin ṣola atdı* (Vat. 80a/6).

Bamsı Beyrek boyunda Kazan Bey'in, emriyle dilediğini yapmasına izin verilen Bamsı Beyrek, düğün yemeğiyle karnını doyurduktan sonra kazanlardaki *aşı* dökmüştür.

Sözcük, Eski Türkçeden itibaren tarihî lehçelerde kullanılmıştır *Orhun Yazıtları*'nda *aş* 'yemek' (Ergin, 2011: 85); Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPÖ*'de *aş* 'gıda, yiyecek' (Hamilton, 2011: 19/8); şeklinde kullanılmıştır. *DLT*'de *aş* 'yemek, aş' (Atalay, 1985: 80); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *aş* 'yiyecek ' (Caferoğlu, 1931: 14) ve Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *aş* 'ṭaʿām; ġıẓa. ve pilava dahi dinilür' (Şeyh Süleyman, 2003: 13) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *aş* 'pişmiş yemek; bilhassa çorba, pilav vs.' şeklinde aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede *āş* (Tietze, 2002: 214) olarak kullanıldığını açıklamıştır. Gülensoy, sözcüğe *aş* 'aş, çorba' olarak yer vermiş ve sözcüğün Orta Türkçede *aş* şeklinde görüldüğünü, bu şeklin de **āş*'tan geldiğine dikkat çektikten sonra Türkiye Türkçesinde sözcüğün *aş+çı/çıbaşı/çıbaşılık/çılık/evi/hane* (Gülensoy, 2007: 83) biçimlerinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.6.2. Ayran

Ergin, sözcüğü DKK'de *ayran* 'ayran' (Ergin, 1964: 172) şeklinde aktarmıştır. *Ayran* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Ḳaranḳu aḫşam olanda vaf vaf üren,

*Acı **ayran** tökilende çap çap içen*

Gelen ḫırsuzları ḳorḳudan

Ḳorḳuduban şamatasıyıla ürkiden

Ordumun ḫaberin bilür misin, dėgil baŋa (Drs. 25a/10).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen yukarıdaki soylamada obasına dönen Kazan; burada yurt, su, kurt ve Karaçuk Çoban'ın köpeği ile söyleşmiştir. Köpeği

kendine yoldaş olarak gören Kazan, köpeğin acı *ayranı* ağzını şapırtadarak içtiğini belirtmiştir.

DLT'de *ayran* 'ayran' (Atalay, 1985: 120); Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *ayran* '1. ayıran, tefrik eden; 2. [kıpç.] yoğurttan yapılan içki' (Caferoğlu, 1931: 27); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *ayran* 'ayran' (Clauson, 1960: 57r-17) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *ayran* 'yağı alınmış süt; sulandırılmış yoğurt' olarak açıkladıktan sonra Eski Türkçede sözcüğün *ayran* (Tietze, 2002: 242) şeklinde görüldüğünü bildirmiştir. Gülensoy, *ayran* 'süt veya yoğurt yayıkta çalkalanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm' şeklinde kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede **ayır-* < **adır-*+ *-an*; Türkiye Türkçesinde *ayran+cı/cılık* (Gülensoy, 2007: 95) şeklinde türetildiğini belirtmiştir.

3.6.3. Azuḳ ازوغله

Ergin, DKK'de sözcüğü *azuḳ* 'azık' (Ergin, 1964: 172) şeklinde vermiştir. *Azuḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Yėdi günlik ***azuġıla*** *çıḳayın, oḫ atduġum yėrleri ḳılıç çalup baş kesdügüm yėrleri göstereyim* (Drs. 65a/4).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda Kazan Bey, on altı yaşına geldiği halde yiğitliğini kanıtlayamamış olan oğlu Uruz'u tecrübe kazanması için yanına alıp yedi gün yetecek kadar *azık* ile ava götürmüştür.

Eski Türkçeden itibaren tarihî Türk dillerine ait metinlerde kullanılan *azuḳ* sözcüğü, *Orhun Yazıtları*'nda *azuk,azık* 'yiyecek' (Tekin, 1988: 122); Eski Uygur Türkçesinde *azıḳ/azuḳ* 'erzak' (Caferoğlu, 1968: 29); *DLT*'de *azuk* 'azık' (Atalay, 1985: 66); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *azıḳ* 'azık, yiyecek' (Caferoğlu, 1931: 13); *GT* ve *İM'de azuḳ* 'azık, yiyecek, gıda' (Toparlı vd., 2007: 20) ve Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *azuḳ* ve *azuḳa* 'ṭaʿām, ġıẕa, zahire, zād' (Şeyh Süleyman, 2003: 11) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *azuk/azık* 'yolluk; yiyecek' (Tietze, 2002: 251) olarak kaydetmiştir. Gülensoy, bu sözcüğü *azık* 'yiyecek, azık' şeklinde vermiş ve sözcüğün Orta Türkçede *azuk* biçiminde kullanıldığını belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde *azık+lı/lık* (Gülensoy, 2007: 98) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.6.4. Bazlammaç

Ergin, DKK'de sözcüğe *bazlammaç* 'bazlamaç, yağlı ekmek' (Ergin, 1964: 173) şeklinde yer vermiştir. *Bazlammaç* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Ṣabadanca yėrinden örü ṭurur, elin yüzin yumadın ṭoḳuz ***bazlammaç*** *ilen bir külek yoġurd gözler, ṭoyınca ṭıḳa baṣa yėr, elin bögrine urur* (Drs. 5b/12).

Mukaddime bölümünde toplumda hoş karşılanmayan kadının özelliklerinin verildiği ifadelerde geçen *bazlammaç* sözcüğü bir ekmek türü olarak kullanılmıştır.

Bazlammaç sözcüğü Kıpçak Türkçesi eserlerinden *İH*'de *bazlamaç* 'saçta pişirilen kalın yufka' (İzbudak, 1936: 7); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *bazlamaç* 'bir çeşit ḥelva' (Clauson, 1960: 121v-17) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, kelimeyi *bazlamaç* 'sac ekmeği' şeklinde aktarmış ve kelimenin *baz* (kimya terimlerinden) 'esas' + bazı yemek adlarında görülen *–maç* ekinin birleşimiyle türetildiğini belirterek *bulamaç, çalkamaç, doğramaç, döğmeç, dutmaç, dürmeç* örnekleriyle düşüncesini desteklemiştir (Tietze, 2002: 299). Tietze'nin sözcüğün *baz*+ '(kimya terimlerinden) esas'+ *maç* şeklinde oluştuğu yönündeki açıklamasının yanlış olduğunu ileri süren Gülensoy, bu sözcük için *bazlama=bazlamaç, bazlambaç* 'kalın açılmış yufka ekmeği' adlandırmasını yapmış ve sözcüğün türetilme biçimini Tietze'den farklı olarak < *baz* 'yansıma' +*la(m)-ba(ç)* şeklinde açıkladıktan sonra Eski Anadolu Türkçesinde *bazlamaç,* Türkiye Türkçesinde *bazlama(ç)* (Gülensoy, 2007: 125) olarak kullanıldığını belirtmiştir.

3.6.5. Etmek

Ergin, DKK'de sözcüğü *etmek* 'ekmek' (Ergin, 1964: 183) olarak kaydetmiştir. *Etmek* sözcüğü Dresden nüshasında 9, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Öte yazıdan yabandan bir udlu ḳonuḳ gelse, er adam ėvde olsa, aŋa dėse ki: Ṭur ***etmek*** *getür, yėyelim, bu da yėsün dėse, pişmiş* ***etmegüŋ*** *baḳası olmaz, yėmek gerekdür* (Drs. 6b/6).

Mukaddime bölümünde konukseverliğin, paylaşmanın öneminin vurgulandığı ifadelerde ekmeğin temel yiyeceklerden olduğu anlaşılmaktadır.

Baryik aydur: Mere yüziŋiz aġ olsun, aġaŋuzuŋ ***etmegi*** *size ḥelal olsun dėdi* (Vat. 77a/13).

Bamsı Beyrek boyunda Yalancı oğlu Yaltacuk'un Beyrek'in adaklısı Banu Çiçek'i gelin olarak almasını sindiremeyen çobanlar, geçeceği yola taş yığarak onu engellemeye çalışmışlardır. Bu durumu gören Beyrek, çobanları övmüştür.

Eski Uygur Türkçesinde *ötmek* ‘ekmek’ (Caferoğlu, 1968: 154) şeklinde görülen sözcük için *DLT*’de *etmek* ‘ekmek’ (Atalay, 1985: 102) karşılığı verilmiştir. Bu sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BM, CC, KFT, Kİ, KK* ve *TA*’da *etmek* ‘ekmek’ (Toparlı lvd., 2007: 77) şeklinde kaydedilmiş ve *itmek, ötmek* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Sözcük için Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *itmek* ‘ekmek’ (Şeyh Süleyman, 2003: 46); *Senglah*’ta ise *ötmek* ‘yağsız ekmek’ (Clauson, 1960: 62r-29) karşılığı verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *etmek/ekmek/epmek* ‘pişmiş hamur gıdası’ olarak aktarmış ve Eski Türkçe döneminde *etmek* şeklinde kullanılan sözcükte 16. yüzyıldan beri görülen /*t*/ - /*k*/ değişiminin, sözcüğün sonundaki /*k*/ ’ya asimilasyonla izah edilebileceğini; *epmek* şeklini ise /*m*/ sesinin sebep olduğu bir dudaksıllaşma ihtimali ile açıklamıştır. (Tietze, 2002: 750). Gülensoy, sözcüğü *etmek* (hlk.) ‘ekmek’ şeklinde kaydetmiş ve açıklama için *ekmek* sözcüğünü işaret etmiştir. Gülensoy’un açıklamasına göre Orta Türkçede *etmek~étmek~epmek~ötmek* şekillerinde kullanılan sözcük, Türkiye Türkçesinde *ekmek+çi/çilik/lik/siz* olarak türetilmiştir (Gülensoy, 2007: 325).

3.6.6. Gömeç

Ergin, DKK’de sözcüğü *gömeç* ‘kül ekmeği, kül puğaçası’ (Ergin, 1964: 184) biçiminde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *gömeç* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Aġ çıkarup ḳara gėyen ḳızlar
Bağır gibi üginende yoġurtdan ne var?
Ḳara ṣaḳaç altında ***gömeçden*** *ne var?*
Kendürükde etmekden ne var? (Drs. 54b/7-8).

Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Bayburt Beyi’ne esir düşen Bamsı Beyrek, hisardan çıkıp ozan kılığında yurduna dönmüş ve kız kardeşleri ile karşılaşmıştır. Yukarıdaki soylamada Beyrek kız kardeşlerine acıktığını ifade ederek kara sac altında *gömeç* olup olmadığını sormaktadır. Bu ifadelerde geçen *gömeç* sözcüğü, “ekmek” anlamında kullanılmıştır.

DLT’de *kömeç* ‘küle gömülerek pişirilen çörek’ (Atalay, 1985: 360) şeklinde kaydedilmiştir. Kıpçak sahası ürünlerinden *CC*’de *kemeç* ‘mayasız, hamursuz’ (Toparlı vd., 2007: 137) olarak aktarılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *kömec* ‘bir nevi etmekdür’ (Şeyh Süleyman, 2003: 261); *Senglah*’ta ise *kümec* ‘fırında pişirilen kurutulan bir ekmek türü’ (Clauson, 1960: 309r-29) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *gömeç/gümeç/kümeç* ‘kül poğaçası, kül ekmeği’ şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *komeç* olarak görüldüğüne değinmiştir (Tietze, 2009: 171).

Gülensoy, sözcüğü *gömeç~gümeç~göveç~güveç* ‘göveç’ şeklinde aktardıktan sonra Orta Türkçede *kömeç* ‘1. küle gömülerek pişirilen çörek; 2. bal peteği; 3. çömlekte pişirilen et yemeği’ olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, açıklamasının devamında sözcüğün Anadolu ağızlarında kazandığı anlamlara değinmiştir (Gülensoy, 2007: 380).

3.6.7. Ḳavurma قاورمه

Ergin, DKK’de sözcüğü *ḳavurma* ‘kavurma’ (Ergin, 1964: 191) şeklinde kaydetmiştir. *Ḳavurma* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında da 3 yerde geçmektedir.

Ḳo beni ḳadın ana çengele ursunlar, ḳo etümden çeksünler, ḳara ***ḳavurma*** *ėtsünler, ḳırḳ beg ḳızınuŋ öŋine iletsünler* (Drs. 28b/13).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda *kavurma* ile ilgili ifadelerde kâfire esir düşen Uruz, annesi Burla Hatun’dan kendisini bırakmasını, cengele vurulup etinden *kavurma* yapsalar bile annesi olduğunu gizlemesini istemiştir. İfadelerde *kavurma,* işkence aracı olarak kullanılmıştır.

Bu sözcük, *DLT*’de *kogurmaç* ‘kavrulmuş buğday’ (Atalay, 1985: 493) şeklinde kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ* ve *TA*’da *ḳavurma* ‘yağda kızartılmış et parçası’ (Toparlı vd., 2007: 132) şeklinde aktarılmıştır. Çağatay Türkçesi dil ürünlerinden *LÇ*’de *ḳavurmaç* ‘ḳavurmac, ḳavurma, mışır’ (Şeyh Süleyman, 2003: 234); *Senglah*’ta *kavurmaç* ‘kavrulmuş buğday’ (Clauson, 1960: 279v-5) şeklinde verilmiştir.

Tietze, etimolojik sözlüğünde sözcüğü *kavur-* ‘su katmadan kızartarak pişirmek’ şeklinde aktarmış ve eylemin Eski Türkçede *ḳağur-* (Tietze, 2016: 180) olarak kullanıldığını kaydetmiştir. Gülensoy, *kavurma* ‘kavurmak işi; tencerede pişirilip kendi yağıyla kızartıldıktan sonra dondurulup saklanan et; kavrulmuş olan’ şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *ḳağur-ma,* Orta Türkçede *ḳawur-(*ma) biçiminde kullanıldığını belirttikten sonra sözcüğün < *kav* [< ḳaḳ] +*ur-ma* şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *kavurma+cı/ç/lı/lık* (Gülensoy, 2007: 480) şeklinde türetildiğini ifade etmiştir.

3.6.8. Un اون

Ergin, DKK’de sözcüğü *un* ‘un’ (Ergin, 1964: 211) şeklinde aktarmıştır. *Un* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında da 2 yerde geçmektedir.

Meger ḫānum Bayındır Ḫanuŋ bir boġası var-idi, bir daḫı buġrası var-idi. Ol boġa ḳatı ṭaşa boynuz ursa ***un*** *gibi ögüdür-idi* (Drs. 9b/10).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han'ın boğasının betimlendiği cümlelerde geçen *un* sözcüğü, boğanın gücünü ifade etmede benzetme ögesi olarak kullanılmıştır.

Ṭur ʿavrat, etmek getür biz de yėyelüm, ḳonuḳ da yėsün dėse, ʿavrat aydur: ***Un*** *yoḳ bu yıḳılacaḳ evde elek yoḳ deve degirmenden gelmedi, dėr* (Vat. 60a/10).

Mukaddime bölümünde elindeki ile yetinmeyi bilmeyen vurdumduymaz, bayağı kadının özelliklerinin aktarıldığı ifadelerde geçen *un* yerleşik hayatın tezahürü olan temel gıda maddelerindendir.

Sözcük, *DLT*'de *un* 'un' (Atalay, 1985: 49) şeklinde verilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *BM, BV, CC, DM, GT, İM, KF, KFT, KK, MS* ve *RH*'de *un* 'un' (Toparlı vd., 2007: 293) olarak kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *un* 'un' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede de *un* (Tietze, 2019: 335) olarak kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde sözcük, *un* 'öğütülerek toz durumuna getirilmiş tahıl ve başka besin maddeleri' olarak kaydedilmiş ve sözcüğün kökenine dair < **ū-* [<*uw-*] 'ufalamak' +*-n* şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Türkiye Türkçesinde sözcüğün *un+cu/culuk/la/la-/ma/lan-/lanma/luk* (Gülensoy, 2007: 968) olarak türetildiği ifade edilmiştir.

3.6.9. Yaġ

Ergin, DKK'de bu sözcüğü *yağ* 'yağ' (Ergin, 1964: 212) şeklinde vermiştir. *Yaġ* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Çaġıruban dād vėrende bol çavuşlu
Yayḳanduġında ***yaġ*** *dökilen bol niʿmetlü*
Ḳalmış yigit arḥası
Beze miskīn umudı
Bayındır Ḫānuŋ güyegüsi (Drs. 57a/2).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda esaretten kurtulan, deli ozan kılığında Banu Çiçek'in düğününe gelen Beyrek'in ok ile yüzüğü vurması Kazan Bey'in dikkatini çekmiştir. Beyrek'in, Kazan Bey'i övdüğü soylamada mecaz anlamda kullanılan *yağ* sözcüğü ile Kazan Bey'in cömertliği vurgulanmıştır.

Beryek aydur:
Mere ḳız ne aġlarsın ne buzlarsın aġam diyü
Yandı baġrum göyindi yüregüm
Meger senüŋ aġan yoġ olupdur
Yüregüne ḳaynar ***yaġlar*** *ḳoyulupdur*

Ḳara baġruŋ senüŋ ṣarṣılupdur (Vat. 77b/5).

Bamsı Beyrek boyunda yurduna dönen Beyrek'in, ağlayan kız kardeşini görüp üzüntüsünü dile getirdiği soylamada *geçen yüregüne ḳaynar yaġlar ḳoyulupdur* ifadesi hissedilen üzüntünün dile yansıyan bir göstergesidir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yaġ* 'yağ' (Caferoğlu, 1968: 279); *DLT*'de *yağ* 'yağ' (Atalay, 1986: 725) olarak verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC* ve *TZ*'de *yav* 'yağ' (Toparlı vd., 2007: 315); *Kİ*'de *yaġ* 'yağ' (Caferoğlu, 1931: 95); *MG*'de *yaġ* 'yağ' (Uğurlu, 1984: 82a/2) olarak kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *yaġ* 'revġan, semīn, ruḥ, cevher' (Şeyh Süleyman, 2003: 295); *Senglah*'ta *yaġ* 'revġan' (Clauson, 1960: 333r-20) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *yağ/yā* 'süt ve yoğurttan elde edilen madde, bitki ve çiçeklerden elde edilen sıvı madde; yağı andıran ve sanayide kullanılan mineral madde' (Tietze, 2019: 116) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy, *yağ* 'kıvamları değişen bitkisel veya hayvansal madde' olarak aktardığı sözcüğün; *<yā-ğ* şeklinde oluştuğunu belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğün Türkiye Türkçesinde *yağ+bezleri/cı/cılık/danlık/doku/ımsı/la-/lama/lan-/lanma/lat-/latma/layıcı/lı/lıboya/lık/lıkçı/lılık/sız/sızlık* (Gülensoy, 2007: 1024-1025) örneklerindeki gibi ekleştiğini bildirmiştir.

3.6.10. Yėmek يمك

Ergin, DKK'de sözcüğü *yimek* 'yemek, aş, taam' (Ergin, 1964: 216) olarak kaydetmiştir. *Yėmek* sözcüğü Dresden nüshasında 8, Vatikan nüshasında 5 yerde geçmektedir.

*Çoban aydur: Aġam Ḳazan bu aġaç, ol aġaçdur kim sen kāfiri başarsın, ḳarnuŋ acıġur, men saŋa bu aġaç-ile **yėmek** pişürürin dėdi* (Drs. 27a/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda kâfir üstüne yalnız gitmek isteyen Kazan, çobanı bir ağaca bağlamıştır. Buna rağmen çoban, ağacı söküp Kazan'ın ardından yetişmiş ve ona bu ağaçla *yemek* pişireceğini söylemiştir.

*Ḳızlar vardılar, **yėmek** getürdiler. Beryegüŋ ḳarnın doyurdılar* (Vat. 78b/3).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Hisarı'ndan kurtulan ve babasının yurduna gelen Beyrek, burada kendisini tanımayan kız kardeşlerinden yemek istemiştir.

Bu sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yemek* 'yeme, yiyecek, yemek ...' (Wilkens, 2021: 887); *DLT*'de *yėm* 'yemek, taam' (Atalay, 1986: 771) olarak geçmektedir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *DM, KF* ve *TZ*'de *yemek* 'yemek, aş' (Toparlı vd., 2007: 318)

şeklinde verilmiş ve *yimek* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesinde *yėmek* ‘yemek, yiyecek’ (Clauson, 1960: 352r-26) olarak verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *yemek/yemeh/yimek* ‘yiyecek’ olarak kaydetmiş ve < *yė+* sözcüğüne, addan eylem yapan *–mek* ekinin getirilmesiyle bu sözcüğün türetildiğini izah etmiştir (Tietze, 2019: 313). Gülensoy, *yemek* ‘yemek yeme, karın doyurma işi; günün belli saatlerinde yenilen besin; yenmek için pişirilip hazırlanmış yiyecek, aş; çağrılıları veya konukları yemekle ağırlama’ olarak aktardığı bu sözcüğün < *yé: m +(e)k/yé: -mek* şeklinde oluştuğunu ve Türkiye Türkçesinde *yemek+hâne/li/lik/siz* şeklinde türetildiğini ifade etmiştir (Gülensoy, 2007: 1117).

3.6.11. Yoġurt

Ergin, DKK’de bu sözcüğü *yoğurt* ‘yoğurt’ (Ergin, 1964: 216) şeklinde kaydetmiştir. *Yoġurt* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Ṣabadanca yėrinden örü ṭurur, elin yüzin yumadın ṭoḳuz bazlammaç ilen bir külek ***yoġurd*** *gözler, ṭoyınca ṭıḳa baṣa yėr, elin bögrine urur* (Drs. 5b/13).

Mukaddime bölümünde yiyip şükretmeyen, eşlerini beğenmeyen olumsuz kadın tipinin özelliklerinin verildiği ifadelerde *yoğurt* sözcüğü, Türklerin sofralarında süt ürünlerinin sıkça kullanıldığını göstermektedir.

Aġ ṭonları çıḳarup ḳaraları gėyen ḳızlar
Bağır gibi üyünende ***yoġurtdan*** *ne var*
Kendiriŋüzde etmekten ne var (Vat. 78b/1).

Bamsı Beyrek boyunda tutulduğu Bayburt Hisarı’ndan kurtularak yurduna dönen Beyrek, kız kardeşlerinden yiyecek istemiştir. Bu durumun ifade edildiği soylamada Beyrek, kız kardeşlerinden ekmeğin yanında *yoğurt* istemiştir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yorġurd* ‘yoğurt’ (Caferoğlu, 1968: 302) şeklinde kaydedilmiştir. Bu sözcük için *DLT*’de *yogurt* ‘yoğurt’ (Atalay, 1986: 797) karşılığı verilmiştir. Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *yaġurt* ‘yoğurt’ (Caferoğlu, 1931: 95); *BV, MS, RH* ve *KK*’de *yoġurt* ‘yoğurt’; *KFT*’de *yoġurud* ‘yoğurt’ (Toparlı vd., 2007: 326) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğü *yoğurt/yoğurd/yugurt* ‘maya katılarak koyulaştırılmış süt’ olarak kaydetmiş ve Eski Türkçe döneminde *yoğrut* şeklinde kullanılan sözcüğün < *yuğur-* eyleminden ad yapan *–t* eki genişlemesiyle oluştuğunu ifade etmiştir (Tietze, 2019: 390). Gülensoy, bu sözcüğü *yoğurt* ‘maya katılarak koyulaştırılmış beyaz, kıvamlı süt ürünü’ şeklinde vermiştir. Sözcüğün kökenini < **yu- ġ-* ‘*yoğunlaştırmak’ *+-(u)r-*

'kalınlaştırmak' +*-(u)t* olarak açıklayan Gülensoy, Türkiye Türkçesinde sözcüğün *yoğurt+çu/la-/lu* (Gülensoy, 2007: 1152) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.7. Süs, Takı ve Hediye İle İlgili Nesne Adları

3.7.1. Altun التون

Ergin, DKK'de sözcüğü *altun* 'altın' (Ergin, 1964: 170) şeklinde vermiştir. *Altun* sözcüğü Dresden nüshasında 60, Vatikan nüshasında 32 yerde geçmektedir.

Kāfir aydur: Begler, Ḳazanuŋ tavla tavla şahbāz atlarını binmişüz, ***altun*** *aḳçasını yaġmalamışuz, ḳırḳ yigidilen oġlı Uruzı ṭutsaḳ ėtmişüz, ḳaṭār ḳaṭār develerini yetmişüz* (Drs. 21b/1).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen cümlelerde Salur Kazan ve Oğuz beylerinin ava çıkmasını fırsat bilen kâfirin Kazan'ın obasına baskın verip mallarını, altınlarını yağmalaması anlatılmaktadır.

Mere delü ozan dile benden ne dilersin, ***altun*** *aḳça mı istersin vereyim* (Vat. 80a/2).

Bamsı Beyrek boyunda Kazan Bey, ok ile damadın yüzüğünü vuran ve kendisinin yiğitliğini, cömertliğini öven Beyrek'in sözlerini çok beğenmiştir. İfadelerde Kazan Bey, Beyrek'e kendisinden ne istediğini sormuş ve ona *altun akçe* vermeyi önermiştir.

Sözcük, Eski Türkçeden itibaren tarihî lehçelerde kullanılmıştır. *Orhun Yazıtları*'nda *altun* 'altın' (Ergin, 2011: 84); Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPÖ*'de *altun* 'altın' (Hamilton, 2011: 43/2); *DLT*'de *altun* 'altın' (Atalay, 1985: 120); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *MG*'de *altun* 'altın' (Uğurlu, 1984: 90b/2) ve Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *altun* 'tıla, zer, zeheb' (Şeyh Süleyman, 2003: 19) şeklinde verilmiştir.

Tietze, *altun/altın* 'bir cins metal; altından yapılmış' olarak aktardığı sözcüğün mecazî olarak *halis, saf, parlak, kıymetli* anlamlarında kullanıldığını ifade etmiştir (Tietze, 2002: 159). Gülensoy, sözcüğü *altın* 'altın madeni; bu madenden yapılmış' şeklinde aktardıktan sonra sözcüğün kökenine dair < *al+tın* (Gülensoy, 2007: 67) şeklinde bilgi vermiştir.

DKK'de *altın* sözcüğü tek başına ve çeşitli tamlamalarda birçok yerde geçmektedir. Hikâyelerde *altın* zenginlik, yönetim ve gücü temsil eden kavramlardan biri olarak kullanılmıştır:

> Oğuz beylerinin evleri *altın başlı*dır ve bununla ilgili olarak ***altun*** *başlu ban ėv*, *dünlügi* ***altun*** *ban ėv ve* ***altunlu****(ca) günlük* tamlamaları kullanılır. Yine iki yerde ***altun*** *taḫt* tamlaması

geçer. Bey çocuklarının beşiği için *ṭolaması* ***altun*** *beşik* tamlaması kullanılır, Oğuz'un savaş boruları, *burması* ***altun*** *tuç borı* şeklinde tasvir edilir. Savaşçıların başlıkları ***altun*** *ışık* tamlamasıyla anlatılır. Oğuz beyleri ve delikanlılarının şarap içtikleri kaplar; ***altun*** *ayaḳ,* ***altun*** *ḳadeḥ ve* ***altun*** *ayaḳ ṣüraḥī* şeklinde tanımlanır. Boğaç Han'ın kamçısı ***altun****luca ḳamçı*, cıdası, ***altun*** *cıda*'dır. Ḳażılıḳ Ḳoca Oġlı Beg Yegenek, *ḳulaġı* ***altun*** *küpeli* ve *Ḳur ḳurama ḳuşaḳlu* (altın işlemeli kuşaklı) diye tasvir edilir. Kan Turalı, beline ***altun****lu ince ketan bezi* sarar. Beyrek, parmağından çıkardığı ***altun*** *yüzük*'ü Banı Çiçek'in parmağına takar (Özçelik, 2005: 65).

3.7.2. Boġma بوغمه

Ergin, bu sözcüğü DKK'de *boğma* 'boğma, boğumlu' (Ergin, 1964: 175) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *boġma* sözcüğü, Vatikan nüsahsında tespit edilememiştir. Vatikan nüshasında *boġma* yerine *burma* sözcüğü kullanılmıştır.

Aygır vėrüp alduġum aġ tozlu ḳatı yayum,

Boġa vėrüp alduġum ***boġma*** *kirişüm*

Buŋlu yerde ḳodum geldüm

Otuz ṭoḳuz yoldaşum, iki arġışum, dėdi (Drs. 56b/4).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Beyi'ne esir düşen Bamsı Beyrek, hisardan çıkıp ozan kılığında Yalancı oğlu Yaltaçuk ile Banu Çiçek'in düğününe gelmiştir. Beyrek, burada yayını övmüştür.

Aygır vėrüp alduġum aġ tozlu ḳatı yayum

Boġa vėrüp alduġum ***burma*** *kirişüm* (Vat. 79b/3).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ve yayın sağlamlığının anlatıldığı soylamada, Dresden nüshasında 'bogma kirişüm', aynı boyun Vatikan nüshasında 'burma kirişüm' şeklinde tamlamalar kullanılmıştır. Sertkaya'ya göre nüshalar farklı olsa da anlatılan hikâye kendi içinde olay örgüsü açısından bütünlük gösterdiği için ifade *burma boğma kirişim* şeklinde tamamlanmalıdır. Sözcük grubunun bu şekilde tamamlanması hece ölçüsüne uygunluğu da sağlayacaktır (Sertkaya, 2020: 77).

DLT'de *bogun* 'boğum, kamış boğumu, parmak boğumu' (Atalay, 1985: 399) şeklinde verilen bu sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *CC*'de *boġum* 'boğum' (Toparlı vd., 2007: 34); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *boġum ve boġūm* 'bend, ʿaḳd, büğüm' (Şeyh Süleyman, 2003: 82) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *boğmak /boğmuk* 'boğum, kalınca yer, şişkinlik' (Tietze, 2002: 365) şeklinde aktarmıştır. Gülensoy, sözcüğün halk ağızlarında *boğma* 'düğüm, boğma; gerdanlık; parmak boğumu; kese' olarak kullanıldığını ve < *boğ-mak* şeklinde oluştuğunu belirtmiştir (Gülensoy, 2007: 157).

3.7.3. Burma بورمه

Ergin, DKK'de sözcüğe *burma* 'burma, burulmuş, burulmuş kısım' (Ergin, 1964: 176) şeklinde yer vermiştir. *Burma* sözcüğü Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Gümbür gümbür naḳaralar dögildi, ***burması*** *altun tuç borılar çalındı* (Drs. 33b/5).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan ile Oğuz beylerinin burması altın tunç boru sesleri eşliğinde kâfir üstüne at sürüşü anlatılmıştır. Bu ifadelerde geçen *burma* sözcüğü savaş borularının yapımında altın burma süslemelerin kullanıldığını belirtmesinin yanında gücü ve üstünlüğü de simgelemektedir.

Burma sözcüğü, Eski Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *TZ*'de *burma* 'mancınık' (Toparlı vd., 2007: 38) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *burma* 'burulmuş, musluḳ, bend-i kīse, ḳapcuḳ, burgu' (Şeyh Süleyman, 2003: 79) olarak kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *burma* 'kıvrılmış' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün < *bur-* eylemine eylemden participium manasında sıfat yapan *–ma* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir. Tietze, ayrıca sözcüğün *telleri burularak yapılan bilezik; musluk* (Tietze, 2002: 398-399) anlamlarında da kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy, sözcüğü *burma* 'burma' şeklinde vermiş ve sözcüğün Orta Türkçede *bür-* 'büzmek' biçiminde kullanıldığını aktarıp Türkiye Türkçesinde de *burma+lı* (Gülensoy, 2007: 186) şeklinde ekleştiğini ifade etmiştir.

3.7.4. Gümüş گومش

Ergin, DKK'de sözcüğü *gümüş* 'gümüş' (Ergin, 1964: 185) biçiminde kaydetmiştir. Dresden nüshasında 3 yerde geçen *gümüş* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Bunı ėşidicek Bānı Çiçek ḳaḳıdı: Mere delü ozan, men ʿayıblu mıyam kim maŋa ʿayb koşarsın dėdi, ***gümüş*** *gibi aġ bileğin açdı, elin çıḳardı* (Drs. 59b/5).

Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek'in deli ozan kılığında gelip Banu Çiçek'in sadakatini sınadığı ifadelerde kızın bileği, beyazlık ilgisiyle gümüşe benzetilmiştir. DKK'de *gümüş* sözcüğü "değerli metal ve para" anlamında kullanıldığı gibi benzetme ilgisiyle mecaz anlamda da kullanılmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerinde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *kümüş* 'gümüş' (Ergin, 2011: 105); Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *İKPÖ*'de *kümüş* 'gümüş' (Hamilton, 2011: 42/3) şeklinde geçmektedir. *DLT*'de *kümüş* 'akça; çünkü akçada gümüş vardır' (Atalay, 1985: 371) karşılığı verilen bu sözcük,

Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV, DM, Gİ, İM, KF, KFT* ve *TA*'da *kümiş* 'gümüş' (Toparlı vd., 2007: 168) şeklinde kaydedilmiş ve *kömiş, kümüş* sözcüklerine atıf yapılmıştır.

Tietze, sözcüğü *gümiş/gümüş* 'bilinen kıymetli metal' olarak vermiş ve Eski Türkçede sözcüğün *kümüş* (Tietze, 2009: 206) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, *gümüş* sözcüğünün ET. < *kü-* 'saklamak, korumak' +*-m -üş* şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *gümüş+çü/çün/i~ü/le-/leme/len-/lenme/let-/letme/lü/sü* olarak türetildiğini bildirmiştir (Gülensoy, 2007: 395).

3.7.5. Ḫotaz حوتاز

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḫotaz* 'hotaz, hotoz, püskül, sorguç, atın boynuna takılan püskül' (Ergin, 1964: 187) biçiminde okumuştur. *Ḫotaz* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Oġuzuŋ aḳ ṣaḳallu ḳocaları görende ol yigidi taḥsinleyen, al maḫmūzī şalvarlu, atı baḥrī ***ḫotazlu*** *Ḳara Göne oġlı Ḳara Budaḳ çapar yėtdi* (Drs. 32a/9).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda *hotaz* ile ilgili cümlelerde Kazan'ın ailesini kurtarmak için kâfir üstüne yürüyen Kara Göne oğlu Kara Budak'ın atı tasvir edilmiştir. Kara Budak'ın övüldüğü ifadelerde at süsü olarak bilinen *hotaz* sözcüğü ile beyin sahip olduğu statüye dikkat çekilmiştir. İnan'a göre kahramanlık göstergesi olarak yiğitlerin atlarına takılan *bahri hotaz*, ayrıca kişinin yüksek statü sahibi olduğuna işaret etmektedir (İnan, 1976: 157).

Kıpçak Türkçesinde *ḳuṭuz* 'perçem, atın önüne dökülen perçemi' (Caferoğlu, 1931: 73) şeklinde görülen sözcük, Çağatay sahasında *kotas* 'bir nevi dağ öküzüdür; at ve beygirin boyun ve gerdanına asılan ʿalamet ve tomara daḫi dėrler' (Şeyh Süleyman, 2003: 231) olarak geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *ḳotas/kodus/hotoz* 'atların boyunlarına takılan perçemli, saçaklı hotuz; kadınların kendi saçlarından veya başka şey ile yaptıkları ve başlarına taktıkları süs' (Tietze, 2016: 381) şeklinde adlandırmıştır. Gülensoy, sözcüğü *hotoz* 'kadınların süs için saçlarının üstüne taktıkları, çeşitli renk ve biçimde yapılmış küçük başlık; tavus kuşu, tavuk gibi kuşların başlarında bulunan tüyler' olarak kaydetmiş ve sözcüğün kökeniyle ilgili < ? ET *kutuz 'yaban sığırı' (DLT) [Bu tür sığırın uzun yünlerinden yapılmış süslü başlık olmalı] şeklinde bir açıklama yapmıştır (Gülensoy, 2007: 411).

3.7.6. Ḳalıŋlıḳ قالكلغ

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳalıŋlıḳ* 'kalınlık, evlenen kızın kalınlığı, evlenecek kıza verilen şey, kesilen kesim, çeyizlik, başlık' (Ergin, 1964: 190) şeklinde vermiştir.

Dresden nüshasında 1 yerde geçen *ḳalıŋlıḳ* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Meger Ṭırabuzan tekürinüŋ bir ʿaẓīm görklü, maḥbūb ḳızı var-idi. Ṣağına ṣolına iki ḳoşa yay çeker-idi. Atdıġı oḫ yere düşmez-idi. Ol ḳızuŋ üç cānavar ***ḳalınlıġı****, ḳaftanlıġı var-idi* (Drs. 88b/1).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Trabzon tekfurunun kızı Selcen Hatun'un güzelliğinin ve hünerlerinin anlatıldığı cümlelerde kızı almak için belirlenen şartın üç canavarı yenmek olduğu ifade edilmiştir. "Başlık, çeyiz" anlamında kullanılan *kalınlık* sözcüğü, Selcen Hatun ile evlenmek için belirlenen üç canavarı yenmek anlamında düşünülmelidir.

Orhun Yazıtları'nda *ḳalıŋ* 'mal, servet, kalın, çeyiz' (Ergin, 2011: 98); Eski Uygur Türkçesinde *kalıŋ* 'başlık parası' (Wilkens, 2021: 323) olarak geçen sözcük için *DLT*'de *kalınğ* 'öncül mihir olarak kadına verilen çeyiz' (Atalay, 1986: 255) karşılığı verilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *İM*'de *ḳalıŋlıḳ* 'kalınlık' (Toparlı vd., 2007: 124); *Kİ*'de *ḳalın* 'kalın, mehir' (Cafeoğlu, 1931: 74) ve *MG*'de *ḳalınlıḳ* 'kalınlık' (Uğurlu, 1984: 91b/7) şeklinde aktarmıştır. Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *ḳalın* 'cehiz', *ḳalınlıġ yıbarmaḳ* 'gelinin ḫānesine cehiz ve mal göndermek' (Şeyh Süleyman, 2003: 222); *Senglah*'ta *kalınlıġ* 'gelinin evine göndermek için hazırlanan mal' (Clauson, 1960: 276r-15) şeklinde geçmektedir.

Tietze, *kalın* 'mehri muaccel; evlenecek erkek tarafından kız tarafına pazar günü götürülen armağan' şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *ḳalıŋ* 'evlenecek erkeğin kız ailesine ödediği para' (Tietze, 2016: 77) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *kalın* 'çeyiz' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün Orta Türkçede *kalıng ~kalun* (Alt.) 'başlık' (Gülensoy, 2007: 455) olarak kullanıldığını belirtmiştir.

3.7.7. Küpe كويلي

Ergin, DKK'de bu sözcüğü *küpe* 'küpe' (Ergin, 1964: 196) şeklinde vermiştir. *Küpe* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında da 2 yerde geçmektedir.

Çaya [baḳsa] çalımlu, çal-ḳara ḳuş erdemlü, ḳur ḳurma ḳuşaḳlu, ḳulaġı altun ***küpeli****, ḳalın Oġuz beglerini bir bir atından yıḳıcı Ḳażılıḳ Ḳoca oġlı Beg Yegeŋek çapar yėtdi* (Drs. 32b/8).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Kazan ile birlikte kâfir üstüne giden Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek'in beyliğinin ve gücünün tasvir edildiği ifadelerde kulağında altın *küpe* olduğu belirtilmiştir.

Bu sözcük, *DLT*'de *küpe* 'küpe' (Atalay, 1986: 399) olarak geçmektedir. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *küpe* 'küpe, aynı zamanda zırh' (Caferoğlu, 1931: 78); *TA*'da *kübe* 'küpe' (Toparlı vd., 2007: 166) olarak kaydedilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *küpe* 'cevşen misillü bir nevi libās' (Şeyh Süleyman, 2003: 256); *Senglah*'ta *küpe* 'gūşvāre' (Clauson, 1960: 302v-8) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *küpe* 'kulak süsü' olarak aktarmıştır (Tietze, 2016: 483). Gülensoy da bu sözcüğü *küpe* 'kadınların kulak memesine taktıkları süs takısı' şeklinde ifade etmiş, sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *küpe* olarak kullanıldığını ve Türkiye Türkçesinde *küpe+li/lik/siz* (Gülensoy, 2007: 591) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.7.8. Yüzük يوزك

Ergin, DKK'de sözcüğü *yüzük* 'yüzük' (Ergin, 1964: 217) şeklinde kaydetmiştir. *Yüzük* sözcüğü Dresden nüshasında 15, Vatikan nüshasında 10 yerde geçmektedir.

Gümüş gibi aġ bileğin açdı, elin çıḳardı. Beyregüŋ giçürdügi ***yüzük*** *görindi. Beyrek* ***yüzügi*** *tanıdı* (Drs. 59b/6-7).

Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde Bamsı Beyrek, ozan kılığında geldiği düğünde Banu Çiçek'in kendisine bağlılığını teyit etmek istemiştir. Sözleriyle Banu Çiçek'in parmaklarını göstermesini sağlayan Beyrek, taktığı nişan yüzüğünü görmüştür.

Ḳız aydur: Yigit bilmiş ol Pay Piçen ḳızı Bānı Çiçek benem, dėdi. Beyrek üç öpdi, bir ışırdı, parmaġından çıḳarup ***yüzügini*** *baġışladı, ḳızuŋ parmaġına gėçürdi. Ortamuzda ḫān ḳızı nişanumuz olsun, dėdi* (Vat. 71a/8).

Bamsı Beyrek boyunda *yüzük* ile ilgili ifadelerde Banu Çiçek tarafından ok atma, ata binme ve güreş tutma şeklinde çeşitli sınavlara tabi tutulan Beyrek, tüm bu aşamaları geçtikten sonra parmağındaki altın yüzüğü nişan sembolü olarak kızın parmağına takmıştır.

DLT'de *yüzük* 'yüzük. -parmağa takılan yüzük-' (Atalay, 1986: 828) şeklinde verilmiştir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*'de *yüzük* 'yüzük' (Caferoğlu, 1931: 93) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *yüzük* 'yüzük' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski Türkçede de bu şekilde kullanıldığını belirtmiştir (Tietze, 2019: 466). Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğü *yüzük* 'parmağa geçirilen genellikle metal halka' olarak kaydetmiş ve sözcüğün < *yüz* 'uzuv' + *(ük)* (Gülensoy, 2007: 1200) şeklinde oluştuğunu ifade etmiştir.

3.8. Alet ve Araç Gereç Adları

3.8.1. Bag̀ باغ

Ergin, DKK'de sözcüğü *bag̀* 'bağ, ip' (Ergin, 1964: 172) şeklinde kaydetmiştir. *Bag̀* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 8, Vatikan nüshasında 6 yerde geçmektedir.

Uruzuŋ ḳırḳ yigidi atdan ėndi, ala ḳalḳan ***bag̀ını*** *ḳısa dügdiler, ḳılıç sıyırdılar* (Drs. 68b/11).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda Tatvan Kalesi civarında yapılan av esnasında kâfirler, kırk yiğidini şehit ederek Uruz'u esir almıştır. Bu çarpışma sırasında Uruz'un kırk yiğidi kalkanlarını ellerine alıp büyük bir mücadele vermişlerdir.

Sözcük, *DLT*'de *bag* 'bağ, düğüm, bağlanacak ip veb. ; odun ve benzeri bağlamları' (Atalay, 1986: 59); Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *bag̀* 'bağ ve bostân' (Caferoğlu, 1931: 33); *MG*'de *bag̀* 'bağ, kuşak' (Uğurlu, 1984: 19b/6) ve Çağatay Türkçesinde *bag̀ ve bag̀u* 'bag̀; gülistan; çār-bāg̀-ı bend-ḳayd, sargı, çenber, püpek, kemer-u kemerçe, peyvend, akd, kurre' (Şeyh Süleyman, 2003: 69-70) olarak kaydedilmiştir.

Tietze, *bag̀* 'bağlamaya yarayan ip vs.' şeklinde yer verdiği sözcüğün Eski Türkçe döneminde *bay* (Tietze, 2002: 259) biçiminde kullanıldığını ifade etmiştir. Gülensoy, *bag̀* 'bağ, düğüm, bağlanacak ip vb.' şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *bāg̀- , bāy-* 'sarmak, bağlamak' < * *bā-* 'bağlamak' (DLT) +*g̀* şeklinde türetildiğini belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün Türkiye Türkçesinde *bag̀+cık/da-/daş/daşık/daşıklık/daşıl-/daşım/daşma/daş/daşmaz/daşmazlık/daştırıcı/daştırma/daştır/ım/ımlı/ımsız/ımsızlaş/laştır-/ıntı/ıntıcı/ıntıcılık/ıntılı/ıntılılık/lı/lılaşık/lılaşım/lılaşma/lılık/naz/nazlık* (Gülensoy, 2007: 100) şeklinde türetildiğini bildirmiştir.

3.8.2. Degenek دكنكجه

Ergin, DKK'de sözcüğü *degenek* 'değnek' (Ergin, 1964: 179) şeklinde aktarmıştır. *Degenek* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Altmış ṭutam gönderüŋi ne ögersin murdar kāfir

Ḳızılçuḳ ***degenegümçe*** *gelmez maŋa* (Drs. 22b/4).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda *degenek* ile ilgili soylamada çoban, kızılcık değneğinin kâfirin gösterişli mızrağından daha üstün olduğunu ifade etmiştir.

Sözcük, Eski Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *TZ*'de *tegenek* 'sopa, değnek' (Toparlı vd., 2007: 268) şeklinde verilmiştir.

Tietze sözcüğü *değnek/deynek* 'ince sopa, asâ, baston' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçe *teg-* 'değmek, hücum etmek' kökünden gelmesinin mümkün

olduğunu aktarmıştır (Tietze, 2002: 576-577)**.** Gülensoy, *değnek* 'değnek' şeklinde aktardığı bu sözcükle ilgili < *teg- enek* [~ *-anak*] ~ EAT. *degenek* açıklamasını yapmış ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde *değnek+çi/çilik/le/me/le-* şeklinde türetildiğini belirtmiştir. Sözcüğün kökeni ile ilgili farklı görüşlere yer veren Gülensoy, sözcüğün Türkçe *deg-* eylemine *-enek* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu savunmuştur (Gülensoy, 2007: 273-274).

3.8.3. İp

İp sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Toz yarıldı; gün gibi şıladı, deŋiz gibi yayḳandı, meşe gibi ḳarardı, on altı biŋ ***ip*** *üzengüli kėçe börklü, azġun dinlü, ḳızġun dillü kāfir çıḳa geldi* (Drs. 65b/10).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda geçen ifadelerde Kazan Bey'in, oğlu Uruz'u tecrübe kazanması için ava götürdüğü sırada kâfirin baskın yaptığı belirtilmiştir. Bu ifadelerde kâfirin *on altı bin ip üzengili* olduğu bildirilerek sayıca üstünlüğü vurgulanmıştır.

Eski Türkçeden başlayarak tarihî Türk lehçelerinde kullanılan bu sözcük, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserde *yip* 'ip' (Gabain, 1988: 311); Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *İKPÖ*'de *yıp* 'ip' (Hamilton, 2011: 41/3); *EUTS*'de *yip, yipke* 'ip, iplik' (Caferoğlu, 1968: 297) şeklinde verilmiştir. Bu sözcük için *DLT*'de *yıp* 'ip, tel, kendisiyle at bağlanan uzun örk' (Atalay, 1986: 785) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV, GT, İM, Kİ, MG* ve *TZ*'de *yip* 'ip, iplik' (Toparlı vd., 2007: 324) şeklinde verilmiş ve *ib, ip, yib* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka*'da *yib* 'ib demekdir' (Atalay, 1970: 410); *LÇ*'de *yip* 'ip, habl, rismān, ḫayṭ, ḳutnem' (Şeyh Süleyman, 2003: 310) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *ip* 'urgan' şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *yıp* (Tietze, 2009: 402) olarak kullanıldığını aktarmıştır. Gülensoy, *ip* 'ip' şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *yıp* (*yip?),* Orta Türkçede *yıp* şeklinde kullanıldığını belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde *ip+le-/licilik/lik/lik-/çi/likçilik/liklenme/liklen-/si/siler/siz* (Gülensoy, 2007: 437) şeklinde türetildiğine değinmiştir.

3.8.4. Ḳayış

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳayış* 'kayış' (Ergin, 1964: 192) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *ḳayış* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Arḳasından iki ***ḳayış*** *çıḳardı, tekürüŋ öŋine bıraḳdı, aydur: Aḳıncılaruŋ terkeşi, bağı, üzengüsi,* ***ḳayışı*** *üzilür, dikmege gerek olur, dėdi* (Drs. 96b/7-8).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda geçen cümlelerde Selcen Hatun'la evlenmek isteyen Kan Turalı'nın deveyi yenişi anlatılmıştır. İfadelerde devenin derisinden *kayış* elde eden Kan Turalı'nın kahramanlığına vurgu yapılmıştır.

Sözcük, *DLT*'de *kadhış* 'kayış; hayvan derisini dilerek yapılmış olan kayışa denir' (Atalay, 1985: 369) şeklinde kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BV, DM ,KK* ve *TZ*'de *ḳayış* 'kayış, deri kayış ,kemer, kuşak' (Toparlı vd., 2007: 133); *Kİ*'de *ḳayış* 'kayış' (Caferoğlu, 1931: 77); *MG*'de *ḳayış* 'kayış' (Uğurlu, 1984: 94a/3) şeklinde verilen sözcük. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Senglah*'ta *ḳayış* 'tasma' (Clauson, 1960: 281v-16) olarak aktarılmıştır.

Tietze, *kayış* 'dar ve uzun kösele dilimi' olarak ifade ettiği sözcüğün Eski Türkçede *kaḍış* (Tietze, 2016: 186) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, *kayış* 'bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi' şeklinde aktardığı sözcüğün Orta Türkçede *ḳayış* biçiminde kullanıldığını, < **ḳaḍ-* 'döndürmek' *+-(ı)ş* şeklinde oluştuğunu belirtmiş ve sözcüğün Türkiye Türkçesinde ekleşme biçimlerini *kayış+çı/kıran/balığı/-dili* (Gülensoy, 2007: 484) olarak açıklamıştır.

3.8.5. Ṭayaḳ طآيق

Ergin, DKK'de sözcüğü *ṭayaḳ* 'dayak, destek, direk' (Ergin, 1964: 208) şeklinde kaydetmiştir. *Ṭayaḳ* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 4, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Birisi ėvüŋ ***ṭayaġıdur.*** *Birisi nėçe söyler-iseŋ bayaġıdur. Ozan ėvüŋ* ***ṭayaġı*** *oldur ki yazıdan yabandan ėve bir ḳonuḳ gelse, er adam ėvde olmasa, ol anı yėdirür, içürür, aġırlar, ʿazīzler gönderür* (Drs. 5b/7).

Mukaddime bölümünde kadınların özelliklerine göre sınıflandırıldığı cümlelerde örnek alınması gereken kadın tipi, evin *tayağı* olarak gösterilmiştir. *Tayak* sözcüğü, yuvayı ayakta tutan örnek kadını ifade etmede benzetme ögesi olarak kullanılmıştır.

Ne oğlan boġayı yėndi ne boġa oğlanı yėndi. Āḫir oğlan fikr eyledi, aydur: Bir ṭama direk ururlar, ol ṭama ***ṭayaḳ*** *olur durur. Şöyle ki* ***ṭayaġı*** *gėderseler ṭam yıḳılur* (Vat. 62a/8).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Dirse Han'ın oğlu, gücünün yanında zekâsını da kullanarak Bayındır Han'ın boğasını yenmiştir. Oğlan, boğa ile mücadele ederken daha önce edindiği tecrübelerden yararlanmıştır. Buna göre oğlan kendisini evi ayakta

tutan dayağa, boğayı da eve benzetmiştir. İfadelerde *tayak* sözcüğü "destek, dayanak" anlamında kullanılmıştır.

EUTS'de *tayaḳ* 'destek, dayak' (Caferoğlu, 1968: 229); *DLT*'de ise *tayak* 'dayak, dayangaç' (Atalay, 1986: 589) şeklinde kaydedilmiştir. Sözcük, Kıpçak sahası eserlerinden *TZ*'de *tayaḳ* 'dayak'; *CC, GT* ve *İM*'de *tayaḳ* 'dayanak, sopa, değnek'; *GT'*de *tayaḳ* 'erkeklik organı'; *TA*'da *ṭayaḳ* 'dayanak, sopa, değnek' (Toparlı vd., 2007: 266) şeklinde kaydedilmiş ve *dayaḳ* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Çağatay sahasında da kullanılan bu sözcük, *tayaġ/tayaḳ* 'tayaḳ, dayanacak, değenek, asa, destek' (Clauson, 1960: 167r-13; Şeyh Süleyman, 2003: 106) şeklinde aktarılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *dayak* 'destek' olarak aktarmış ve sözcüğün *daya-* eyleminden geldiğini belirtmiştir (Tietze, 2002: 569). Gülensoy, bu sözcüğü *dayak* 'destek' şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün ≺ **tay +a -k* sözcüğünden geldiğini belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde *dayak+lama/la-/ lık* (Gülensoy, 2007: 269) olarak türetildiğini aktarmıştır.

3.8.6. Yėlim

Ergin, DKK'de sözcüğü *yilim* 'tutkal' (Ergin, 1964: 216) olarak vermiştir. *Yėlim* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 1 yerde geçmektedir.

Ḳażılıḳ Ḳoca anı gördüginleyin yėl gibi yėtdi, ***yėlim*** *gibi yapışdı. Kāfirüŋ eŋsesine bir ḳılıç urdı, ẕerre ḳadar kesdüremedi* (Drs. 103b/5).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen yukarıdaki cümlelerde Düzmürd Kalesi'ne akın düzenleyen Kazılık Koca'nın kalenin tekürü ile mücadelesi anlatılmaktadır. Kazılık Koca'nın kâfiri görür görmez ona saldırması, "tutkal" anlamında kullanılan *yėlim* sözcüğü ile ifade edilmiştir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yilim* 'tutkal, çiriş' (Caferoğlu, 1968: 296) şeklinde geçmektedir. *DLT*'de *yelim* 'tutkal, kendisiyle tüy ve tüye benzer şeyler yapıştırılan tutkal' (Atalay, 1986: 769) olarak görülmektedir. Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *CC*'de *yelim* 'tutkal, yapıştırıcı' (Toparlı vd., 2007: 318); *Kİ*'de *yilim* 'tutkal' (Caferoğlu, 1931: 97) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesinde bu sözcük, *yilim* 'yapışkanlık, tutkal' (Şeyh Süleyman, 2003: 303) şeklinde kullanılmıştır.

Gülensoy, *yelim* sözcüğünün halk ağzında "tutkal" anlamında kullanıldığını aktardıktan sonra sözcüğün ≺* [y]*e(/é/i)l-* '*yapıştırmak, tutkallamak' *+(i)m* (Gülensoy, 2007: 1113) şeklinde oluştuğunu açıklamıştır. Doerfer, sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu belirtmiş ve sözcüğü *yelim* 'tutkal' (Doerfer, 1975: 189) şeklinde kaydetmiştir.

3.9. Müzik ve Oyunla İlgili Nesne Adları

3.9.1. Borı بوري

Ergin, DKK'de sözcüğü *borı* 'boru, çalınan boru' (Ergin, 1964: 175) olarak kaydetmiştir. *Borı* sözcüğü Dresden nüshasında 7, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Alp Uruz çadırların açdurdı, cebeḫānesin yükletdi. Ḳara Göne çeri başı oldı. ***Borı*** *aġardup göçdiler, yola girdiler* (Drs. 143b/9).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda babasının tutsak olduğunu öğrenen Uruz, onu kurtarmak için yaptığı hazırlıktan sonra *boru* çaldırıp yola koyulmuştur.

Ol gün burması altun tuç ***borılar*** *çalındı. Ol gün cılasınlar döne döne ṣavaşdılar* (Vat. 94a/9).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda Kazan Bey'in ava çıkmasını fırsat bilip kendisine saldıran kâfirle çarpışmasının tasvir edildiği cümlelerde altın burmalı savaş borularının çalındığı ifade edilmiştir. Oğuzların, *boru* çaldırması hikâyelerde geçen geleneksel savaş hazırlıklarından biridir.

Eski Uygur Türkçesinde *burgu/burḳu* 'trampet' (Caferoğlu, 1968: 53); *DLT*'de *borguy* 'üflenerek öttürülen boru' (Atalay, 1986: 103); Kıpçak sahası eserlerden *Kİ*'de *borġu* 'boru' (Caferoğlu, 1931: 29); *DM*'de *borġı* 'boru, savaş borusu' (Toparlı vd., 2007: 34) şeklinde aktarılmış ve *borġu, borı, burġa, burġı* sözcüklerine gönderme yapılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *burgu* 'misḳab, ḥarbenin ucu; tāc, külah ve kemer düğmesi' (Şeyh Süleyman, 2003: 79) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, sözcüğü *borı* 'perdesiz madeni nefesli çalgı' şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *borġul/borġuy* (Tietze, 2002: 372) şekillerinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *boru* 'içi boş, uçları açık, uzun ve dar silindir' şeklinde aktarmış ve sözcüğün < **bo* 'yansıma' +r +*gu(y)* şeklinde oluştuğunu belirtmiştir. Gülensoy, ayrıca sözcüğün Türkiye Türkçesinde *boru+cu/msu* (Gülensoy, 2007: 162) şeklinde türetildiğini açıklamıştır.

3.9.2. Düdük دودك

Ergin, DKK'de sözcüğü *düdük* 'düdük' (Ergin, 1964: 181) biçiminde vermiştir. Dresden nüshasında 2 yerde geçen *düdük* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Oġlan kāfiri götürdü yère urdı. Burnından ḳanı ***düdük*** *gibi şorladı. Ṣıçrayup şahin kibi kāfirüŋ boġazın ele aldı* (Drs. 128a/3).

Begil Oğlu Emren boyunda Emren'in, Cebrail'in yardımıyla kâfir tekfuru yenişinin anlatıldığı ifadelerde kanın fışkırması düdüğe benzetilmiştir. *Düdük* sözcüğü burada benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Bu sözcük, Kıpçak sahası eserlerinden *DM, Kİ, TA* ve *TZ*'de *düdük* 'düdük' (Toparlı vd., 2007: 66) şeklinde verilmiş ve *tüdük* sözcüğüne atıf yapılmıştır. Sözcük, Çağatay sahası dil ürünlerinde *düdük* 'düdük, tütek, nāy' (Clauson, 1960: 225r-5; Şeyh Süleyman, 2003: 171) olarak adlandırılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *düdük* 'nefesli çalgılardan' olarak belirtmiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde *tütek* (Tietze, 2002: 668) şeklinde kullanıldığını açıklamıştır. Gülensoy, *düdük* 'düdük' olarak verdiği sözcüğün Eski Türkçede *tütek* 'ağızlık, emzik' olarak kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğün < *tüt-* 'emmek' +*ek* şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *düdük+çü/le-/lü* şekillerinde ekleştiğini ve Anadolu ağızlarında 'ıslık, boru, kaval, boğaz, gırtlak, inci kemiği' anlamlarında kullanıldığını (Gülensoy, 2007: 309) bildirmiştir.

3.9.3. Ḳopuz قپوز

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳopuz* 'kopuz' (Ergin, 1964: 193) şeklinde kaydetmiştir. *Ḳopuz* sözcüğü Dresden nüshasında 22, Vatikan nüshasında 10 yerde geçmektedir.

Meger ol gün kāfirlerüŋ aġır günleriydi. Her biri yėmekde içmekde idi. Beyregi daḫı getürüp ***ḳopuz*** *çaldururlar-idi* (Drs. 49b/3).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Hisarı Beyi'ne esir düşen Bamsı Beyrek, kâfirlerin eğlenceli günlerinde onlara *kopuz* çalmıştır.

Benüm elümi şeşüŋ, ḳolça ḳopuzum elüme vėrüŋ, ol yigidi ben döndüreyim, gerek beni ṣoŋra öldürüŋ gerek ḳoyu vėrüŋ dėdi. Dirse Ḫanuŋ elini şeşdiler, ḳolca ***ḳopuzını*** *eline vėrdiler* (Vat. 66b/1-3).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda kırk namert tarafından esir edilen Dirse Han, oğlu olduğunu bilmediği bir yiğidi yanına çağırmak için kopuzdan yararlanmıştır.

Eski Uygur Türkçesi ile birlikte Türkçe metinlerde kullanılan bu sözcük *EUTS*'de *ḳobuz* 'kobuz sazı' (Caferoğlu, 1968: 179); Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *İKPÖ*'de *ḳopuz* 'kopuz, çalgı aleti' (Hamilton, 2011: 70/7) şeklinde kullanılmıştır. Sözcük, *DLT*'de *kubuz* 'kupuz, uda benzer bir çalgı' (Atalay, 1985: 365) şeklinde kullanılmıştır. Kıpçak sahası eserlerden *Kİ*'de *ḳobuz* 'müzik yapılan alet' (Caferoğlu, 1931: 68); *İM*'de *ḳopuz* 'kopuz denilen çalgı aleti' (Toparlı vd., 2007: 154) şeklinde verilip *ḳobuz, ḳubuz, ḳupuz*

sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay Türkçesinde *ḳopuz* ‘ḳavun, ḫarpuz, bostān; saz, kemāne’ (Şeyh Süleyman, 2003: 231) şeklinde adlandırılmıştır.

Tietze, *kopuz/kobuz* ‘eski bir çalgı’ şeklinde aktardığı sözcüğün Eski Türkçede *ḳopuz* (Tietze, 2016: 369) olarak kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy, *kopuz* ‘ozanların çaldığı telli Türk sazı’ şeklinde kaydettiği sözcüğün Orta Türkçede *ḳubuz* ‘ut, kopuz’ şeklinde kullanıldığını ifade etmiş ve sözcüğün kökeni ile ilgili < **kop*-‘(sesle ilgili olarak) patlamak, yankı vermek’ +*-z* (Gülensoy, 2007: 541) şeklinde açıklama yapmıştır.

3.9.4. Ṭop طوپ

Ergin, DKK’de sözcüğü *ṭop* ‘top’ (Ergin, 1964: 209) şeklinde kaydetmiştir. *Ṭop* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 3 yerde geçmektedir.

Ol gün bir ḳıyāmet ṣavaş oldı, meydān ṭolu baş oldı. Başlar kesildi, ***ṭop*** *kibi. Ṣahbāz ṣahbāz atlar yügürdi, nalı düşdi* (Drs. 33b/9).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen ifadelerde Kazan ve Oğuz beylerinin kâfire savaş açtığı sırada ortaya çıkan manzara tasvir edilirken kesilmiş insan başlarının *top* gibi olduğu belirtilmiştir.

Yėgenek kāfirüŋ ardından yėtdi. Kāfir ḥiṣār ḳapusına girmişiken Yėgenek ḳara polat öz ḳılıcıyla kāfirüŋ boynı rastlayup şöyle çaldı-kim başı ***ṭop*** *gibi öŋine düşdi* (Vat. 103a/4).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda kâfir elinde tutsak olan babasını kurtarmak için Oğuz beyleri ile kaleye giden Yiğenek’in düşmanla mücadelesinin anlatıldığı cümlelerde kesilen düşman başlarının *top* gibi yere düştüğü ifade edilmiştir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *top* ‘yusyuvarlak, büsbütün’ (Wilkens, 2021: 733) şeklinde kaydedilmiştir. Eski Kıpçak Türkçesi ürünlerinden *Kİ*’de *ṭop* ‘top’ (Caferoğlu, 1931: 61); *CC* ve *TZ*’de *top* ‘toparlak, yuvarlak, top’; *MG*’de *ṭop* ‘top (çevgān oyununda kullanılan)’ (Uğurlu, 1984: 111a/6) şeklinde kullanılmıştır. Sözcük, Çağatay Türkçesinde *top* ‘yığın, yuvarlaḳ ve mecmūʿ olan şeyler’ (Şeyh Süleyman, 2003: 112) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğü *top* ‘(ad ve sıfat olarak) top; yuvarlak biçimli’ şeklinde açıklamış ve sözcüğün Eski Türkçede *tob* (Tietze, 2019: 239) olarak geçtiğini belirtmiştir. Gülensoy, köken bilgisi sözlüğünde sözcüğü *top* ‘genellikle kauçuktan veya üzeri meşin, içi şişirilmiş lastikten yapılmış toparlak oyun aracı’ olarak vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *top*, Orta Türkçede *top~topık* olarak geçtiğine değinmiştir. Gülensoy, açıklamasında sözcüğün < **to*- ‘şişmek, kabarmak’ +*-p* şeklinde oluştuğunu belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde türeme şekillerini aktarmıştır (Gülensoy, 2007: 910-911).

3.9.5. Yėlteme

Ergin, DKK'de sözcük için *yilteme* 'şevke getirme havası; şevklendirme, heyecanlandırma, coşturma havası' (Ergin, 1964: 216) karşılığını vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *yėlteme* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Tekür aydur: Vallāh bu yigidi gözüm gördi, gönlüm sevdi dėdi. Ḳırḳ yėrde otaḳ dikdürdi, ḳırḳ yėrde ḳızıl ala gerdek dikdürdi. Ḳan Ṭuralıyıla ḳızı getürüp gerdege ḳoydılar. Ozan geldi, ***yėlteme*** *çaldı* (Drs. 96b/13).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda Kan Turalı'nın üç canavarı yenip Selcen Hatun'la evlenmesi ve düğün hazırlıklarının anlatıldığı cümlelerde geçen *yėlteme* sözcüğü "çalgı" anlamında kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *yėlteme/yilteme* 'kopuz, kopuza benzer bir çalgı' (Tietze, 2019: 311) şeklinde kaydetmiştir.

3.10. Ekonomi ve Madencilikle İlgili Nesne Adları

3.10.1. Aḳça

Ergin, bu sözcüğü DKK'de *aḳça* 'akçe, para, gümüş para' (Ergin, 1964: 169) şeklinde açıklamıştır. *Aḳça* sözcüğü, Dresden nüshasında 18, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Bir ḳuru çayuŋ üzerine bir köpri yapdurmışıdı. Gėçeninden otuz üç ***aḳça*** *alurıdı, gėçmeyeninden döge döge ḳırḳ* ***aḳça*** *alurıdı* (Drs. 79b/3-4).

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyunda geçen cümlelerde, Deli Dumrul'un kuru bir çay üzerine yaptırdığı köprüden geçenden ve geçmeyenden zor kullanarak *akçe* aldığı ifade edilmiştir.

Sulṭānum bir yigit olsa dirisi ḫaberin getürse altun ***aḳça*** *vėrürdüm, ölüsi ḫaberin getürene ḳız ḳardaşum vėrürdüm, dėdi* (Vat. 74b/8).

Bamsı Beyrek boyunda geçen ifadelerde on altı yıldır Beyrek'ten haber alınamaması üzerine Deli Karçar, Bayındır Hān'ın huzuruna varıp Beyrek'in diri olduğu haberini getirene altın *akçe*, ölü olduğu haberini getirene Banu Çiçek'i vereceğini bildirmiştir.

Aḳça sözcüğü, Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *aḳça* 'beyaz ve dirhem anlamına gelen bir sözcük' (Caferoğlu, 1931: 17); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *aḫçe/aḳçe* 'pelūs ve pāre' (Şeyh Süleyman, 2003: 6); *Senglah*'ta *akça* (Clauson, 1960: 45r-24) şeklinde görülmektedir.

Tietze, *akça/akçe* ‘para’ olarak kaydettiği sözcüğün < *akça* ‘beyazımsı’ < *ak* /+ sıfata eklenen *-ça* küçültme eki (Tietze, 2002: 124) şeklinde türetildiğini bildirmiştir. Gülensoy, sözcüğü *akça* ‘para’ olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *aġı* ‘varlık, hazine’+*ça* şeklinde türetildiğini, Türkiye Türkçesinde *akça+lı* (Gülensoy, 2007: 59) şeklinde kullanıldığını aktarmıştır.

3.10.2. Baḳır بقر

Ergin, bu sözcüğü DKK’de *baḳır* ‘baḳır’ (Ergin,1964:173) şeklinde vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *baḳır* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Aġ aḳça getürdiler puldur dėdüm

Ḳızıl altun getürdiler ***baḳırdur*** *dėdüm* (Drs. 142a/3).

Salur Kazan’ın Tutsak Olup Oğlu Uruz’un Çıkardığı boyda geçen soylamada Trabzon tekfuruna esir düşen Salur Kazan, kendisinden övgü bekleyen kâfirlerin verdiği altının değersizliğini *bakır* sözcüğü ile anlatmıştır. İfadelerde Salur Kazan, kâfirleri övmek yerine küçümsemiştir.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *baḳır* ‘bakır’ (Caferoğlu, 1968: 32); *DLT*’de *bakır* ‘bakır’ (Atalay, 1985: 360); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *baḳır* ‘nuḥās’ (Caferoğlu, 1931: 34) ve Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *baḳır* ‘baḳr, nuḥās’ (Şeyh Süleyman, 2003: 71) şeklinde adlandırılmıştır.

Tietze, bu sözcük hakkında *bakır* ‘maruf maden’ şeklinde bir açıklama yapmış ve sözcüğün Eski Türkçede *baḳır* (Tietze, 2002: 266) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Gülensoy, sözcüğü *bakır* ‘bakır madeni ve bu madenden yapılmış kap kacak’ şeklinde vermiş ve sözcüğün < **bā* ‘yansıma’ *+kır* (Gülensoy, 2007: 105) şeklinde oluştuğunu kaydetmiştir.

3.10.3. Demür دمور

Ergin, DKK’de sözcüğü *demür* ‘demir’ (Ergin, 1964: 179) biçiminde kaydetmiştir. *Demür* sözcüğü; nesne adı olarak Dresden nüshasında 9 yerde *demür ṭon*, 2 yerde *demür zencīr,* 1 yerde *demür yaylu*, 1 yerde *gök demürlü* şeklinde geçmektedir. Vatikan nüshasında ise 1 yerde *demür ṭon*, 1 yerde *demür zencīr,* 1 yerde *demür yaylu* şeklinde geçmektedir.

Bu maḥalde ***demür*** *zencīr-ile boġayı getürdiler. Boġa dizin çökdi, boynuzuyıla bir mermer ṭaşı yoġurdı, peynir gibi ditdi* (Drs. 92a/9).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda geçen cümlelerde Kan Turalı'nın Selcen Hatun'u almak için mücadele etmesi gereken ilk canavar olan boğa tasvir edilmiştir. Boğanın meydana *demür zincir* kullanılarak getirilmesi, gücünü ve korkunçluğunu vurgulamaktadır.

Meger sulṭanum, gėne yaz oldı, boġayı saraydan çıḳardılar. Üç kişi ṣaġından, üç kişi solından ***demür*** *zincīr-ile boġayı dutmışlardı* (Vat. 61b/13).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Dirse Han'ın oğlunun ad alma mücadelesinde karşı karşıya geleceği boğanın tasvir edildiği ifadelerde söz konusu boğayı altı kişi *demir* zincir ile zapt etmiştir.

Eski Türkçe ile birlikte tarihî lehçelere ait metinlerde kullanılan sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *temir* 'demir' (Ergin, 2011: 114); Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *İKPÖ*'de *temir* 'demir' (Hamilton, 2011: 31/5) şeklinde geçmektedir. *DLT*'de *temür* 'demir' (Atalay, 1985: 361) biçiminde verilen sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *temir* 'demir' (Caferoğlu, 1931: 40); *MG*'de *timür* 'demir' (Uğurlu, 1984: 72a/3); *BM, BV, İM, İN* ve *TA*'da *temür* 'demir' (Toparlı vd., 2007: 269) olarak kaydedilmiştir. Sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka* ve *LÇ*'de *timür* 'demir' (Atalay, 1970: 190; Şeyh Süleyman, 2003: 137) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *demür/demir* 'bilinen maden' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski Türkçede *temir* şeklinde kullanıldığını aktardıktan sonra ham maddesi demir olan birçok şeyin kısaca *demir* olarak adlandırıldığına vurgu yapmıştır (Tietze, 2002: 587). Gülensoy, bu sözcüğü *demir* 'demir' olarak kaydetmiş ve sözcüğün Eski ve Orta Türkçede *temür* biçiminde geçtiğini belirttikten sonra Türkiye Türkçesinde *demir+baş/ci/cilik/kapan/leme/le-/leşme/leş-/li* şeklinde türetildiğini açıklamıştır (Gülensoy, 2007: 275-276).

3.10.4. Tuç

Ergin, DKK'de sözcüğü *tuç* 'tunç' (Ergin, 1964: 210) biçiminde kaydetmiştir. Sözcük, Dresden nüshasında 2 yerde *ṭuç;* 1 yerde *ḳuc* şeklinde yazılmıştır. *Tuç* sözcüğü Vatikan nüshasında ise 1 yerde geçmektedir.

Gümbür gümbür ṭavullar çalındı, burması altun ***tuç*** *borılar çalındı. Ol gün cılasun beg erenler döne döne ṣavaşdı. Ol gün ḳara polat öz ḳılıçlar çalındı.* (Drs. 68a/7).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda geçen ifadelerde Kazan Bey ve oğlu Uruz'un ava çıkmasını haber alan kâfirin saldırısı anlatılmıştır. Cenk meydanı tasvir edilirken altın burma savaş borularının çalındığı ifade edilmiştir. Savaş borularında süslemelerin altın ve tunçtan olması beylerin gücünü, üstünlüğünü simgelemektedir.

Sözcük, *DLT*'de *tuç* 'tunç' (Atalay, 1986: 649) şeklinde geçmektedir. Kıpçak Türkçesi dil ürünlerinden *Kİ*'de *ṭuç* 'tunç' (Caferoğlu, 1931: 62); Çağatay Türkçesinde *tuc* 'ṭunç, pirinç, mis, yay çillesi' (Şeyh Süleyman, 2003: 114) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, sözcüğü *tuc* 'tunç; Bronze' (Tietze, 2019: 267) şeklinde ifade etmiştir. Gülensoy, *tunç* 'bronz' olarak aktardığı sözcüğün; < **tū*- 'kapamak' [n 'türemedir'] +*-ç* şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *tunç+la-/laş/laşma/laştır-/laştırma* şeklinde türetildiğini (Gülensoy, 2007: 932) açıklamıştır.

3.11. Ulaşım Araçları ile İlgili Nesne Adları

3.11.1. Gėmi

Ergin, DKK'de sözcüğe *gimi* 'gemi' (Ergin, 1964: 184) şeklinde yer vermiştir. *Gėmi* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Aġ ṣaḳallu Dede Ḳorḳutdan ögüt aldum, ala yatan ḳara ṭaġları aşdum, ilerü yatan Ḳara Deŋize girdüm, ***gėmi*** *yapup gömlegüm çıḳardum* (Drs. 105a/13).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde Yiğenek, gördüğü bir rüyayı yoldaşlarına anlatmıştır. Yiğenek; rüyasında Dede Korkut'tan öğüt aldığını, ileri yatan Karadeniz'e ulaştığını, *gemi* yaptığını anlatmıştır.

Ḳażan aydur:

Çaġnam çaġnam ḳayalardan aḳan ṣu

Büyük büyük ***gėmileri*** *oynadan ṣu*

Ḥasanıla Ḥüseynüŋ ḥasreti ṣu

ʿĀyişeyle Fāṭımanuŋ nigāhı ṣu (Vat. 86b/3).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen soylamada büyük *gemileri* hareket ettirdiği ifade edilerek suyun gücü ön plana çıkarılmıştır.

Eski Uygur Türkçesi ile birlikte tarihî Türk lehçelerinde kullanılmaya başlanan bu sözcük, Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *İKPÖ*'de *kemi* 'gemi' (Hamilton, 2011: 17/3) şeklinde geçmektedir. Sözcük için *DLT*'de *kemi* 'gemi' (Atalay, 1986: 299) karşılığı verilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *BM, DM, GT, İM, KFT, Kİ, TA* ve *TZ*'de *kemi* 'gemi' (Toparlı vd., 2007: 137) şeklinde verilmiş ve *keme, kime, kimi* sözcüklerine atıf yapılmıştır. Çağatay sahası eserlerinde de tespit edilen sözcük, *LÇ*'de *kime* 'gemi, sefīne, keşti, fülk, zevraḳ, merkeb, ġurab, uçan, cehāz' (Şeyh Süleyman, 2003: 268) şeklinde yer almıştır.

Tietze, sözcüğü *gemü/gemi* 'nehir ve deniz vasıtası' olarak belirtmiş ve sözcüğün Eski Türkçe döneminde *kemi* (Tietze, 2009: 127) şeklinde kullanıldığını açıklamıştır.

Gülensoy, *gemi* ‘gemi’ olarak aktardığı sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *kemi~kimi* olarak kullanıldığını belirtmiştir. Sözcüğün kökeni hakkında <**kēmi* ‘gemi, kayık’ açıklamasında bulunmuş ve Türkiye Türkçesinde sözcüğün *gemi+ci/cilik/lik* şekillerinde türetilebileceğini bildirmiştir (Gülensoy, 2007: 363-364).

3.11.2. Yėlken

Ergin, DKK’de sözcüğü *yilken* ‘yelken’ (Ergin, 1964: 216) biçiminde kaydetmiştir. *Yėlken* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

Aġ ṣaḳallu Dede Ḳorḳutdan ögüt aldum, ala yatan ḳara ṭaġları aṣdum. İlerü yatan Ḳara Deŋize girdüm, gėmi yapup gömlegüm çıḳardum, ***yėlken*** *ḳurdum* (Drs. 105a/13).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda geçen ifadelerde gördüğü bir rüyayı yoldaşlarına anlatan Yiğenek; Dede Korkut’tan öğüt aldığını, ileri yatan Karadeniz’e ulaştığını, gemi yapıp gömleğinden *yelken* yaptığını anlatmıştır.

Sözcük, Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *yelken* ‘yelken’ (Caferoğlu, 1931: 97); *İH*’de *yilken* ‘yelken, gemi yelkeni’ (İzbudak, 1396: 53) şeklinde kaydedilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *yilken* ‘şirāʿ, bād-bān, uçan, ḳandī, yelken’ (Şeyh Süleyman, 2003: 314); *Senglah*’ta *yėlken* ‘bād-bān, keştī, şirāʿ ‘Clauson, 1960: 352r-10) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *yelken* ‘direklere, çubuklara veya bunlara bağlı serenlere, istralyalara açılan ve yüzeylere çarpan rüzgârın etkisiyle gemiyi hareket ettiren kumaş; saraydaki cücelerin giydiği yelken biçimli başlık’ şeklinde aktarmış ve sözcüğün etimolojisiyle ilgili tartışmalar için Hasan Eren’in kaynağına bakılmasını önermiştir (Tietze, 2019: 307). Gülensoy, sözcüğü *yelken* ‘yelken takmış, yelkeni olan göl veya deniz aracı, yelken’ şeklinde kaydetmiş ve sözcüğün < *yé: l +(e)k* ‘kuş kanadının büyük tüyü, telek’ *+(e)n* şeklinde oluştuğunu aktarıp Türkiye Türkçesinde türeme biçimlerini *yelken+ci/cilik/len-/lenme/li* (Gülensoy, 2007: 1114) olarak örmeklendirmiştir.

3.12. Devlet Simgesi Olarak Kullanılan Nesne Adları

3.12.1. Sancaḳ

Ergin, DKK’de sözcüğü *sancaḳ* ‘sancak’ (Ergin, 1964: 203) şeklinde kaydetmiştir. *Sancaḳ* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında da 3 yerde geçmektedir.

Ḳazan Begüŋ ḳarṭaşı kāfirüŋ tuġıyıla ***sancaġını*** *ḳılıçladı yėre ṣaldı. Derelerde depelerde kāfire ḳırġun girdi, leşine ḳuzġun üşdi* (Drs. 34a/12).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen ifadelerde Kazan Bey ve Oğuz beylerinin kâfiri yenilgiye uğratması anlatılmıştır. Kâfirin tuğ ve sancağının yere düşürülmesi ile elde edilen galibiyete vurgu yapılmıştır.

Ḳara Aṣlan Melikini Ḳara Budaḳ yıḳup başın kesdi. Kāfirüŋ ***sancaġın*** *tuġun Beryek-ile Yegenek ḳılıçladı, yėre ṣaldı* (Vat. 83b/3).

Bamsı Beyrek boyunda Bayburt Hisarı'na ulaşan Beyrek ve Oğuz beylerinin kâfirle mücadelesinin anlatıldığı ifadelerde sancağın kılıçlanarak yere atılması elde edilen zaferin bir göstergesidir.

Sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *sanç-* 'sançmak, mızraklamak' (Ergin, 2011: 109); Eski Uygur Türkçesinde *sançmaḳ* 'sançmak, delmek' (Caferoğlu, 1968: 196); *DLT*'de *sanç-* 'sançmak, dürtmek, sokmak; yenmek' (Atalay, 1986: 487) şeklinde kullanılan eylemden üretilmiştir. Kıpçak sahası eserlerinden *KF*'de *sançaḳ* 'sancak, bayrak' (Toparlı vd., 2007: 226) şeklinde verilmiştir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*'de *sancaḳ* 'bayrak, ʿalem, tuġ' (Şeyh Süleyman, 2003: 182); *Senglah*'ta *sancaḳ* ' ʿalem, liva' (Clauson, 1960: 235v-19) şeklinde geçmektedir.

Tietze, bu sözcüğü *sancak* 'bayrak; gemilerin sağ yanı' olarak vermiş ve sözcüğün < *sanç-* 'batırmak, saplamak' eylemine, eylemden participium activum şeklinde sıfat ve eylemden ad yapan *–ak* ekinin getirilmesiyle türetildiğini belirtmiştir (Tietze, 2019: 178). Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde bu sözcük, *sancak* 'bayrak, liva; çoğunlukla askerî birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak' şeklinde geçmektedir. Sözcüğün türeme şekli, *sançık-* 'yenilmek; vurulmak'; *sançıl-* 'saplanmak; yenilmek'; *sançış-* 'birbiriyle savaş yapmak') +*-kak* olarak verilmiştir. (Gülensoy, 2007: 729).

3.12.2. Tuġ

Ergin, DKK'de sözcüğü *tuğ* 'tuğ' (Ergin, 1964: 210) şeklinde vermiştir. *Tuġ* sözcüğü Dresden nüshasında 2, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Ḳazan Begüŋ ḳarṭaşı kāfirüŋ ***tuġıyla*** *sancaġını ḳılıçladı, yėre ṣaldı. Derelerde depelerde kāfire ḳırġun girdi, leşine ḳuzġun üşdi* (Drs. 34a/11).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda geçen ifadelerde Kazan Bey ve Oğuz beylerinin kâfiri yenilgiye uğratışı anlatılmıştır. Kâfirin tuğ ve sancağının yere düşürülmesi ile kazanılan zafere vurgu yapılmıştır.

Ḳara Aṣlan Melikini Ḳara Budaḳ yıḳup başın kesdi. Kāfirüŋ sancaġın ***tuġun*** *Beryek-ile Yegenek ḳılıçladı, yėre ṣaldı* (Vat. 83b/3).

Bamsı Beyrek boyunda Beyrek, Bayburt Hisarı'nda tutsak olan kırk yiğidini kurtarmak için Oğuz beyleri ile birlikte Bayburt Hisarı'na girmiştir. Kâfirle yapılan mücadelenin anlatıldığı ifadelerde kâfirin *tuğunun* kılıçlanıp indirilmesi elde edilen zaferin işaretidir.

Sözcük, *EUTS*'de *tuġ* 'bayrak, sancak' (Caferoğlu, 1968: 251); şeklinde yer almıştır. Sözcük hakkında *DLT*'de *tuğ* 'hakan yanında çalınan kös ve davul, nöbet davulu; tuğ; bayrak, sancak' (Atalay, 1986: 649) karşılığı verilmiştir. Eski Kıpçak Türkçesi eserlerinden *DM*'de *ṭuġ* 'tuğ' (Toparlı vd., 2007: 283) şeklinde geçmektedir. Çağatay Türkçesinde *tuġ* 'yüŋ ve tüg, ḫotāz, ḳıṭāṣ ḳuyruġundan sancāḳ ve bir ok ucuna takılan tüy ve ḳıl ve peşm' (Şeyh Süleyman, 2003: 120) şeklinde yer almıştır.

Tietze, bu sözcüğü *tuğ* 'tuğ' (Tietze, 2019: 268) şeklinde kaydetmiştir. Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde bu sözcük *tuğ* 'sorguç' olarak geçmektedir. Eski Türkçede *tuġ, tuuġ* 'bayrak, sancak', Orta Türkçede *tuġ* şeklinde kullanılan sözcüğün oluşumu <**tū-* 'tıkamak, kapamak' +*-ġ* (Gülensoy, 2007: 929) şeklinde verilmiştir.

3.13. Tarımla İlgili Nesne Adları

3.13.1. Degirmen دكرمن

Ergin, DKK'de sözcüğü *degirmen* 'değirmen' (Ergin, 1964: 179) şeklinde kaydetmiştir. *Degirmen* sözcüğü Dresden nüshasında 1, Vatikan nüshasında da 1 yerde geçmektedir.

ʿAvrat aydur: Neyleyeyim, bu yıḳılacaḳ ėvde un yoḳ, elek yoḳ; deve ***degirmeninden*** *gelmedi dėr* (Drs. 6b/8).

Mukaddime bölümünde yoksulluğun vurgulandığı ifadelerde *degirmen* sözcüğü hububatın un haline getirilmesinde yararlanılan mekân adı olarak kullanılmıştır.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *tegirmen* 'değirmen' (Caferoğlu, 1968: 231); *DLT*'de *tegirmen* 'değirmen, değirmen taşı' (Atalay, 1986: 594) şeklinde kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesinde Ebū Hayyān'ın *Kİ* adlı eserinde *teyirmen* 'değirmen' (Caferoğlu, 1931: 41) şeklinde kaydedilen sözcük diğer Kıpçak sahası eserlerinden *CC*, *DM* ve *GT*'de *tegirmen* 'değirmen' (Toparlı vd., 2007: 268) olarak verilmiştir. Çağatay sahasında ise *tigirmen* 'değirmen' (Clauson, 1960: 198v-2; Şeyh Süleyman, 2003: 135) şeklinde kullanılmıştır.

Tietze, bu sözcüğü *değirmen* 'taneleri vs. öğüten cihaz ve ona mahsus yapı' olarak aktarmış ve sözcüğün *tegir- 'çevirmek, döndürmek' < *tek- 'dönmek vs.' kökünden geldiğini ifade etmiştir (Tietze, 2002: 577). Gülensoy, sözcüğü *değirmen* 'değirmen'

şeklinde kaydetmiştir. Eski Türkçe ve Orta Türkçede *tägirmän* olarak geçen sözcüğün **tek-* 'dönmek'+ *-ir-* 'çevirmek, döndürmek' + *men* şeklinde oluştuğunu, Türkiye Türkçesinde *değirmen* +*cicilik/lik* olarak türetildiğini kaydetmiştir (Gülensoy, 2007: 272).

3.13.2 Degirmen Ṭaşı

Dresden nüshasında 2 yerde geçen *degirmen taşı* tamlaması, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Hele Ḳazanı getürdiler, Ṭomanın Ḳalʿasında bir ḳuyuya bıraḳdılar. Ḳuyunuŋ aġzına bir ***degirmen ṭaşı*** *ḳodılar* (Drs. 139a/5).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda geçen ifadelerde Trabzon tekfuruna esir düşen Kazan Bey, kalede bulunan bir kuyuya bırakılmış. Kuyunun ağzı *değirmen taşı* ile kapatılmıştır.

3.14. Ad Aktarması ile Oluşan Nesne Adları

3.14.1. Ağız

Ergin, DKK'de sözcüğü *ağız* 'ağız' (Ergin, 1964: 169) şeklinde aktarmıştır. Dresden nüshasında nesne adı anlamıyla 2 yerde geçen *aġız* sözcüğü, Vatikan nüshasında 1 yerde kullanılmıştır. DKK'de *aġız* sözcüğü organ anlamı dışında yan anlam kazanarak bir nesnenin adı olarak kullanılmıştır.

Ḳuyunuŋ ***aġzına*** *bir degirmen ṭaşı ḳoydılar. Yėmegini suyını, degirmen ṭaşı delüginden vėrürleridi* (Drs. 139a/5).

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı boyda Han Kazan, Tomanın Kalesi'nin yakınlarında uyuyakalınca tekfurun askerleri tarafından esir alınmış ve kalede yer alan kuyuya bırakılmıştır. Kuyunun ağzı değirmen taşı ile kapatılmıştır.

Ḳara yėrüŋ üzerine otaḳların ḳurmuşidi. Biŋ yėrde ipek ḳalıçası döşenmişidi. Ala sayvān gökyüzine esenmişidi. Ṭoḳsan tümen genç Oġuz Ḳażanuŋ ṣoḥbetine derilmişidi. ***Aġzı*** *büyük ḫumralar ortalıġa ṣalınmışıdı* (Vat. 91b/12).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda, Kazan Bey tarafından düzenlenen toy meclisinin tasvir edildiği cümlelerde geçen *ağız* sözcüğü yan anlamda kullanılmıştır.

Sözcük, *DLT*'de *agız* 'ırmağın, su tulumunun, testinin, küpün ve kuyunun ağzı; insanın ve hayvanın ağzı' (Atalay, 1985: 55); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*'de *aġız*

‘ağız, Kıpçakça aız’ (Caferoğlu, 1931: 17); *MG*’de *aġız* ‘ağız’ (Uğurlu, 1984: 26a/4); Çağatay Türkçesinde *aġuz* ‘dehan, fem’ (Şeyh Süleyman, 2003: 16) şeklinde verilmiştir.

Tietze, bu sözcüğün organ anlamı dışında *kenar* anlamıyla kullanıldığını belirtmektedir (Tietze, 2002: 111). Gülensoy, *ağız* sözcüğünün diğer anlamlarının yanında *uç, kenar, başlangıç* anlamlarında da kullanıldığını kaydetmiştir (Gülensoy, 2007: 56).

3.14.2. Aya ايا

Ergin, DKK’de sözcüğü, *aya* (sapan ayası ‘sapanın taş konan yeri’) (Ergin, 1964: 172) olarak kaydetmiştir. *Aya* sözcüğü Dresden nüshasında 3, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Çobanuŋ ṭaşı dükendi, ḳoyun dėmez, keçi dėmez ṣapanınuŋ ***ayasına*** *ḳor atar, kāfiri yıkar. Kāfirüŋ gözi ḳorḳdı* (Drs. 23a/1).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda Salur Kazan ve beylerinin Ala Tağ’a gitmesini fırsat bilen kâfirler, Kazan’ın obasına baskın verip obayı yağmalamışlardır. Bu durum karşısında Karaçuk Çoban, sapanının ayasına koyup attığı koyun, keçi ile kâfiri yenilgiye uğratmıştır. Bu ifadelerde geçen *aya* sözcüğü, yan anlam kazanıp nesne adı olarak kullanılmıştır.

Sözcük, *DLT*’de *aya* ‘aya, avuç içi’ (Atalay, 1985: 85); Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kİ*’de *aya* ‘avuç içi’ (Caferoğlu, 1931: 27); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *LÇ*’de *aya* ‘el içi ve ayaḳ ṭabanı ortasındaki düzlük’ (Şeyh Süleyman, 2003: 45); *Senglah*’ta *aya* ‘avuç içi’ (Clauson, 1960: 57r-2) şeklinde görülmektedir.

Tietze, sözcüğe *aya* ‘el içi’ olarak yer vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede *aya* (Tietze, 2002: 232) şeklinde kullanıldığını kaydetmiştir. Gülensoy, sözcüğü *aya* ‘el; avuç içi’ şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçe ve Orta Türkçede *aya* (Gülensoy, 2007: 91) biçiminde kullanıldığını belirtmiştir.

3.14.3. Ayaḳ ايا ق

Ergin, sözcüğü DKK’de *ayaḳ* ‘kadeh’ (Ergin, 1964: 172) şeklinde okumuştur. *Ayaḳ* sözcüğü Dresden nüshasında 5, Vatikan nüshasında 2 yerde geçmektedir.

Ṭoḳsan yėrde ala ḳalı ipek döşemişidi. Seksen yėrde badyalar ḳurılmışıdı. Altun ***ayaḳ*** *ṣurāhīler düzilmişidi* (Drs. 20a/5).

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda, Salur Kazan’ın görkemli otağının anlatıldığı yukarıdaki ifadelerde *ayak* sözcüğü *altun* sözcüğü ile nitelenerek beyliğin üstünlüğü vurgulanmıştır.

Sözcük, *DLT*'de *ayak* 'kap kacak. Bunu Oğuzlar bilmezler; onlar bu gibi şeylere çanak derler' (Atalay, 1985: 84); Kıpçak sahası eserlerinden *Kİ*'de *ayaḳ* 'ayak' (Caferoğlu, 1931: 27); *DM*, *GT*'de *ayaḳ* 'kadeh'; *İM*'de *ayaḳ* 'kap kacak' (Toparlı vd., 2007: 17); Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Abuşka'*da *ayaġ, ayaḳ* 'kadeh' (Atalay, 1970: 36); *LÇ*'de *ayaġ* 'ḳadem, gām, pā, ḳadeḥ, piyāle, kāse' (Şeyh Süleyman, 2003: 45) şeklinde geçmektedir.

Tietze, sözcüğü *ayak* 'içki içilen kab' şeklinde vermiş ve sözcüğün Eski Türkçede de *ayaḳ* (Tietze, 2002: 233) olarak kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy, sözcüğü *ayak* 'çanak, kāse' şeklinde vermiş ve sözcüğün Orta Türkçede *ayaḳ*, Anadolu ağızlarında *ayak* 'tas, maşraba, kadeh' (Gülensoy, 2007: 92) şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.

3.14.4. Ayaḳyolı ایاق یولنه

Ergin, bu sözcüğü DKK'de *ayaḳ yolı* 'hela' (Ergin, 1964: 172) olarak vermiştir. Dresden nüshasında 1 yerde geçen *ayaḳyolı* sözcüğü, Vatikan nüshasında tespit edilememiştir.

Ḳondılar, yėmek içmek ėtdiler. Segrek mest oldı, ṭaşra ***ayaḳyolına*** *çıḳdı* (Drs. 130a/9).

Uşun Koca Oğlu Segrek boyunda Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek, yiyip içtiği bir ziyafetten sonra "tuvalet" anlamında kullanılan *ayakyoluna* gitmiştir.

Tietze, sözcüğü *ayakyolu* 'apteshane, tuvalet' (Tietze, 2002: 234) olarak adlandırmıştır. Gülensoy, sözcüğü *ayakyolu* 'tuvalet' şeklinde vermiş ve < *ayak+yol+u* biçiminde oluşan sözcüğün Anadolu ağızlarında *ayağ yolu, ayag yolu, ayah yolu, ayakçak, ayaklık* 'hela' (Gülensoy, 2007: 92) olarak adlandırıldığını belirtmiştir.

3.14.5. Baş باش

Ergin, sözcüğü DKK'de *baş* 'baş' (Ergin, 1964: 173) biçiminde vermiştir. *Baş* sözcüğü nesne adı olarak Dresden nüshasında 6, Vatikan nüshasında 4 yerde geçmektedir.

Altun ***başlu*** *ban ėv virgil bu oġlana*

Kölge olsun erdemlüdür (Drs.11a/3).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda Dirse Han'ın oğlu, boğayı yenmiştir. Bunun üzerine Dede Korkut çocuğa ad vermiş ve Dirse Han'dan oğlu için beylik istemiştir. Altın sözcüğü ile nitelenen *baş*, otağın görkemini vurgulamaktadır.

Ṭoḳsan ***başlu*** *ban ėvlerin ḳurmuşdu. Ṭoḳsan yėrde ala ḫalı ipek döşenmiş-idi* (Vat. 84a/9).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda, Salur Kazan tarafından düzenlenen toy meclisinin tasvir edildiği ifadelerde ev sözcüğünün niteleyicisi olarak kullanılan *baş* sözcüğü ile mekân algısı üzerinden Kazan Bey'in gücü ve statüsü vurgulanmıştır.

Sözcük, *Orhun Yazıtları*'nda *baş* 'baş; dağın başı, tepe, zirve; şef, başkan, kumandan' (Ergin, 2011: 87); *DLT*'de *baş* 'baş' (Atalay, 1986: 72); Eski Uygur Türkçesinde *baş* 'baş, kafa; yara, yara başı, başlangıç, birinci' (Caferoğlu, 1968: 35); Kıpçak Türkçesinde *baş* 'baş, kafa; yara, çıban; buğday başağı; başlangıç, ilk' (Toparlı vd., 2007: 24) ve Çağatay Türkçesinde *baş* 'ser, kelle, reis, ibtida, āmir, birinci' (Şeyh Süleyman, 2003: 68) şeklinde kaydedilmiştir.

Tietze, *baş* sözcüğünün farklı anlamlarını belirttikten sonra sözcüğün "bir şeyin en ucu" (Tietze, 2002: 289) anlamında da kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy, sözcüğü *baş* 'baş, kafa; başlangıç' olarak aktarmış ve sözcüğün Eski ve Orta Türkçede *baş* şeklinde kullanıldığını ve *<*bāş <*bal <*balç* sözcüğünden geldiğini bildirmiştir (Gülensoy, 2002: 118).

3.14.6. Ḳarġu

Ergin, DKK'de sözcüğü *ḳarġu* 'kargı, ok ve mızraktan yapılan sağlam kamış, mızrak' (Ergin, 1964: 191) olarak kaydetmiştir. *Ḳarġu* sözcüğü Dresden nüshasında 16, Vatikan nüshasında 7 yerde geçmektedir. Sözcük; DKK'de temel anlamının yanı sıra benzetme ilgisiyle *ḳarġu gibi ḳara ṣaç, ḳargu dillü ḳayın oḳ, ḳarġu dillü öz sünü* ve *ḳarġu ṭalı sünü* örneklerinde olduğu gibi mecaz anlamda da kullanılmıştır.

Aġ pürçeklü anası buldur buldur aġladı, gözinüŋ yaşın dökdi. Acı ṭırnaḳ aġ yüzine aldı çaldı, al yaŋaġın ṭartdı, ***ḳarġu*** *gibi ḳara ṣaçını yoldı, aġlayubanı ṣıḳlayubanı ėvine geldi* (Drs. 47b/8).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek boyunda Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek'in düğün günü, Bayburt Hisarı Beyi saldırmış ve Beyrek ile otuz dokuz yiğidi esir düşmüştür. Bu durum karşısında Beyrek'in feryad eden annesinin saçları *kargıya* benzetilmiştir.

Ḳalḳubanı yėrümden örü durdum
Ḳarġu *dillü öz sünümi ḳapdum*
Ḳarşulayı ol ere yėtdüm (Vat. 101b/9).

Kazılık Koca Oğlu Yiğenek boyunda Yeğenek'in, rüyasını anlattığı soylamada geçen *kargı* hikâyelerde sıkça geçen silahlardan biridir.

Orhun Yazıtları'nda *ḳarġu/ḳarġuy* 'nöbetçi kulesi, dağ tepelerine düşmanı ihbar için yapılan kule' (Ergin, 2011: 99) biçiminde kullanılan sözcük, *DLT*'de *kargu* 'dağ tepelerine minare biçiminde yapılan yapı olup düşman geldiği zaman herkesin hazır

bulunması için üzerinde ateş yakılır' (Atalay, 1985: 426) şeklinde verilmiştir. Kıpçak sahası dil ürünlerinden Ebū Hayyān'ın *Kİ* adlı eserinde sözcük, *ḳarġu* 'kargı' (Caferoğlu, 1931: 70) şeklinde yer almıştır.

Tietze, bu sözcüğün *kargı/ḳarġu* 'kamış; kalın kamış; dalyanlarda büyük balıklar için kullanılan demir kanca; mızrak; ok' (Tietze, 2016: 137) biçiminde kullanıldığını bildirmiştir. Gülensoy, *kargı* 'kamış, saz' şeklinde aktardığı bu sözcüğün Eski Türkçede *ḳarġı/ḳarġu* 'mızrak; kalın kumaş' biçiminde görüldüğünü belirttikten sonra Eski Türkçede *ḳar* 'omuz, kolun üst kısmı' *+ġı* şeklinde türetildiğini aktarmıştır. Gülensoy, ayrıca Türkiye Türkçesinde sözcüğün *kargı+/la-/lık* (Gülensoy, 2007: 468) şeklinde ekleştiğini ifade etmiştir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için üretilen nesneler, kuşkusuz insan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. İnsanlar, ilk olarak hayatta kalabilmek daha sonra da varlığını sürdürmek ve yaşantısını kolaylaştırmak adına birtakım nesneler üretmiş ve bu nesneleri dilinin imkânları dâhilinde adlandırmıştır. İnsanın zorlu hayat şartlarında ayakta kalabilme mücadelesi, ihtiyaçları, yaşadığı coğrafya ve sahip olduğu kültür doğal olarak konuştuğu dile, dolaylı olarak da kendi eliyle ürettiği ve şekillendirdiği nesnelere verdiği adlara yansımıştır.

Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshasında geçen 153 insan yapımı Türkçe nesne adı tespit edilip incelenmiştir. 14 ayrı başlık altında toplanan adların Eski ve Orta Türkçeden günümüze kadar geçirdiği fonetik, morfolojik ve semantik değişiklikler ile tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri art zamanlı olarak incelenmiştir.

Tablo 1. Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen insan yapımı nesne adlarının sayısı ve kullanım sıklıkları

Nesne Adları	Sayısı	Kullanım Sıklığı
Giysi ve Kumaş	33	238
Savaş, Askerlik ve Silah	20	461
Mekân ve Mimari	19	510
Ev Eşyası	19	107
Hayvancılık	16	86
Yiyecek ve İçecek	11	60
Süs, Takı ve Hediye	8	135
Alet, Araç-Gereç	6	30
Müzik ve Oyun	5	53
Ekonomi ve Madencilik	4	43
Ulaşım Araçları	2	7
Devlet Simgesi	2	12
Tarım	2	4
Ad Aktarması	6	49
TOPLAM	**153**	**1795**

Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan nüshaları üzerinde yapılan incelemede giysi ve kumaş ile ilgili 33; savaş, askerlik ve silah alanına dair 20; mekân ve mimari ile ilgili 19; ev eşyasına dair 19; hayvancılıkla ilgili 16; yiyecek ve içecekle ilgili 11; süs, takı ve hediye alanına dair 8; alet, araç-gereç alanına dair 6; müzik ve oyunla ilgili 5; ekonomi ve madencilikle ilgili 4; ulaşım araçlarına dair 2; devlet simgesi ile ilgili 2; tarımla ilgili 2 ve ad aktarması ile oluşan 6 insan yapımı nesne adı tespit edilmiştir. Yapılan incelemede en çok giysi ve kumaş ile savaş, askerlik ve silahla ilgili nesnelere;

en az ise tarımla ilgili nesnelere ad verildiği saptanmıştır. Görüldüğü üzere o dönemde Türkler temel gereksinimleri doğrultusunda öncelikle hayatta kalabilmek, daha sonra da varlığını devam ettirebilmek gayesiyle nesneleri kullanıp adlandırmışlardır. Veriler, bu dönem Türkçesinin nesne adlandırmada daha çok doğadan beslendiğini göstermektedir. Sürdürülen yaşam tarzı, insanların daha çok somut nesneleri kullanmasını dolayısıyla adlandırmasını sağlamıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen insan yapımı nesne adlarından 72 tanesinin kökeninin Eski Türkçe Dönemi'ne ait *Orhun Yazıtları* ile *Eski Uygur Türkçesi* eserlerinde geçtiği tespit edilmiştir. Belirlenen nesne adlarından 139 tanesinin kökenine *Dîvânü Lügāti't-Türk*, Kıpçak Türkçesine ait *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, *El-İdrāk Haşiyesi*, *Kitābü'l-İdrāk li-lisān'il-Etrāk*, *Münyetü'l-Guzāt*; Çağatay Türkçesine ait *Abuşka Lügati*, *Luġāt-i Çaġatay* ve *Türkî ʿOsmanî* ve *Senglah* adlı sözlük ve eserlerde rastlanmıştır.

Tespit edilen 153 insan yapımı Türkçe nesne adından 135 tanesinin standart dil ve ağızlarda kullanıldığı; 18 nesne adının ise daha sonra kullanımdan kalktığı tespit edilmiştir. *Ağayıl, ban, belük, çatlaguç, çırgap, dünlük, ışık, karuçuk, kaytaban, kur (kur kurma), sakaç, süglük, şayka, tokuzlama, toz, yadık, yelim* ve *yelteme* Dede Korkut Kitabı'nda geçip daha sonra kullanımdan düşen Türkçe nesne adlarıdır.

Tespit edilen nesne adlarından 125'inin Türkiye Türkçesi ve ağızlarında, Dede Korkut Kitabı'nda geçen anlamıyla yaşadığı 10'unun ise daha sonra anlam değişikliğine uğradığı görülmektedir. Dede Korkut'ta geçen *çomak, çuval, gecelik, oda, ordu, tam, tomar, ton, yatak* ve *yelek* sözcükleri Türkiye Türkçesinde anlam değişikliğine uğramıştır.

Organ anlamında kullanılırken şekil ilgisiyle başka varlıklara ad olan *ağız*, *aya, ayak* ve *baş* sözcükleri Dede Korkut Kitabı'nda temel anlamlarının dışında yan anlamda kullanılmıştır.

Direk, gümüş, kargı, ocak, tayak ve *un* sözcüklerinin hem temel hem de mecaz anlamda; *direk, düdük, kuskun, top, tuşak, un, yağ, yelim* ve *yelken* sözcüklerinin benzetme unsuru olarak hikâyelerde geçtiği tespit edilmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda, başta temel sözcüklerden olan organ adları olmak üzere bazı nesne adlarının anlam değişikliğine uğramış olarak kullanılması sözcüklerin uzun bir tarihî geçmişinin olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Dede Korkut Kitabı'nın nesne adları söz varlığını oluşturan sözcüklerden birçoğunun kökeninin Eski Türkçeden daha eski dönemlerde kullanıldığını söylemek mümkündür.

9 ve 10. yüzyıllarda Sirderya havzasında teşekkül etmeye başlayan, teşekkül ettiği bu bölgede konuşulan sözcük ve dil ögelerini sözlü olarak yaşatan Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuzların batıya yaptıkları göç neticesinde bu ögeleri Anadolu coğrafyasına

taşımıştır. Bu sebeple Dede Korkut Kitabı'nda Eski Türkçeye ait birçok nesne adı bulunmaktadır. Bu adların bir kısmı halk ağızlarında yaşatılırken bir kısmı fonetik değişimlere uğrayarak Türkiye Türkçesinde kullanım sahası bulmuştur. Bu bağlamda Dede Korkut Kitabı, Eski Türkçe ve Orta Türkçe özelliklerini bir arada barındırmıştır.

KAYNAKÇA

Akar, A. (2005). *Türk Dili Tarihi.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Aksan, D. (2018). *Türkçenin Sözvarlığı.* (2. Baskı), Ankara: Bilgi Yayınevi.

Arıkoğlu, E. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Üçüncü Yazmasının Bulunuşu. *Milli Folklor,* 16(123), 23-30.

Atalay, B. (1970). *Abuşka Lugatı veya Çağatay Sözlüğü.* Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Atalay, B. (1985-1986). *Divanü Lûgat-it- Türk Tercümesi* (Cilt. 1-4). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Banarlı, N. S. (2016). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Caferoğlu, A. (1931). *Kitāb al-İdrāk li-lisān al-Atrāk.* İstanbul: Evkaf Matbaası.

Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü.* İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Clauson, S. G. (1960). *Sanglax. A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Xān.* London: E.J.W.Gibb Memorial Series.

Çetinkaya, G. (2015). *Dede Korkut Hikayeleri'nde Semboller.* Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Dede Korkut Kitabı Vatikan Nüshası Tıpkıbasımı.

Deveci, H., Belet, D. ve Türe, H. (2013). Dede Korkut Hikayeleri'nde Yer Alan Değerler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 12(46), 294-321.

Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* (Cilt. 1-4). Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

Efendi, Ş. S. (2003). *Luġat-i Çaġatay ve Türki-i ʿOsmāni, Tıpkıbasım* (Cilt. 13). (Yayına hazırlayan: Mehmet Ölmez), İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları.

Ekici, M. (2019). 13. Dede Korkut Destanı: "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi" Boyunu Beyan Eder Hanım Hey! *Milli Folklor,* 16(122), 5-13.

Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı (Metin-sözlük).* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş- metin- faksimile).* (2. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-gramer).* (3. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri.* (45. Baskı), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ergin, M. (2021). *Dede Korkut Kitabı.* (62. Baskı), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Gabain, A. (1988). *Eski Türkçenin Grameri.* (M. Akalın, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı.* İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (Cilt. 1-2). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güven, F. (2020). Dede Korkut Hikayelerinde Otağın Toplumsal İnşası ve Toplumsal Cinsiyet. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,* 13(31), 977-993. https://doi.org/10.12981/mahder.743853

Hamilton, J. R. (2011). *-Dunhuang Mağarası'nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması-İyi ve Kötü Prens Öyküsü.* (V. Köken, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (Orijinal Eserin Yayın Tarihi 1971).

İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İzbudak, V. (1936). *El-İdrāk Haşiyesi.* İstanbul: Devlet Basımevi.

Kāşānî, M. A. (2005). *Ferheng-é Rîşéhâ-yé Hénd o Úrûppâî-yé Zebân-é Fârsî (Fars Dilinin Hint-Avrupa Kökenliler Sözlüğü).* İsfahan: Cehâd-é Dânéşgâh-î Yay.

Kitâb-ı Dedem Korkud Alā Lisān-ı Tāife-i Oġuzân, Msc. Dresd. Ea 86.

Kızılözen, C. (2020). *Farsçada Türkçenin En Eski İzleri.* (2. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (2004). Dede Korkut Hikâyelerinde Dil-Üslup Bağlantısı. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten, 46 (1998/1), 101-112.

Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Küçük, S. (2010). Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (54), 185-210.

Nourai, A. (2013). *An Etymological Dictionary of Persian, English and Other Indo-European Languages (Farsça, İngilizce ve Öteki Hint-Avrupa Dillerinin Kökenbilgisi Sözlüğü).*

Özçelik, S. (2005). *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Özçelik, S. (2018). Dede Korkut Oğuznamalerinde Geçen Ban, Banu, Bambam, Bamsı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten,* 66(2), 265-280. https://www.doi.org/10.32925/tday.2019.12

Sertkaya, O. F. (2020). *Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırmalar ve İncelemeler.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Tekin, Ş. (2015). *İştikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler.* (2. Baskı), İstanbul: Dergah Yayınları.

Tekin, T. (1988). *Orhon Yazıtları.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tezcan, S. (2001). *Dede Korkut Oğuznamaleri Üzerine Notlar.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (A-E)* (Cilt. 1). İstanbul-Viyana: Simurg Yayınları.

Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (F-J)* (Cilt. 2). Viyana: Avusturya Bilimler Akademisi.

Tietze, A. (2016-2020). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (Cilt. 1-10). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü.* (2. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uğurlu, M. (1984). *Munyetü'l-Guzāt (Metin-indeks).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch- Deutsch-Türkisch (eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca-Almanca-Türkçe).* Göttingen: Akademie der Wissenchaften zu Göttingen.

Zahidoğlu, V. A. (2014). Dede Korkut Kitabı'nda Geçen Ağayıl ve Kaytaban Kelimelerinin Etimolojisi Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Dergisi,* 3(3), 37-48. https://doi.org/10.7884/teke.336

EKLER

Ek 1. Dizin

aġayıl, 75
aġıl, 76
aġız, 116
aḳça, 109
altun, 96
aş, 87
aya, 117
ayaḳ, 117
ayaḳyolı, 118
ayran, 88
azuḳ, 89
baġ, 102
baḳır, 110
ban, 46
baş, 118
bazlammaç, 90
bėlük, 31
bėşik, 62
bėz, 8
boġma, 97
borı, 106
börk, 8
buḳaġu, 77
burma, 98
çadır/çetir, 47
çaḳmaḳ, 63
çatlaġuç, 31
çırġap, 9
çomaġ/çomaḳ, 32
çuval, 10
degenek, 102
degirmen, 115
degirmen taşı, 116
demren, 32
demür, 110
direk, 49
dizçük, 11
döşek, 64
duşaḳ/ṭuşaḳ, 78
duvaḫ/duvaḳ, 11
düdük, 106
dügme, 12
dünlük, 50
edük, 13
elek, 64
ėşik, 51
etek, 13
etmek, 90
ėv, 51
eyer, 79
gėcelük, 14
gėmi, 112
gėyesi, 15
gėyim, 15
gez, 33
gömeç, 91
gömlek, 16
gümüş, 98
günlük, 52
ḫalıça, 65

ḫotaz, 99
ışuḳ, 34
ip, 103
ipek, 17
ḳaftan, 18
ḳalı, 66
ḳalınlıḳ, 99
ḳalḳan, 34
ḳamçı, 79
ḳapu, 53
ḳarġu, 119
ḳaruçuḳ, 19
ḳavurma, 92
ḳayış, 103
ḳaytaban, 80
ḳazan, 67
kėçe, 19
kendürük, 67
kepenek, 20
kerpiç, 54
ḳılıç, 35
ḳın, 36
kiriş, 37
ḳolaŋ, 81
ḳopuz, 107
ḳoru, 55
köpri, 55
köstek, 82
köşk, 56
ḳunç, 20
ḳur (ḳur ḳurma), 21
ḳuşḳun, 82
ḳuşaḳ, 22
ḳuyu, 57
külek, 68
küpe, 100
kürk, 22
oba, 57
ocaḳ, 68
oda, 58
oḳ/oḫ, 38
ordu, 59
otaġ/otaḫ/otaḳ, 60
ökçe, 23
paşmaḳ, 24
pıçaḳ, 39
şaġraḳ, 69
şaḳaç, 70
sancaḳ, 113
şapan, 39
şarıḳ, 24
şoḳman, 25
süglük, 71
süŋü, 40
şayḳa, 26
şiş, 71
ṭaġarcuḳ, 72
ṭam, 61
ṭayaḳ, 104
terki, 83
ṭoḳuzlama, 26
ṭolma, 27
tomar, 41
ṭon, 27
ṭop, 108
toz, 42
tuç, 111
tuġ, 114
un, 92
urġan, 72

uyan, 83
üzengü, 84
yadıḳ, 73
yaġ, 93
yaḳa, 28
yalaḳ, 85
yalmaḳ, 43
yapuḳ, 86
yaraḳ, 43
yaşduḳ, 74
yaşmaḳ, 29
yataḳ, 61
yay, 45
yelek, 46
yėlim, 105
yėlken, 113
yėlteme, 109
yėmek, 94
yėŋ, 30
yoġurt, 95
yorġan, 75
yular, 87
yüzük, 101

ÖZGEÇMİŞ

Erol KARAYİĞİT, ortaöğrenimini Ordu'nun Çaybaşı ilçesinde tamamladı. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2011 yılında mezun oldu. 2020 yılında Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir. Erol KARAYİĞİT, 2013'te Giresun Tirebolu Şehit Yunus Yılmaz Anadolu İmam Hatip Lisesine Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak atandı. 2013'ten bu yana aynı kurumda görev yapmaktadır.